

ЕМАНУИЛ РОИДИС

НАНЕСА ЦОАНА

ЕМАНУИЛ РОИДИС ПАПЕСА ЙОАНА

Превод: Георги Куфов

chitanka.info

ГЕОРГИ КУФОВ

ПРЕДГОВОР КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

Често пъти някои читатели, гонени от нетърпеливото си любопитство, прескачат с лекота предговора на книгата, за да съкратят пътя до първата ѝ глава.

Но в случая с „Папеса Йоана“ любителите на дългия скок неминуемо ще бъдат принудени да се върнат по стъпките си, или по-точно по скоковете си.

Срещат се, разбира се, и книги, предговорът на които е истински апендикс, и трябва само да се съжалева, че издателят не е имал достатъчно смелост или достатъчно остра ножица, за да го изреже.

Но за книга като „Папеса Йоана“ предговорът е абсолютно необходим, така както очилата за късогледия, и за да не се оплачат някои, че я четат през монокъл, предговорите са два.

„Папеса Йоана“ вероятно ще разочарова професионалните историци, любителите на художествена летопис и особено всички онези, които се интересуват от сухите факти, без да ги преобръщат наопаки като ръкавица.

Ненапразно сам авторът пише в началото на последната глава на книгата си: „Материала за своя разказ, вместо да го вземам както преди от въображението си, сега се виждам принуден да заемам от почтени летописци; и ако намериш тази част на книгата по-блудкава, благодаря ти, читателю, за предпочитанието.“

Появата на „Папеса Йоана“ преди повече от век (1866 г.) е била за съвременниците ѝ истински гръм от ясно небе. Вдигнала се невъобразима глъчка от заканителни крясъци, одобрителни викове и най-вече гръмък, луд смях.

Бомбата попаднала точно на място и избухвайки, сринала пред очите на смаяното общество мита за непогрешимостта и неприкосновеността на духовенството.

Зад привидната лекота и игривост на мисълта се крие най-страшното словесно оръжие — присмехът. Натрупал в продължение на повече от пет години огромни познания по църковните и верските въпроси, Роидис си служи със сухите исторически факти като с взривен материал за обстрела си.

Съвсем рядко човек може да срещне такъв гъвкав и блестящ ум, преливащ от неочаквани хрумвания и странни съпоставки. Под този порой от сарказми читателят не може да си поеме дъх. Езикът на писателя е действително нож с две остриета, но в случая съвсем особен нож — защото Роидис сече с него и наляво и надясно, и напред и назад и удря тогава и там, където най-малко се очаква.

Ако е прието да се казва, че езикът е силно и много опасно оръжие, то тогава Роидис е въоръжен до зъби, наистина тъкмо до зъби! Но тази ударна мощ на езика на писателя не се дължи само на природното му, вродено остроумие, а до голяма степен и на огромната, необикновена и за наши дни култура на Роидис. Широтата на неговия ум и дълбочината на познанията му объркват — не, изразът е слаб! — смазват противниците му. И никак не ще бъде пресилено, ако кажа, че Роидис си играе в словесния спор със Синода на гръцката православна църква като котка с мишка. И съвсем открито той се провиква през смях: „Свети отци, та вие не познавате занаята си!...“

„Папеса Йоана“ е една изключително оригинална и рядко умно написана книга. По начин, който възбужда непрекъснато любопитството и чувството за хумор на читателя, писателят подлага на унищожителна критика чрез присмеха цялото духовенство — от обикновения поп до Синода. Нищо и никой не е пощаден. Користолюбието, лицемерната набожност, алчността, похотливостта, чревоугодничеството, нечистоплътността, невежеството — всички тези „атрибути“ на някои духовни „пастири“ са извадени на показ недвусмислено, ярко. Убийственият присмех, на който нищо и никой не може да устои, поражда противниците му.

С присъщата за него повратливост на мисълта Роидис се възползва от всеки удобен случай, за да отправи някоя пламтяща от остроумие стрела и по политическите нрави не само на своите

сънародници, но и на западноевропейците, без да пропусне, разбира се, и американците...

Неуморим и вечно нов, писателят не е изтървал и най-малката възможност да запрати някой по-голям камък и в блатото на личния живот на съвременниците си.

Макар и написани преди повече от век, думите на Роидис звучат твърде съвременно — обстоятелство, което доказва, че съзнанието на хората наистина бавно се изменя.

Може би ще се намерят читатели, които ще бъдат шокирани от свободата на някои пасажии или изрази на писателя. Но ако си дадат труд да погледнат по-задълбочено на нещата, неминуемо ще открият, че нито едно от тези описания не е самоцелно, нито едно не търси да предизвика смях само заради смеха, а носи в себе си онзи елемент на критичност, онзи заряд на сарказъм, който прави от него оръжие срещу фарисейщината, а не блестящ, но безопасен фойерверк.

А на тези, които ще упорствуват в твърдението си за неуместна еротика, би могло да се отговори в духа на автора, че кой каквото е търсел, това е намерил.

Бих искал да се спра замалко и на онова може би основателно чувство на недоумение, което ще породят у някои читатели известни мисли на автора. Имам предвид някои схващания, изложени главно в предговора и обръщението до Синода — за нуждата от външен култ към божеството, за отношението към гръцката църква, за чувството на признателност към нея и др. Когато четем обаче тези пасажии, за да си ги обясним правилно, нека си спомним, че човекът, който преди повече от двеста години пръв възправи немощната си снага срещу могъщите сили, които искаха да обезличат българския народ, беше монахът Паисий, и че летописите, от които той извлече „История славянобългарска“, са били съхранявани столетия не другаде, а в манастири.

И най-сетне нека не забравяме, че Роидис пише книгата си в началото на 60-те години на миналия век и при съществуващите тогава порядки той е имал правото да си подсигури защитата чрез някои благоразумно вмъкнати двусмислени изрази. Но писателят е проявил себеотрицание и достатъчно сполучливо е вплел тези съвсем

малобройни „презастраховки“ в плътната, бодлива тъкан на творбата си, за да му ги простим с най-чиста съвест. Надали ще се намери човек, който ще посмее да отрече голямата гражданска смелост на Роидис.

Но какъв е бил и как е живял човекът, който още в средата на онзи век на разцвет на консерватизма е дръзнал да се опълчи срещу вековно установените порядки и да нападне открито елинското духовенство?

Емануил Роидис е роден през 1835 г. в Сирос, един от Цикладските острови. Ранните си детски години Роидис прекарва на родния си остров. Скоро обаче семейството му се преселва в Генуа, където баща му бива изпратен на служба в гръцкото консулство. През 1849 г. Роидис се завръща в Сирос, където продължава учението си. Няколко години по-късно той е вече студент в Мюнхен.

Син на заможно семейство, Роидис има пълната възможност да получи солидно образование, което той непрекъснато допълва. Любимите му автори са Волтер, Байрон, Хайне, Мюсе, Гьоте, Беранже.

Но голямата стопанска криза в Гърция през 1880 г. разорява напълно семейството на Роидис. Оттогава до края на живота си (1904 г.) Роидис работи в Националната библиотека, уволняван, когато партията на Трикупис загуби изборите, и отново назначаван, когато същата ги спечели.

Творчеството на Роидис не е много обемисто. Но, както го нарича големият прогресивен гръцки литературовед Тасос Вурнас в обширната си и крайно интересна студия върху „Папеса Йоана“, то „бе първият камък, хвърлен в, литературното блато на романтизма, първият удар на рационализма по сладникавостта и песимизма“.

Роидис навлиза в литературното поприще с превода на „Пътешествие“ на Шатобриан. „Папеса Йоана“ е втората му книга, оценена, по единодушното мнение на всички критици, като шедьовър на литературното му дело. Следват памфлетът „Националната библиотека през 1880 г.“, „Второстепенни неща“ — 1885 г., „Идоли“ — 1893 г., преводът на шесттомната „История на Англия“ от Маколей и др.

Но блясъкът на „Папеса Йоана“ затъмнява всички други негови произведения и остава, по думите на критиката, „един от малкото бисери на новогръцката литература“. А за скептиците, които не ще

дооценят значението на тази книга, ще цитирам думите на същия Тасос Вурнас, че делото на Роидис „е по-скоро отрицание и в никакъв случай пасивна констатация, но за епохата, през която той е живял, дори само да рушиш е било поемане на тежка отговорност“.

И затова атаката срещу привидно непоклатимите кумири съвсем не е безопасна.

Синодалните старци си отмъщават, като афоресват книгата и се обръщат официално към главния държавен прокурор с искане да подведе под отговорност писателя, когото наричат „злодей, убиец, богохулник, безбожник, оръдие на сатаната“ и др. Правителството обаче не взема никакви мерки срещу Роидис, поради което самото то бива упрекнуто от Църквата заради незаинтересоваността си към едно произведение, „подкопаващо из основи устоите на обществото“.

Роидис отвръща по два начина на нападките на Синода. Той публикува в печата „Няколко думи в отговор“, с които се обръща направо към Синода, последвани от „Писма на един жител на Агрини“, където под формата на читателски писма до в. „Авги“ писателят блясва още по-ярко с остроумието и иронията си. Затова във всички следващи издания, гръцки и чужди, „Папеса Йоана“ излиза заедно с тези „Няколко думи в отговор“ и „Писма на един жител на Агрини“, които оттогава стават неразделна част от тази необикновена книга.

Трудно бихме могли да кажем, че „Папеса Йоана“ е издържала изпитанието на времето. Обратно — времето би трябвало да издържи изпитанието на такива книги, защото те доказват непреходността на истината и превъзходството на човешката мисъл над всичко останало. Защото времето отмира и се превръща в застинало минало, а книги като „Папеса Йоана“ го надживяват.

Георги Куфов

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ НА ГРЪЦКИ ЕЗИК

Херодот е счел за добре да изложи в началото на своята история причините, които са го подтикнали да разкаже за победите на Милтиад и за любовните похождения на египтянките с козлите. Този добър пример на бащата на историята са побързали да последват и посетнешните историци Тукидит, Тацит, свети Лука, Гибън и Гизо, така че всички истории започват по един и същ начин — с оправданието на историка, както епическите поеми — с призив към музата. Подчинявайки се на това историческо правило, бързам и аз да изложа, за да не бъда обвинен, че съм само някакъв странен откривач на рядкости, какво ме накара да наруша покоя на почиващата в мир от толкова столетия папеса Йоана.

Религиозното чувство процъфтяваше все още на Запад (т.е. имаше хора, които ядяха раци в петък и целуваха пояса на калугерите), когато, преди около двайсетина години, отидох, още дете, в Италия. По обичая в тази страна прекарвах няколко месеца в годината на курорт и през дългите есенни вечери, когато охлювите пълзяха по оголените лози, а гъбите никнеха под кестените, седях често край огъня на гроздоберачите, където слушах само за чудеса на светите икони и истории за призраци, изскочили от гробовете си, или за души, избягали от чистилицето, така че общуването с тези селяни ме беше направило доста суеверен; слушайки постоянно да се говори как папата отварял и затварял вратата на рая, как разговарял приятелски със Свети дух, който кацвал всяка сутрин на рамото му, как поднасял за целувка светите си нозе на царете, бях почнал да гледам на него като на някакво необикновено и митическо същество, което се носи като аеростат между небето и земята.

В такова състояние на духа се намирах в Генуа, когато неочаквано избухна революцията от 1848 г., която разтърси цяла Италия. Духовниците и религията, както това се случва при всички политически сътресения на Запад, попаднаха в анатемата, хвърлена

връз кралете и тиранията. Някакъв лукав дух се носеше от няколко години вече из този злочест полуостров, като вдъхваше във всички сърца недоволство, непокорство и неугасима воля за свобода. Троновете скърцаха, сякаш бяха готови да се сгромолясат, но още по-силно скърцаха зъбите на кралете. Някакви неблагозвучни и непривични за италианското ухо думи — конституция, национална гвардия, свобода на печата, общност на богатата — се разнасяха от всички страни като съскане на усойници. Сляпата вяра, приучена от толкова столетия да съчувствува и ласкае слепите, бе отпъдена грубо и сега трепереща бягаше в планините, търсейки убежище под покривите на селяните, но често пъти заварваше дори и техните врати затворени и недостъпни. Но докато клетницата бродеше из мрака, като се препъваше на всяка стъпка, кралете, чиято власт се крепеше на нея, кралете бяха разклатени; въстаналата Генуа беше обсадена, снарядите разрушаваха покривите на къщите и нещастните ѝ жители от страх да не ги сполети същата участ търсеха убежище там, където под земята се съхраняват най-крехките от съдините — бутилките. В един такъв зимник се бях приютил и аз посред нощ заедно с другите обитатели на къщата и съседите, дошли да потърсят подслон под гънките на гръцкото знаме. Повече от петдесет души, мъже и жени, благородници и търговци на риба, графини и въглищари, се тълпяха в това тясно помещение сред бутилки и делви, връзки лук и сушени смокини. Смъртоносните гюлета на Виктор-Емануил, пропускайки тираничната си цел, разрушаваха вместо социалното неравенство старите укрепления, като свързваха преbledнелите му поданици в едно демократично братство на ужаса.

Печал и гробна тишина царяха отначало сред това подземно събрание. Но къщата беше пететажна, а сводовете на избата солидни и незастрашени от гюлетата, така че лицата на хората, първоначално зелени като бутилките около нас, постепенно си възвърнаха един почовешки цвят. Ние чувахме почти без страх зловещите взривове навън, уверени, че надвисналата над главите ни смърт никога не би могла, колкото и ниско да слезеше, да ни достигне. Веднаж опасността отстранена, италианските езици полека-лека се развързваха; ехото под сводовете повтаряше несвързани думи, обети за големи свещи пред Богородицата, взаимни обвинения между мъже, молби към светци и ужасни проклетия против *Bombardatore*. Но както в битките на Ариост,

когато двама прочути герои започват бой, другите бойци свеждат оръжията и наблюдават мълчаливо борбата, така и тези, които се намираха в избата, замлъкнаха един по един, когато белокосият абат на „Св. Матей“ и старият редактор на „Генуезки вестник“, седнали един срещу друг върху две бъчви, започнаха да спорят за свободата и царете, за напредъка и папството.

Драматичните събития, които се развиваха над главите ни, правеха този спор по-навременен от всеки друг; противниците бяха много добре подготвени за един такъв двубой и слушателите се трупаха около тях с отворени уста и уши както картагенците около Еней.

Публицистът твърдеше, че ужасните злини, от които страдаме, се дължат на влиянието на духовенството; абатът упорито поддържаше, че братската кръв, която се лееше около нас, е една изкупителна жертва пред Всевишния. Междувременно нощта напредваше, а спорът нямаше изгледи да приключи. Думите се сблъскваха, иронични и остри, като саби на дуелисти.

Свикнал постепенно с този брътвеж, аз бях изпаднал полека-лека в неволна сънливост, опрял седемнадесетгодишната си глава върху коленете на съседа ми, когато неочаквано някакви странни изрази прогониха съня далеч от очите ми. Сприхавият журналист, изгубил най-сетне търпение пред упоритостта на абата, който и на най-смислените му доводи отговаряше настойчиво с църковни текстове и с цитати от дьо Бонал и дьо Метр, смени тактиката. Отчаян, че ще успее да отвори очите на този добър християнин, който се боеше от светлината както прилепите от слънчевите лъчи, той престана да спори и се зае да представи неговите кумири отвратителни и смешни пред присъстващите. Като разгръщаше най-мръсните страници от историята на папите и подбираше всички безчестия и петна, той ги изплюваше като някаква змийска слюнка в лицето на клетия свещеник. Представи ни триглав цербер Бенедикт IX, Григорий VI и Силвестър III, папи по едно и също време, които се отлъчвали един друг от църквата и потопили Италия в море от кръв; Захарий, осъдил на изгаряне географите, които учили за съществуването на полюсите, понеже с цялата си своя премъдрост той смятал, че за да има полюси, би трябвало да има и две слънца, и две луни; Стефан VII, гнусен осквернител на гробове, който изровил трупа на своя предшественик

Формосий, довякъл разкапаното тяло пред цял събор и го подложил на отвратителен и смешен разпит; Йоан XXII, прекарал целия си живот в търсене на философския камък и го открил най-сетне като съставил цяла таблица, в която била определена цената за опрощаването на всеки грях, убийство, кражба, изнасилване, отравяне или друго някое престъпление; Юлий III, новия Калигула, който сред вино и жени провъзгласил маймуната си за кардинал; Йоан XII, който постилал покривките на светия престол под краката на любовницата си, напивал се с нея със светите потири и бил най-сетне изненадан и убит от мъжа на тази жена, или от дявола, както биха искали летописците — но между дявола и един опозорен мъж съществува някакъв общ отличителен белег.

Такива неща разправяше старецът сред дълбока тишина, прекъсвана понякога от срутването на някой покрив или избухването на някой снаряд наблизо. Някои от слушателите се кръстеха, други си запушваха ушите, а пък жените закриваха лице с престилките си. Но какво изпитах аз, когато безмилостният оратор, комуто не бяха достатъчни безчестията на папите мъже, започна да разказва и историята на папеса Йоана? Любовните похождения на един папа, как забременял и как родил сред площада!

Скоро се развидели; взривовете се разрешиха и постепенно престанаха. Непревземаемата Генуа капитулира след тридневна обсада и предаде в лапите на *тиранина*, както наричаха тогава Виктор-Емануил, водачите на революцията, която още на следния ден бе наречена бунт. Предрешените като бойци от националната гвардия търговци, тенорите и баритоните от операта, които, изтрили грима от страните си, бяха препасали средновековни мечове и пели из улиците *свобода или смърт*, студентите, които се бяха хвалили, че могат да обърнат в бягство кохортите на тиранина с единственото си оръжие — учебниците си по право или медицина — всички изчезнаха при първите отблясъци на кралските копия както бухалите при изгрева на слънцето. Самите италианки, извезали толкова знамена и изплели толкова трицветни кокарди, си припомняха отново напътствията на своя изповедник и когато някой офицер ги целуваше сред градския площад, те поднасяха и другата си буза на оскърблението. След няколко дни и червените знамена, и химните за свободата, и кръвта на мъчениците, и гюлетата, и разрушенията бяха забравени. Но аз не

можех да забравя папесата. Странната сцена, при която бях чул да се говори за Йоана, чудноватият вид на оратора, зимникът, ужасът, клането навън, всичко това запечата неизлечимо тази картина в сърцето ми, както следите на Спасителя се отпечатали върху скалата на Юдея.

Оттогава печалната сянка на Йоана, държаща в обятията си едно мъртвородено дете, често пъти ми се явяваше насън, а през деня аз се мъчех по всякакъв начин да науча нещо за тази единствена по рода си героиня. Разпитвах учителите, слугите, копаещия на браздата селянин и тлъстия капуцин, който ми поискваше един грош. Прекарвах по цели часове при букинистите, като душех праха на разядените от червеи томове с надеждата да открия следи от моята папеса; но те бяха така грижливо заличени от свещениците в Италия, че след дълго търсене и след като често пъти бях извиквал като папагала на Цезар „*Tempus et labor obeunt*“^[1], моето любопитство, понеже не намери нито троха, умря от глад.

Няколко години по-късно аз се намирах в Берлин. Не познавах още употребата нито на лулата, нито на бирата, не знаех за обществените балове и следователно бях самотен и безделничех сред презапетите чуждестранни студенти. Скуката и безделието, както често пъти съм го забелязвал оттогава, са главните, за да не кажа единствените подбуди на любовта и при липсата на нови чувства те са в състояние да съживят старите. Нещо подобно се случи и със спомена, който бях запазил за папеса Йоана.

Една празнична утрин, когато берлинското небе, искайки, изглежда, да оправдае писанията на Мойсей, беше отприщило водопадите си, аз потърсих подслон в пустата библиотека и както развеждах от зала на зала прозевките и скуката си, неочаквано се озовах в една огромна галерия, където богословските средновековни книги, покрити с дебел слой бял прах като мъртвци в саваните си, спяха дълбок и спокоен сън.

Миризмата на сиренето напомня на швейцарците родината им, тази на сламата напомня на магаретата обора им, тази на цветята напомня на влюбените любимата им, а миризмата на стара хартия събуди веднага в мен спомена за папесата. „Тук — казах си аз, като се вглеждах внимателно в този пращен куп, — тук лежи развръзката на загадката, която толкова много ме е занимавала.“

Сетне поисках от библиотекаря позволение да разтворя тези дебели плесенявали книги и един парцал, за да ги избърша, и започнах да търся от том на том, от страница на страница следите на моята героиня. Благодарение на сборника *Rerum Germanicarum*^[2], на каталозите на Дюфреноа, на дисертациите на Байл и на Спанхайм можах за няколко месеца, *veterum volvens monumenta — virorum*^[3], да прегледам и събера в две дебели тетрадки по-голямата част от това, което е било написано от осем века насам за и против съществуването на женския папа. Но по онова време неопитността ми в подобни изследвания беше толкова голяма, че често пъти бивах принуден да прочитам цяла глава или дори том, преди да спра погледа си на търсения пасаж. По този начин научих неволно цял куп любопитни подробности за религията, нравите и обичаите през онези тъмни векове.

Така се роди книгата ми за папеса Йоана. Оставих я почти пет години под пресите на въображението ми, после:

Venutomi inanzi.
Un che di stampar libri lavora.
Dissi stambami questo alia malora.^[4]

Когато започнах да я пиша, почувствувах колко сух и неприятен би бил простият исторически разказ за Йоана за повечето читатели, много от които не знаят дори за нейното съществуване. Като ограничих, значи, тази част от моя труд в предговора, аз превърнах останалата част на книгата в един вид разказна енциклопедия на Средновековието и по-специално на деветия век.

Благодарение на поетите, писателите и артистите всяка епоха и всяка страна от сътворението на земното кълбо досега са повече или по-малко познати на всички. Всеки век и всеки народ ни е оставил един паметник, представящ тогавашните хора. Евреите са оставили Библията, египтяните — пирамидите, гърците — Илиадата. От Ева, чиято любов е била възпята от Мойсей и Милтън, до Кимодокия,

чийто мъченически венец е бил изплетен от Шатобриан, веригата е почти непрекъсната. В коя епоха пътешественикът би могъл да намери подслон или към кой бряг би могъл да се приближи, без да срещне познати и усмихнати лица, приятели, които му протягат ръка? Рахил, която поднася вода към ожаднелите му уста, или Навзикая, която го отвежда под гостоприемния си покрив? Но нека слезем от нашия Пегас, преди да е загубил подковите си, и нека отбележим, че всички знаят за брадата на патриарсите, за мантията на гръцките философи, за македонската фаланга, за русите перуки на римските куртизанки, за пъстрите кожи, с които се обличали северните варвари, за въжетата с възли на християнските мъченици и всичко останало, описано от поетите и писателите, които сме разглеждали в училище или сме чели в превод. Много по-познати са покритите с желязо герои и героините, облечени в бяло, които се появяват през втората половина на средните, векове: Амадисовците, Тристановците, Лъвските Сърца, Тамплиерите, Абенсераите, Йоландите, Хермините и Армидите. Гербовете, ризниците, любовните истории и подвизите им са известни на всички благодарение на романите на Уолтър Скот, на стиховете на Юго, на музейните сборки и на оперите на Росини и Майербеер.

Но от шестия до единадесетия век, от последния римски император до първия рицар кои са били обитателите на нашата планета? Какво са правели те, какво са яли, в какво са вярвали, как са се обличали? Единственият, който би могъл да отговори на тези въпроси, е професионалният историк, този, който се е заел с неблагоприятната задача да прелиства огромните сборници на средновековните летописци, плесенясалите синаксари, дебелият томове с несмилаемите брътвежи на калугерите, съчиненията на Касиодор, Кесарий, Алкуин, свети Агобард, на Раван Мавъра и хиляди други книги, познати само на учените и червеите, книги, които Муратори нарича „*Sterili — steppe — della letteratura del Medio Evo*“, т.е. неплодни степи на средновековната литература.

Из тези именно пустини бродих, следвайки дирите на Йоана. Както пътникът, който посещава далечни и мъчно достъпни страни, обича да взема от всяка страна някакъв спомен от странствуванията си — лист от дървото, под чиято сянка е бил изворът в пустинята, мидена черупка от непознат на мореплавателите бряг или цвете, цъфнало на някой неизкачен дотогава връх, също така от всеки от тези осъдени на

вечна забрава тонове аз си взех за спомен по един пасаж, описващ отживели обичаи, странни вярвания, широко разпространени суеверия, остатъци от езичеството и разни други неща, убегнали от вниманието на съвременните историци, които, заети изцяло с общи теории, без да се интересуват от нищо друго, освен как да оправдаят посредством историята целите и тенденциите на своята партия, не са имали нито време, нито място за такива подробности.

С тези малки камъчета, събрани от мътните средновековни извори, аз стъкмих, или по-скоро се опитах да стъкмя една мозайка, представяща една почти напълно вярна картина на онази тъмна епоха, за която, доколкото знам, никога никъде не е била издадена книга, написана добросъвестно и достъпна за всички, която да ни запознае с тези времена по един ясен начин, както „Приключенията на Телемах“ ни запознават с героичната епоха на Гърция, „Мъчениците“ — с Рим в периода на упадък, и „Айвънхоу“ — с рицарска Англия.

Тъй като скоро забелязах колко недостатъчни са моите сили за една такава задача и колко по-долу стоях от тези, които се занимават с подобни работи, постарях се да не им отстъпя поне по отношение на историческата точност. Всяко изречение в „Папеса Йоана“, почти всяка дума се основава на свидетелствуването на някой писател, съвременник на епохата. Калугерските анекдоти са взети от летописите на тогавашните манастири, чудесата — от житията на средновековните светци, описанието на церемониите — от писмата на Егинхард, Алкуин и от „Църковната история“ на Григорий от Тур, странните богословски вярвания — от съчиненията на тогавашните теолози, като свети Агобард, Хинкмар, Раван Мавъра и други. Всички описания на градове, постройки, облекла и ястия са точни до най-малки подробности, както е видно от бележките на края на книгата, бележки, чийто брой бих могъл лесно да увелича; но преди да направи книгата си дебела, човек трябва първо да разбере дали тя ще се чете или не. Поставих всички тези бележки не за да продемонстрирам ерудиция, а за да покажа колко уважавам читателите. Това уважение към читателя е нещо съвсем ново или чуждо за нас и ще бъде оправдано, смятам, ако срещне благосклонния прием, който всички възпитани хора оказват на чужденците.

Но макар че уважението към читателя е една заслужаваща почит добродетел както един глава на семейство, облечен в униформата на

националната гвардия, все пак само то не задоволява читателите, които освен това изискват от писателите да не ги приспиват. Напечатаните листове оказват на гърците същото сънотворно въздействие, като листата на буниката. Може би затова повечето от гърците не смеят дори да ги разрежат и завещават на идущите поколения, девствени и непокътнати, произведенията на нашата литература.

Един английски писател, Суифт, струва ми се, разказва, че жителите на не знам коя си страна са толкова равнодушни и невнимателни, че когато човек се обръщал към тях, трябвало от време на време да ги удря с една кратуна по главата, за да не заспят, докато им говори.

Именно подобно средство против сън, сметнах, че трябва да употребя срещу безразличието на гръцкия читател; но по липса на кратуна постарях се да прогоня прозевките, като прибягна на всяка страница към неочаквани отклонения, към странни сравнения или към сблъсък с необичайни думи. Облякох всяка идея в един, така да се каже, осезаем образ, украсих най-сериозните богословски проблеми с ресни, пискюлчета и дрънкалки като престилка на испанска танцорка. Този начин на писане, въведен от Байрон в Англия, от Хайне в Германия, от Мюрже и Мюсе във Франция, е измислен от италианските поети от епохата на упадъка, които, отчаяни, че ще достигнат някога върховете, където Данте, Петрарка и Тасо са забили знамето си, потърсили друг път, водещ по-скоро към известността, отколкото към славата.

Тази литература наистина прилича на онези леконравни жени, които, изгубили прелестите си или имащи повече години, отколкото зъби, се мъчат по всякакъв начин, с мазила, усмивки, сладни намеци и по-леко облекло да разпалят, по липса на чиста любов, желанията или поне любопитството на зрителите. Не се заемам тук със задачата да възхваля тази школа, нито пък да я препоръчвам; обаче сметнах, че само с такава сол бе възможно да се сготви най-трудномилаемата от всички храни: църковната история на средните векове. Един прочут готвач, Вател, струва ми се, се хвалел, че може да сготви пръч или дори плъх така изкусно, че онези, които го изядат, биха си облизали пръстите. Що се отнася до мен, бих сметнал, че съм извършил подвиг, ако благодарение на някоя подправка съм успял да направя не вкусен, а просто поносим един средновековен калугер.

Преди да завърша този вече дълъг предговор, би трябвало може би, като се има предвид, че пиша в Гърция, да се оправдая за свободата, която цари на много места в книгата ми. Нарекох понякога нещата с истинските им имена, вместо да прибягна към онези перифрази, с които благоприличните писатели покриват своите неприлични мисли, както нашите първи родители са прикривали голотата си със смокинови листа. Бих могъл лесно да постигна това, като препишех литературните теории, изложени от Волтер, Байрон, Касти и другите в началото на подобни на моята книги. Но, както казва френската поговорка. „*Comparaison n'est pas raison*“^[5] и освен това изпитвам ужас от празните повторения. Бих искал само да кажа, че по мое мнение тази свобода е толкова необходима и естествена в този род съчинения, както солта в морето. Онзи, който е чел „Орлеанската дева“, „Дон Жуан“ или италианските поети от шестнадесетия век, сигурно няма да обвини „Папеса Йоана“, че е твърде много деколтирана; онзи, който познава средновековието и е разучил задълбочено летописците, Сборниците с жития на църковните отци, ще признае неизбежно, че, сравнена с техните съчинения, настоящата книга прилича на онази девица, за която свети Василий мечтаел — изправена като някаква благоприлична статуя върху мраморния пиедестал на целомъдрието и безчувствена към всяко желание и досег.

Разбира се, мнозина биха ме обвинили в много по-тежък грях заради дързостта, с която раздвижих църковната тиня на западното и византийското средновековие, като си позволих понякога някои отклонения за сегашното състояние на православната ни църква. Но безпристрастният читател ще се увери, че поне в това отношение в книгата ми няма нито следа от враждебност към нея. Безсрамията и на Запада, и на Изтока са изложени със същото безразличие и безпристрастие; виденията на средновековните богослови и бляновете на немските професори са осмени със същото усърдие. Където и да откривах нещо, което би дало повод за смях, аз го използвах безразлично дали то беше скрито в някой манастир или в някоя академия, под расото на монах или под мантията на философ. Религиозните или философските парадокси от сътворението на света до наши дни са изложени със същото равнодушие, с което мореплавателят отбелязва в своя дневник посоката на ветровете. Свети Василий, Паскал и Шатобриан са защитавали християнството;

Либаниус, Волтер и Щраус са го нападали в името на човечеството или на философията, но във всеки случай всички са писали със страст и както твърдят те самите, убедени в правотата на своите религиозни или философски принципи. Обаче всеки път, когато чета някое произведение на подобна тема, написано тенденциозно и с убеждение, спомням си веднага онзи пасаж от Изидор за богословите по негово време: замаяни от амбиция, те се преструват, че не могат да се споразумеят по отношение на божествените и възвишените неща на разума. А пък аз признавам, без да се червя, че не съм имал друга цел *Unless it were to be a moment merry*^[6].

Що се отнася до мнението ми за сегашните церемонии на православната църква, ще кажа само, че каквито и да са личните убеждения на хората, един външен култ към божеството е бил навсякъде и всякога считан за необходим. Простият християнин отива в църквата, за да се утеши, като мечтае за диамантите и смарагдите на рая от Апокалипсиса; философът размишлява там за безкрайното, за идеала, за предназначението на човека и други подобни философски възли. Мисълта и на единия, и на другия се извисява при това в разсъждения, които стоят много по-високо от съблазните на ежедневието; и единият, и другият преминават тази свещена преграда, надвишили себе си и схванали истинността на думите на Исус: „Човек не живее само с хляб“. Но за да постигне целта си, този култ трябва да бъде в съгласие с идеите, нравите и обичаите на хората, променящи се ежедневно от напредъка или от обикновените изменения на цивилизацията. „Олтарът — казваше твърде добрият християнин Шатобриан — трябва да остава непоклатим, но украшенията му трябва да се сменят според епохите.“

Хората на Запада, уверили се отдавна в тази истина, са се погрижили да прогонят от своите църкви всичко, което не е било по вкуса на съвременниците. Продължителността на литургията е била сведена на четвърт час, постите са поносими, свещениците възпитани, иконите радват очите, музиката пленява слуха. По този начин всеки може без голямо усилие или отвращение да бъде добър християнин. Но ние гърците счетохме за добре да останем закрепени към ритуалите на средновековието както мидите за скалите. Нашата литургия трае два часа както по времето на свети Василий и никой не я слуша; свещениците се подбират от „измета на земята“ както по времето на

апостол Павел и никой не слуша съветите им; постите прилягат само на изключително ревностни калугери и никой не пости; иконите са чудовищни и никой не ги целува; а колкото до нашите църковни носопения, смятам, че е напълно излишно да се говори тук за тях. От всичко това следва, че сред другите християнски народи единствено ние, поне образованите слоеве, сме лишени, не казвам от вярата, защото тази липса се е превърнала във всеобща беда, а от какъвто и да е външен култ, който, както казахме по-горе, има и добрите си страни, защото напомня на човека, че не съществуват само плътските удоволствия. Що се отнася до мен, всякога, когато съм коленичел под сводовете на някоя готическа църква, когато съм целувал някоя икона на Рафаел или съм слушал някоя свята мелодия от Моцарт или Росини, усещал съм как религиозното чувство се е възраждало отново в сърцето ми и забравяйки църковната история, извиквах като Галилей „Errur si muove.“^[7] Напротив, когато човек влезе в някоя от църквите ни, той бива обхванат само от едно чувство: желание да си отиде.

Само слепец или онзи, който умишлено си затваря очите, би могъл да отрече правотата или точността на всички тези неща. Ако сред нас има благоразумни хора, които считат, че трябва да имаме пусти църкви, невежо и презряно духовенство, че носят е най-подходящият инструмент за възхвала на всевишния, че „Калокерини“^[8] е благонравна книга за млади девизи, а „Изповедникът“ на Никодим — наръчник за всеки свещеник, щях да споделя тяхното мнение, но когато на свой ред станех и аз благоразумен.

Други, напротив, макар че признават това състояние на нещата за лошо, настояват все пак да го зачитаме от признателност към Църквата, освободила ни от чуждо иго и от която очакваме рано или късно осъществяването на нашите национални възжеления.^[9] Наистина странен начин на благодарност — вместо да излекуваме раните ѝ и да я облечем прилично, оставяме без подслон, презряна и покрита с мръсните дрипи на средновековието Църквата, която ни е спасила. Онези, които искат да я използват като оръдие за политическите си цели, забравят, изглежда, че времето на чудесата е отдавна отминало, че слънцето не се спира вече и че носопенията на нашите свещеници не ще срутят стените, които ни разделят от нашите

братя-роби, както рухнали стените на Йерихон от звука на тръбите на Йосуй^[10].

Изложих всичко казано дотук, за да се избягнат неправилните тълкувания, а не за да оправдая книгата си, която предоставям на снизходителността на читателите. Колкото до критиците, напомням им, че тя съдържа само неща и факти, подкрепени от необорими доказателства, така че тези, които биха искали да я разкритикуват, ще трябва и те да използват *res et non verba*^[11]. Неясните и необосновани протести в името на морала, на моралността, на морализацията или каквато и да е друга дума, с която наричат нещата нашите вестници, не само че не означават нищо, но ми припомнят думите на английския поет: „Само неморалните хора говорят за морал.“

Емануил Роидис

Атина, 1 януари 1867 г.

[1] Времето и трудът са отишли напразно. ↑

[2] Сборник с летописи. ↑

[3] Прехвърляйки писмените паметници на древните хора. ↑

[4] Насреща ми дойде един, чийто занаят бе печатането на книги.

Казах му: „Напечатай ми това, както и да е...“ ↑

[5] Сравнението не е повод (оправдание). ↑

[6] Освен това да бъде един миг на удоволствие. ↑

[7] „И все пак тя се върти“ — думи, които Галилей произнесъл, след като трибуналът на Инквизицията го принудил да се отрече от системата на Коперник. Галилей е искал да каже, че въпреки желанието на Инквизицията, земята се върти. ↑

[8] Сборник от религиозни и благонравни беседи, съвети и пр. ↑

[9] По времето, когато Роидис пише книгата си, Тесалия, Епир и повечето от Егейските острови са били все още турски. ↑

[10] Йосуй или Исус Навин — вожд на евреите след смъртта на Мойсей. Според Библията стените на Йерихон, първия град, който евреите обсадили след влизането си в Обетованата земя, рухнали при звука на тръбите им. ↑

[11] Дела, а не думи. ↑

ЧАСТ ПЪРВА

Il y a bien de la différence entre rire de la religion et rire de ceux qui la profanent par leurs opinions extravagantes.

(Pascal, lettre XI)^[1]

От средата започват винаги епическите поети. Същото правят и онези романисти, които претендират за титлата „епопея в проза“ за десеттомните си съчинения. Сетне героят, когато намери удобен случай, е някоя пещера или дворец, върху благоуханна морава или мека постеля, разказва преживелиците си на своята възлюбена, след като и двамата са се наситили на любовни ласки.

Този е обикновено методът, който критиците препоръчват. Обаче аз, понеже обичам реда, предпочитам метода на циклическите поети и прокурорите, които, когато описват живота на някого, бил той герой или престъпник, започват от люлката и проследяват в хронологичен ред всяка негова стъпка към безсмъртието или бесилката. Започвам, значи, от самото начало и онзи, който обича класическото безредие, може да прочете първо последните, а после първите на книгата ми страници, като превърне по този начин в епически роман моя сбит и истински разказ.

Великият Байрон е имал търпението да изслуша брътвежите на севилските старици, за да узнае дали майката на героя му Дон Жуан е казвала на латински „Отче наш“, дали е знаела латински и дали е носела ленена риза и сини чорапи. Понеже и аз искам да разкажа на читателя ако не всички тези неща, то поне как се е казал бащата на героинята ми, изследвах брътвежите на средновековните херодотовци, онези, отпечатаните „върху лист“; но там той има много и най-различни имена както Зевс за поетите и дяволът за индусите. Ако пропилеех няколко години да сравнявам ръкописи, щях да успея да уточня дали онзи, който е дал живот на Йоана, се е казал Вилибалд

или Валафрид, но се съмнявам дали обществото щеше да ми се отплати както трябва за един такъв труд. Следвайки прочее примера на днешните книжовници, които се боят да не би, ако загубят време за четене, да пишат по-малко и по този начин да ощетят и съвременниците, и потомците си, продължавам, или по-скоро започвам моята история.

И тъй, анонимният баща на героинята ми е бил английски калугер; от коя епархия — не можах да узная, защото тогава Британия не е била още разделена на графства за улеснение на бирниците. Той произхождал от онези апостоли гърци, забили първия кръст в зелената Ирландия, и бил ученик на Ериген Скот^[2], който първи открил начин да приготвя древни ръкописи и измамил тогавашните книжовници, както Симонидис — тогавашните берлинчани.

Това само е запазила историята за бащата на Йоана. Майка ѝ се казвала Юта, била руса и е пасяла гъските на един саксонски барон. Този барон отишъл веднъж в навечерието на едно пиршество да избере най-угоената гъска и пожелал пастирката и от курника я пренесъл в спалнята си. Когато скоро след това тя му омръзнала, дал я на виночерпеца, виночерпецът на готвача, а той на чирака си, който бил набожен човек и дал девойката на калугера, като взел в замяна един зъб от свети Гутлак^[3], живял и умрял като светец в една яма в Меркия. Така Юта изпаднала от леглото на един господар в прегръдките на един калугер, както и днес в Англия високите шапки изпадат от слепоочията на някой дипломат на главата на някой просяк; защото в тази добре уредена страна мнозина умират от глад и мнозина нарушават благоприличието, понеже нямат и риза на гърба си, но всички те, сенатори и гробари, графове и просяци, носят високи шапки, което там се счита за доказателство на равенство пред конституцията.

Бракът излязъл щастлив.^[4] През деня калугерът обикалял замъците и продавал благословии и броеници, а вечерта се завръщал в килията с влажни от целувките на вярващите ръце и пълна торба с хляб, месо, пити и орехи. Картофи не е имало още в Англия, понеже ги внесли по-късно, заедно с конституцията, за свободния народ, когато дошло равенството и слугите престанали да ядат хубаво месо на една и съща маса с господарите си.

Юта, щом чувала отдалеч в полето песента на мъжа си, който се завръщал, застинала масата — поставяла, значи, върху нерендосани дъски една дървена чиния общо за двамата, желязна вилица, биволски рог вместо чаша и сухи съчки в огнището, за да вечерят на светло; що се отнася до кърпите за ядене, бутилките и свещите, по онова време те били познати само на владиците. След вечерята младоженците постилали овчи кожи върху куп сухи листа и лягали на тях, като се покривали с един рунтав вълчи кожух. Колкото по-пронизващ северняк духал, колкото по-гъст сняг валял, толкова по-плътно се притискала щастливата двойка, доказвайки по този начин колко се е лъгал свети Антоний, като е твърдял, че студът охлажда любовта, а също и древните гърци, които представяли зимата като старец-женомразец.

Такива златни дни прекарваха, значи, родителите на Йоана, но ето че една сутрин, тъкмо когато калугерът отърсваше от клепаците си съня, а от черната си брада няколко руси косъма на жена си, двама англосаксонски стрелци с голи крака, с лъкове и с колчани, пълни със стрели на рамо, се появиха на входа на колибата и поканиха стопанина от името на хептарха^[5] Егберт да ги последва, като вземе със себе си всичко необходимо за дълъг път.

Калугерът се уплаши, праметна през рамо дисагите, хвана жена си с дясната ръка, тоягата си с лявата, стисна молитвеника под мишница и последва навъсените си водачи.

След като вървяха три дни и две нощи сред плешиви планини и обрасли с клек долини, срещайки по пътя си много монаси, придружени от стрелци, те стигнаха на четвъртия ден в крайморското село Гарянорум^[6]. Много народ се беше насъбрал на кея; върху окичен със зеленина аналой стоеше епископът на Еборакум^[7] Волсий и благославяше вярващите, а в пристанището се полюшваше една тежка саксонска гемия и чакаше с нетърпение да вдигне четвъртитото си платно, за да го издуе ветрецът, който повяваше откъм сушата.

Когато събраните от цяла Англия калугери се приближиха — те бяха около шестдесетина души — благочестивият Волсий ги прегърна един по един, даде на всекиго по два динара и им каза: „Идете и научете всички народи.“^[8]

От обятията на епископа проповедниците се озоваха право на дъските на гемията и скоро вече пореха мътните вълни на германското

море, без да знаят към кои брегове се отправяха, за да намерят мъченически венец или преуспяващ манастир.

Докато те се борят с негодите на морето под закрилата на кръста, ние ще запознаем читателя с това, което се беше случило на епископ Волсий и го бе накарало да предаде на коварството на вълните светилата на английската църква. За да направим обаче това, нека се простим с острова на британците и отидем в страната на франките.

Карл Велики, след като преброди цяла Европа, жънейки лаври и глави с дългия си меч, след като удуши, ослепи и осакати трите четвърти от саксонците и спечели по този начин покорството и уважението на оцелелите, почиваше вече върху лаврите си в Аахен, град прочут със светите мощи и иглите си.

Всичко вървеше благополучно в обширната империя: премъдрият Алкуин^[9] къпеше във водата за кръщение мръсните поданици на Карл Велики, режеше червените им бради и дългите им нокти и, като разкриваше неизчерпаемата съкровищница на мъдростта си, натриваше устните на този с меда на светото слово, хранеше другия с корените на граматиката и поучаваше трети, че пачите пера, с които се правеха по-бързи стрелите, служеха и за писане.^[10]

И честитият император прекарваше безгрижни дни — броеше яйцата на кокошките си, оправяше часовниците и владенията си, играеше с дъщерите си и със слоновете, подарени му от халифа Харун-ал-Рашид, осъждаше на малка глоба убийците и разбойниците и бесеше по дърветата на градината си онези от поданиците си, които ядяха месо в петък или плюеха след причестяване.^[11]

Но докато набожният император Карл, който, макар че не знаеше да пише, познаваше класическата древност, казваше всеки ден *Haec mihi Deus otia fecit*^[12], саксонците бяха надигнали отново смелата си и рошава глава, потапяха ръка не в кръв от бик, а от човешка жертва и се кълняха в Тевтатес, Ирминсул и Армин^[13] или да отхвърлят игото на Карл, или да оросят с кръвта си бреговете на Елба и Везер.

Дойде, видя и победи, както обикновено, непобедимият император със същото онова копие, с което според евангелистите римският войник пробил ребрата на Спасителя и с което архангел Михаил се бе явил насън на Карл и го бе оставил на леглото му, за да възнагради императора, както казват летописците, задето през

великите пости се отказал и от печеното, и от суровото месо и спял самичък.

След победата светият император, опасявайки се да не бъде принуден от тези диваци да прекъсне отново благочестивите си занимания, реши или да изтреби всички победени, или, щат не щат, да ги покръсти.

Никога никой проповедник не е успявал да превърне толкова много неверници за толкова късо време в християни; но красноречието на франкския завоевател беше необоримо. „Вярвай или ще те убия!“ казваше той на пленника саксонец, в чиито очи се отразяваше като най-убедителен довод блясъкът на ножа на палача, и цялата онази тълпа скачаше в купела както патките в локвите след дъжд.

Обаче, колкото и всемогъща да се предполага, че е вярата, трябва все пак и самият християнин да знае поне мъничко в какво вярва; и затова по онова време в Европа беше прието, както днес в Таити и в Малабар, новопокръстените да изучават нещо като катехизис, който ефрейторите на Карл преподаваха на саксонците — строяваха ги по десетина на ред като новобранци и им удряха здрави шамари, ако се запънеха на някоя труднопроизносима дума на „Верую“-то. Така си отмъщаваше Исус на идолите за всичко, което бяха изпатили заради тях първите му последователи, когато ги изгаряха през епохата на Нерон или ги печеха през епохата на Диоклециан; и оттам произлиза френската поговорка: „Отмъщението е удоволствието на боговете.“

Докато траеше войната, войниците продължаваха да вършат работата на поповете; но когато нещата се поуспокоиха и богословските познания на тези облечени в ризници проповедници се изчерпаха, всички и особено императорът разбраха, че са нужни по-сериозни наставници.

Но в ония времена у франките калугерите бяха по-изкусни в пивоварството, отколкото в догматиката и затова те кръщаваха отрочетата в името на *Родината*, на *Дъщерята* и на *Светото Дихание*^[14], твърдяха, че света Богородица била заченала през ухото, закусваха преди причастие и принуждаваха дякона да пие водата, в която си измиваха ръцете след литургията.^[15] В ръцете на такива учители Карл не посмя да повери дори саксонците от страх да не бъде принуден скоро след това да предприеме нов поход, за да събори нови идоли на Бакхус и Морфей.

И понеже не знаеше какво да прави, той се посъветва с Алкуин, към чиито гадания франките прибегваха, както гърците към тези на Пития. Алкуин беше англичанин, а тогава Англия имаше монопола на богословите, както днес на локомотивите. Там, значи, изпратиха кораб, за да го натоварят с проповедници, които щяха да посветят саксонците в тайните на вярата.

Този спасителен Ноев ковчег на християнството, в който, както видяхме, се качи и бащата на Йоана с жена си, плава осем дни и на деветия премина устието на Рейн и хвърли котва пред град Ниймеген, където за първи път стъпиха на немска земя тези ловци на души. Оттам, едни яхнали магарета, други с лодки, а трети пеш, те поеха нагоре към изворите на Липа и най-сетне пристигнаха капнали и изгладнели в Падерборн, където Карл се беше разположил на лагер сред кръстове и щитове.

Саксония бе веднага разпределена от победителя между новодоставените калугери, всеки от които получи нареждане да украси с кръста всички колиби в определена епархия на покорената страна; на бащата на Йоана му бе заповядано да отиде на юг, за да събори идола на Ирминсул в Ересберг, около който се събираха тогава бунтовниците, както нашите в кафенетата, принасяха човешки жертви и крояха всеки ден нови заговори.

Клетият калугер натовари на едно магаренце жена си и четири черни саксонски хляба и потегли отново на път, като теглеше животното за поводите и си спомняше със сълзи на очи за уютната си колиба.

Цели осем години броди бащата на Йоана по горите на Вестфалия, като кръщаваше, поучаваше, изповядваше и погребваше. Той изтегли повече, отколкото бе изтеглил сам апостол Павел — много пъти яде бой, десет пъти го биха с камъни, пет пъти го хвърлиха в Рейн и два в Елба, четири пъти го гориха и три пъти го бесиха и въпреки всичко това пак остана жив с помощта на света Богородица. А онзи, който мисли, че разказвам невероятни неща, препращам го към синаксарите^[16] от онази епоха, за да узнае как *русата Богородица* е крепяла с *белите си ръце* нозете на вярващите, когато ги бесели, угасявала е пламъците на огъня с *ветрило от ангелски пера*, когато искали да ги изгорят, или пък е развързвала синия си пояс и го подавала на давящите се, както Ино подава воала си на Одисей.

И все пак толкова много патила не успяха да охладят плама или да променят убежденията на неуморния апостол; тялото му обаче полека-лека стана неузнаваемо — ломбардите му отрязаха ушите, тюрингите — носа, а дивите обитатели на Херкинский лес^[17], в стремежа си да изстребят племето на проповедниците, принесоха в жертва пред олтара на Тевтатес двете му деца, след което със същия жесток нож му отрязаха всяка надежда да стане отново баща.

Юта, която и след тази последна беда остана вярна на ампутирания си съпруг, се стараеше всячески да облекчи мъката му. Колкото пъти, когато се събудеше нощем и приковаваше в нея с напразен копнеж единственото си око и плачеше, задето беше загубил децата си и предишните удоволствия, тя го целуваше и му казваше: „Всеки ден паля по една голяма свещ пред иконата на свети Патернус. Може би закрилникът на многодетството ще измисли някакво чудо, за да се сдобием отново с деца.“

Молбата на добрата Юта се изпълни скоро; само че — уви! — не от някакво чудо на свети Патернус, а от двама стрелци на Ерфуртския граф. Тези негодяхи я свариха на брега на Фулда тъкмо когато простираше на слънце расото на мъжа си, който, понеже нямаше друго, се криеше като Одисей под куп сухи листа и чакаше изпраното расо да изсъхне, проснаха я и нея на тревата и ѝ припомниха насила истинското предназначение на жената на този свят. Когато войниците се умориха и си отидоха, клетият калугер се измъкна от скривалището си, облече влажното още расо и се махна от това място заедно с изнемощялата си жена, като ругаеше саксонците, задето, освен мъченическия, бяха сложили и друг венец върху плешивата му глава.

Девет месеца по-късно, през 818 година, Юта роди в Ингелхайм или, както твърдят други, в Майнц онази, на която ѝ бе отредено да грабне небесните ключове — Йоана. Баща ѝ, или по-точно мъжът на майка ѝ, за да я привикне още от самото ѝ раждане на несгодите на скитнишкия живот, я кръсти в студените води на Майн, в които местните жители потапяха мечовете си, за да станат по-твърди.

Биографите украсяват люлките на всички герои, по стар обичай, с величествени знамения, които предвещават бъдещите им достойнства. Така например още като пеленаче Херкулес удушил

змиите, а Криезот — мечката; пчелите кацнали на устните на Пиндар, Паскал открил на десет години геометрията, героят на Байрон, слушайки литургията в прегръдките на дойката си, отмествал очи от намръщените светци и ги приковавал с умиление върху света Магдалена; а героинята ми, на която бе отредено да се отличи в църковното поприще, никога не искаше да суче в сряда или в петък — винаги, когато ѝ подаваха бозката в постен ден, тя се отдръпваше ужасена. Свети мощи, кръстове и молитвени броеници бяха първите ѝ играчки. Преди да ѝ покарат зъби, тя знаеше „Отче наш“ на английски, гръцки и латински и преди да ги смени, помагаше вече на баща си в апостолското му дело, като поучаваше връстничките си саксонки. Йоана беше едва на осем години, когато почина майка ѝ, добрата Юта, и над гроба на покойната тя държа надгробна реч, като се покачи на раменете на гробаря.

Но докато красотата и мъдростта на Йоана растяха, баща ѝ, сломен от страдания и от загубата на другарката си, чувствуваше как силите му от ден на ден намаляваха. Напразно се молеше той на свети Гинус да направи крепка несигурната му вече походка, напразно палеше свещи на света Лучия, за да възвърне силата на окото му, та да различава отново буквите на псалтира, и напусто се молеше на свети Фортиус да заякчи гласа му; ръцете му трепереха толкова силно, че един ден, когато поднасяше „тялото“ на Спасителя на игуменката на манастира във Витерфилд, красивата Гисла, вместо да го сложи в розовата уста на девицата, го изтърва върху белите ѝ гърди, които тази рабиня божия оставяше винаги голи със специално разрешение на папа Сергий.

Това беше нечуван скандал. Гисла се изчерви, калугерките закриха с ръце лицата си, а местните попове извикаха: „Светотатство!“ „Светотатство“ — повториха като вярно ехо целомъдрените калугерки, нахвърлиха се като вакханки върху нещастния старец, смъкнаха от него светите отличия и го изхвърлиха от манастира.

Цели петнадесет дни броди нещастният апостол с Йоана из неприветливите лесове между Франкфурт и Майнц, като прекарваше

нощите си под листата на дърветата и ядеше жълъди заедно с вестфалските свине.

Но тази храна, която прави толкова дебели другарите на свети Антоний, направи калугера и дъщеря му по-слаби и от седемте житни класа, които фараонът видял насън; напразно се мъчеше старецът да повтори чудото на сънародника си свети Патрикий, който само с едно молитвено слово превърнал глиганите от планините на Ирландия в тлъсти пушени свински бутове; и все тъй напразно се молеше на орлите, които летяха над главата му, да му донесат храна, като на свети Стефан.

А Йоана вдигаше понякога пълните си със сълзи очи към баща си и викаше: „Гладна съм!“

В началото любещият баща издигаше слабите си като на скелет ръце към небето и отговаряше като Медея: „Ще срежа вените си, за да те нахраня с кръвта си.“ Но полека-лека гладът така изсуши гърлото и сърцето му, че на риданията на дъщеря си той отговаряше лаконично: „Гладувай!“

Движението на един светилник напътило Галилей да създаде часовника, а изгладнелият калугер бе напътен от една бяла мечка да намери нов начин на живот; като видя как една от тези рунтави дъщери на севера играе хоро на един панаир и как господарят ѝ събира пари от зрителите, той намисли да използва преждевременната мъдрост на Йоана, както звероукротителят хорото на мечката, за да си изкарва чрез нея всекидневния хляб и бира. С право, значи, е твърдял мъдрият Еразъм, че един умен човек може дори и от една мечка да научи много полезни неща.

И тъй, той започва да подготвя дъщеря си за новия ѝ занаят, като тъпчеше десетгодишната глава на момичето с брътвежите, които тогавашните мъдреци наричаха догматика, демонология, схоластика и тям подобни и ги записваха върху пергамент, от който изстъргваха преди това стихове от Омир или епиграми от Ювенал.

И когато сметна, че Йоана е достатъчно подготвена за тази почетна борба, той почна да обикаля замъците и манастирите на потъналата в зеленина Вестфалия.

При влизането си той се покланяше дълбоко на болярина, благославяше господарката, поднасяше ръцете или пояса си на слугите

да ги целунат, след това нагласяваше Йоана върху някоя маса и почваше представлението:

— Дъще моя — питаше я той, — какво е език?

— Бичът на въздуха.

— Какво е въздух?

— Началото на живота.

— Какво е живот?

— Наслада за щастливите, грижи за нещастните, очакване на смъртта за бедните.

— Какво е смърт?

— Пътешествие към непознати брегове.

— Какво е бряг?

— Границата на морето.

— Какво е море?

— Жилището на рибите.

— Какво са рибите?

— Гозба за трапезата.

— Какво е гозба?

— Подвиг на готвача.^[18]

И след като тази демонстрация на всякакъв вид знания по богословие и готварство чрез въпроси и отговори продължаваше доста време, бащата поканваше духовника на замъка да постави на деvojчето трудни въпроси от която и да е област на човешкото познание и Йоана хвърляше въдицата в океана на паметта си и улавяше винаги подходящия отговор, като го подкрепяше с някой цитат от Писанието или от свети Бонифаций.

Когато дискусията завършваше, тя скачеше леко от масата, прихващаше с крайчеца на пръстите престилката си и я поднасяше вместо дискос на всеки, измолвайки със сладка усмивка щедростта му. Едни ѝ хвърляха медна монета, други сребърна, трети яйца, четвърти ябълки, а онези, които нямаха какво да дадат, полагаха целувка на челото на русата наставница.

Така те преживяха още пет години, като ядяха всеки ден, а понякога и по два пъти на ден и прекарваха нощите ту под дъбовите тавански украшения на господарски замък, ту под сламения покрив на някой горски пазач или ловец.

Годините и спомените за патилата бяха отслабили усърдието на апостола, така че той не се заемаше вече да поучава никого против волята му, нито да го покръства без съгласието му освен мъртвите, които намираще на другия ден след някоя битка край бреговете на Елба или Рейн — според схващането, което господствуваше в ония времена, когато дори и над мъртви се извършваше кръщение, то им разтваряше небесните врати.

След толкова странствувания замина най-сетне и многострадалният старец за непознатите брегове, откъдето няма връщане. Смъртта го свари в килията на добрия отшелник Аркулф, който живееше уединено на брега на Майн, където плетеше хвалебствия на светците и кошници на рибарите.

Йоана, след като затвори окото на баща си, погребва стареца, подпомогната от отшелника, близо до реката под една върба, върху чийто ствол тя изрыза надпис в памет на добродетелите на покойника.

След това клетата девойка се строполи върху пръстта, която покриваше единствения ѝ закрилник на този свят, и смеси, като жената на Отело, *горчиви сълзи* с вълната, която квасеше нозете ѝ. И като принесе това благочестиво възлияние над бащиния си гроб, тя избърса очите си, които бяха пресъхнали.

Мъката, която изпитваме по загубата на любимо лице, прилича на изваждането на зъб; болката е силна, но мигновена. Само живите ни причиняват непрекъснато мъки. Пролял ли е някой някога над гроба на любимата си половината, стотната, хилядната част от сълзите, които е проливал всеки ден от проклетията ѝ?

И тъй, след като престана да плаче, Йоана се наведе над водата, за да освежи очите си, които пареха. За първи път тогава тя се вгледа внимателно в образа си — единственото ѝ останало любимо същество на този свят.

Нека се наведем и ние през рамото ѝ и погледнем какво отразяваше това течно огледало. Лице — шестнайсетгодишно, по-обло и от ябълка; коси — руси като на Магдалена и рошави като на Медея; устни — червени като кардиналска шапка, обещаващи неизчерпаеми наслади, а гърди — пълни като на яребица и все още потръпващи от възмущение. Такава виждаше себе си Йоана във водата, такъв видях и аз в кьолнския ръкопис нейния образ.

Това видение облекчи донякъде мъката на героинята ми — тя се изтегна на тревата, опря глава на ръката си и започна да мисли как да използва красотата и мъдростта си: дали да облече расото, или да потърси някой друг закрилник на мястото на баща си.

Като помечта доста време така с отворени очи, на края, победена от горещината и люляна приспивно от щурците, тя заспа под сянката на дърветата, които я пазеха от слънчевите лъчи и от погледите на любопитните.

Не знам дали Йоана беше прочела и Лукиан, но щом затвори очи, тя също видя сън като самосатеца^[19]. Из водата се появиха две жени. Едната беше с голи гърди, с цветя на главата и усмивка на устните, а другата с черно расо, с кръст на гърдите и израз на покаяние на лицето. И двете бяха красиви, но красотата на първата навяваше спомени за весели празненства, звън на чаши и тропот на танцуващи хора, а влажният поглед на другата — потайните наслади на монашеските общежития, безшумни пирове и тихи целувки. Тази с цветята човек би пожелал да прихване през кръста сред шумна бална зала под погледите на цяла тълпа зрители, а пред онази с расото — да коленичи в тиха килия под мъждукащата светлина на кандило, висящо пред икона на светец.

Когато те се приближиха, първата изтича и каза, като зарови ласкаво пръсти в русите коси на героинята ми:

— Йоана, видях, че се колебаеш дали да предпочетеш светските наслади пред покоя на манастира и изтичах веднага, за да насоча неопитните ти стъпки в пътя на истинското щастие. Аз съм света Ида. Не пропуснах да опитам нито едно от богатата на този свят. Порадвах се на двама съпрузи, трима любовници и седем деца, изпразних много бутилки хубаво рейнско вино, прекарах блажени безсънни нощи, показвах раменете си на всички, ръцете си поднесох на всички устни, кръста ми обгърнаха всички, които знаеха да танцуват, и въпреки това хората ми се възхищават и ми се кланят наравно със светците. Насладих се още и на такива неща: похапвах хубави риби през великите пости, като подхвърлях трошите от трапезата си в ненаситните уста на поповете, и подарявах вехтите си дрехи на статуите на Богородицата. Обещавам ти и на тебе, ако послушаш съветите ми, такова бъдеще. Ти си бедна, бездомна и облечена в дрипи,

но и аз, преди да се омъжа за граф Екбарт, дъхах през зимата на пръстите си и на мен единственото ми имущество бяха устните ми и чрез тях се сдобих с богатство, почит и святост. И тъй, смелост, русокоса моя Йоано! Красива си като цвете сред поляна, мъдра като книга на Хинкмар, хитра като лисица от Шварцвалд. С тези неща ти можеш да се сдобиеш с всички блага, които предлага животът. Следвай обаче утъпкания път и остави пътеките на глупците. Намери си мъж, за да ти даде името си, и испански сандали, имай любовници, за да целуват тези сандали, имай деца за утеха на старините ти, имай, ако желаеш, и кръст, за да търсиш убежище при него, когато живите ти дотягат или ти им дотягаш. Само този път води към щастие; него следвах трийсет години сред цветя, пиршества, коне и песни, обкръжена от любещ ме съпруг, от любовници, които възхваляваха красотата ми, и поданици, които благославяха името ми; и когато дойде неизбежният край, издъхнах в легло, потънало в пурпур, след като приех причастието от ръката на архиепископ, подкрепяна от децата си. И сега без страх очаквам деня на страшния съд под хубава мраморна плоча, върху която добродетелите ми са написани със златни букви.

Така говори света Ида. Такива разумни съвети нашепват и днес на ухото на девойките богатите с опит майки, като им вдъхват спасително отвлечение към безвкусиците на баснописците.

И след като тя показва пред очите на девойката блестящата броеница на светските удоволствия, облечената в расо нейна другарка се приближи и с глас, който се лееше *спокойно* като извора на Силоам, започна да говори:

— Аз, Йоана, съм света Лъоба, чадо на Британия като теб, братовчедка на закрилника на тази страна, свети Бонифаций, и приятелка на баща ти, който почива под пръстта. Кой са светските блага, ти чу от тази тук. Тя смеси женитби, майчинства, любовници и коне, направи от тях един златен хап и ти го подхвърли, както рибарите подхвърлят стръвта на рибите. Но нито цената, нито дефектите на стоката не ти каза тази добросъвестна посредница. Попитай я колко сълзи е проляла заради ругатните на мъжа си, колко заради изневерите на любовниците си, колко над люлката на болното си дете, колко пред огледалото, когато вместо лилии и рози се появяват бръчки. И съвсем не бяха глупачки онези първи девизи, които отритнаха света и

потърсиха спокойствие под покрива на манастира; те знаеха, че бракът е пълен със скука, бяха чували виковете на жените, когато раждаха или когато ги биеха мъжете им, бяха виждали коремите им издути, как от гърдите им капе мляко и бяха преброили и бръчките, издълбани от безсъниците и от болките по челата им. Отвратителната гледка, каквато представлява една жена без колан, когато е бременна или кърмачка, ни тласна в манастирите, а не разни видения на ангели или вкусът към коравия хляб, както разправят онези стари дърдорковци — писачите на житиета. Там намерихме независимост и покой, вътре в полутъмните килии, където нито крясъци на деца, нито изисквания на господари, нито някаква друга грижа нарушава спокойствието ни. Обаче за да не се обезлюди светът, за да не се втурнат всички жени към манастирите, ние разпространяваме странни мълви за нашия живот — че осъмваме коленичили върху студения мрамор, че поливаме тояги, докато цъфнат, че спим върху пепел и бичуваме тялото си безмилостно. По същия начин и фалшификаторите на пари, за да прогонят любопитните, разправят навред, че страшни привидения и таласъми злодеи спохождат постоянно пещерите, където те, измамниците, коват фалшивото злато. Не се плаши нито от пексимета — дете носи името на Пахомий^[20] — него само глупците го ядат; нито от нощното клепало, което събужда само идиотите; нито от бедното ни облекло — погледни какво се крие под тази грубо скроена дреха.

И като каза това, света Люба отметна от раменете си расото и застана пред Йоана, облечена в тънък като паяжина кеоски хитон^[21], *изтъкан въздух*, както го биха нарекли поетите, и под който тялото ѝ блестеше като силно вино в кристал от Бохемия. Наведе се след това над ухото на спящата и продължи с още по-нежен глас:

— Йоана, моята съперница, ти обеща и удоволствия; запитай я обаче дали, обкръжена отвред от зложелателни погледи, е изпитвала истинска чувствена наслада, когато се е отдавала на любовника си, заслушвайки се не в галювните му думи, а при всеки звук наоколо, и отблъсквайки го съвсем преbledняла при всяко изскърцване на врата или потрепване на лист. Виждала ли си някога котка, покачила се на масата, как пие млякото на господаря си? Очите ѝ гледат косо, ушите ѝ са неспокойни, козината ѝ е настръхнала от страх, а краката ѝ са готови за бяг. Така вкусват и тези светски дами забранения плод. Но ние, които не сме заобиколени нито от грижи, нито от шпиони, а от

високи стени и гъсти гори, прекарваме дните си като древните философи в разговори за удоволствието и когато наближи неговият час, отиваме в смълчаните си килии и там, сред тишина и вглъбяване, се приготвяме за насладата като рицарите за двубой. Потапяме в освежаващи благоухания тази влакнеста власеница, която глупците смятат за средство за изтезание, и разтриваме с нея тялото си, докато стане съвсем червено като роза и чувствително на най-малкия досег, както конят към шпорите, разплитаме коси, покриваме светите икони и се изтягаме зиме край огъня, а лете до отворения прозорец, заслушани в песента на славея или тихо мълвейки *Песен на песните*, и се отдаваме на сладки блянове, докато в коридора се раздадат стъпките на Онзи, който идва да даде плът на тези мечти. Хората на Изтока са измислили смесените манастири^[22], където слугите на всевишния и Христовите невесты живеят под един покрив, разделени от една стена; но ние усъвършенствувахме откритието на гърците, като пробихме по тези стени дупки, през които безшумно и безопасно приемаме братята бенедиктинци. Първи ние отгледахме в манастирските градини миризливото седефче, което ни избавя от бремето на материнството, хвойната с тежката миризма, която прави устните ненаситни, и копривата, която дава на любовниците ни нови сили както земята на Антей.

Но не мисли, Йоана, че ние ограничаваме живота си между четири стени, а щастието само в такива удоволствия. Понякога скуката идва сред насладата; ходът на слънцето ни се струва бавен иззад решетките на килията, а облечените в ризници рицари по за предпочитане от калугерите. Намираме тогава предлог — че уж ще отидем да се поклоним на гроба на някой светец, и обикаляме из света, влизаме в дворците и в колибите, в театрите и в баните и навсякъде намираме любезен прием, разтворени обятия и сведени чела. Когато отидох в двора на император Карл, същата вечер тъкмо празнуваха женитбата му с Хилдегард. Графове, дами, рицари и йерарси се тълпяха в залата на двореца в Аахен. Трубадурите възпяваха подвизите на победоносния жених, шутовете и танцьорките разсмиваха всички с чудноватите си гримаси, зарове се търкаляха и виното се лееше в инкрустирани със сребро чаши. Но когато черното ми расо се появи на прага, когато името ми „Льоба игуменката! Лѳба светицата!“ се разнесе из залата, всички оставиха зарове, чаши и жени, за да ме видят.

Едни целуваха краищата на пояса ми, а други следите от стъпките ми и само императорът ръцете ми. Влакнестата ми дреха затъмни блясъка и на коприната, и на диамантите, и на белосаните бузи, и на голите рамене; сред това коленичило множество различни Робърт, който беше само на осемнадесет години; той беше вдигнал към мен насълзени очи и сплетени ръце и се взираше жадно в лицето ми, скрито под булото. Когато празненството завърши, сам императорът ме отведе до най-хубавата спалня на двореца, която се свързваше с градината чрез една стъклена врата. Събудих се към полунощ, отворих тази врата, за да се разнесе малко миризмата на алое и смирна, които сестрите на Карл бяха разпръснали из стаята в моя чест, и насреща видях Робърт, седнал под една ябълка; облакът на коленете си, той беше обхванал мъжествената си глава с ръце и бе вперил поглед в моя прозорец. Когато ме видя, младежът се изправи уплашено, за да побегне, но аз му направих лекичко знак да влезе вътре. Рипна тогава той и с един скок се намери пред мен на колене, но нито да ме докосне, нито да промълви дума, нито очите си дори да вдигне не смееше клетият младеж. И когато отместих дългите му коси и докоснах с устни челото му, от страх да не би да го целува някой нощен призрак той заопипва дрехите, ръцете и разпуснатите ми коси, за да се увери, че това бях аз, че наистина светицата Люба, полугола и усмихната, беше пред него. Коя от светските дами е бивала удостоена с такова обожание и на коя друга устните са потапяли любовника в такъв изпълнен с благодарност екстаз?

Цели два месеца останах при двора на Карл и когато, преситена от пиршества, целуване на ръце и шум, се сбогувах с този гостоприемнен дворец, сам императорът държа поводите на магарето ми, императрицата и княгините ме молеха със сълзи на очи да остана, а Робърт си скубеше косите от отчаяние. Такъв живот ти обещавам и на тебе, Йоана: наслада без мъка вместо съмнителните светски удоволствия, независимост вместо робство, игуменска патерица вместо хурка и Исус вместо смъртен съпруг. Ти чу как Ида превъзнасяше до небесата пред теб брака, чу и мен как превъзнасях до небесата манастира и сега избири между нея и мен, Йоана!

Изборът не беше труден, можеше да се извърши дори и със затворени очи. Затова, без никакво колебание, спящата ми героиня протегна и двете си ръце към красноречивата калугерка, а в това време

другарката ѝ, съвсем посрамена и понеже нямаше какво друго да каже, се разтапяше във въздуха като онези демони в женски образ, които прекъсвали благочестивите размишления на свети Пахомий, като вмъквали бели гърди и червени устни между очите му и молитвеника. И света Лъоба целуна новата си последователка по бузата и добави радостно:

— За да се уверя, че предпочитанието ти към монашеския живот е искрено, не ти казах какво преславно бъдеще ти бях отредила, каква неоценима награда имам за теб. Семирамида стана царица на асирийците, Моргана — на бретонците, а Матилда — на Франция. Но погледни ти каква ще станеш, Йоана!

Тогава едно странно видение, един сън в съня, смая героинята ми. Тя се видя седнала на един толкова висок трон, че главата ѝ, украсена с тройна диадема, докосваше облаците, един бял гълъб летеше около нея, като ѝ вееше с крилете си, и много коленичили хора се тълпяха в подножието на трона; едни от тях размахваха сребърни кадилници и техният дим се съгъстяваше около нея в благоуханни облаци, а други се изкачваха по високото стълбище към нея, за да целунат благоговейно нозете ѝ.

Случвало ли ти се е, драги ми читателю, да сънуваш, че те бесят или че отвисоко падаш в бездънна пропаст? И тъкмо в онзи миг, когато въжето се затяга около шията ти или тялото ти вече ще се разбие, ти се събуждаш и се намираш в топло легло, с нощната си шапчица на главата и с кучето си до краката. Няма нищо по-приятно от това събуждане; опипваш цялото си тяло и се радваш, че го намираш здраво и читаво, отваряш сетне очи и прозореца, за да не те навести отново лошият сън. Ако обаче ти се е случило да видиш хубав сън — че си открил философския камък или умна жена, и се събудиш тъкмо в онзи миг, когато протягаш ръка към тези химерични скъпоценности, тогава всичко ти се струва противно и отчайващо. Отпъждаш тягостната действителност, завираш глава под юргана и се мъчиш всячески да уловиш отново тези неуловими сенки.

Нещо подобно почувствува и Йоана, когато се събуди след това прекрасно видение и се намери бедна и беззащитна до пресния гроб на баща си... Гостоприемният Аркулф дойде, след малко да предложи на сирачето утеха и храна, но Йоана се отказа и от утешенията, и от безсолните треволяци на добрия отшелник и го запита:

— Кой е най-близкият манастир?

— На света Влитруда, в Махесбах — отвърна учудено старецът, като посочи с треперещ пръст на изток.

— Благодаря — каза Йоана.

Тя пристегна колана на полата си и пое в указаната ѝ посока, нетърпелива да завладее богатата, които ѝ беше обещала света Лъоба.

А благочестивият отшелник, като гледаше как се отдалечава с широки крачки, записа в дневника си, че благодарение на молитвите му дърветата, които закриваха отшелническата му килия, са придобили свойството да вдъхват неудържим стремеж към монашеския живот на всеки, който си отдъхвал под сянката им.

Йоана, която от нетърпение не се погрижи много-много да разпита за адреса, тичаше като подгонена сърна, докато пътят се простираше съвсем прав пред нея; скоро обаче тя се обърка в тесни и задънени пътеки и се строполи най-сетне като Деметра до един кладенец, за да пие вода и да помисли какво да прави.

А нощта вече се спускаше безлунна и тъмна над гората и в мрака светеха зловещо сред листака очите на кукумявката и вълците.

Клетата девойка, сама сред тази страшна пустош, ту се сгушваше неподвижно до дънера на някой стар дъб, ту, набрала нови сили от страха, тичаше като нощен призрак между дърветата. Бродейки така, тя най-сетне забеляза в най-гъстата част на гората слаба светлинка и се отправи към нея с премалели крака с надежда да намери някое гостоприемно отшелническо жилище. Но вместо жилище тя намери само една дървена статуетка на Богородицата, поставена в хралупата на едно дърво, под което гореше едно от ония чудни кандила, чието масло никога не се изчерпваше, според тогавашните житиеписци, или, както казваха други, се възстановяваше всеки ден от ангелите.

Йоана падна на колене пред тази статуя и се помоли на светата Дева да ѝ даде закрила и водач, за да излезе от този лабиринт.

Молитвите ѝ бяха чути; тригласен магарешки рев отвърна на молбите на девойката и след малко се появиха и животните, прегърбени под тежестта на трима дебели калугери; след тях следваше още едно, четвърто магаре, което теглеше една ръчна количка, натоварена с два продълговати ковчега, благоговейно покрити с извезана със сребро тъкан.

Тримата магаретари бяха приятели на бащата на Йоана, преподобните Ралеиг, Лигун и Регибалд, и пренасяха в Мюленхайм мощите на светите мъченици Петър и Маркелий, между които героинята ми получи разрешение да седне в святата количка.

Тези добри отци, след като узнаха всичко, което се беше случило на Йоана, ѝ разказаха, че получили заповед от игумена си да отидат в Рим и да закупят свети мощи, но понеже не могли да се споразумеят за цената, вмъкнали се една нощ, водени от един ангел, който носел фенер, в подземната църква на свети Тибуркий, отворили гробовете на светците Петър и Маркелий, които почивали там, откраднали костите им и след безброй опасности и усилия успели да ги пренесат в Германия.

Светците отначало изглеждали недоволни, задето им нарушили спокойствието — жални стенания се разнасяли от ковчезите и от тях постоянно капела много кръв; полека-лека обаче те се примирили с новата си съдба, върнали се към старите си навици и започнали да вършат чудеса; изцелявали куци, слепи и парализирани, пропъждали лукавите дяволи и превръщали бирата на вино, гаргите на гълъби и езичниците в християни.

Подобни и много други неща разказаха преподобните на Йоана, като възхваляваха чудесата на светците си, както развратниците — чудесата на сирийската богиня; но Йоана, в чиито уши още звучаха златните обещания на света Люба, обръщаше малко внимание на житиетата на спътниците си и, като се прозя два-три пъти, накрая заспа между свети Петър и свети Маркелий.

Понеже се страхувам, че ти се е случило същото, читателко, прехвърлям в следващата глава продължението на моята истинска история.

[1] Има твърде голяма разлика между това да осмиваш религията и да осмиваш онези, които я извращават с чудноватите си разбирания (Паскал, писмо XI). ↑

[2] Неоплатонически философ и богослов, роден в Ирландия към 833 г. Починал в 880 г. Отличавал се със смелостта на мненията си, които лежат в основата на всички ереси през Средновековието. ↑

[3] Гутлак е светец. Ямата, в която е живял, и зъбите му са исторически факти. ↑

[4] До X в. в Англия на духовниците е било позволено да се женят и да имат държанки. Парадоксалното в случая било, че те не са имали право да държат сметка на жена си за нейните изневери. ↑

[5] Хептархия — общо наименование на седемте кралства: Кент Съсекс, Уесекс, Есекс, Нортумберланд, Ист-Ингленд и Мерция, основани от саксонците и англите през V и VI в. от н.е. и обединени в едно кралство от Егберт през 827 г. ↑

[6] Днес Бъргестл, близо до Ярмут. ↑

[7] Днешният Йорк. ↑

[8] Израз от евангелието. ↑

[9] Английски богослов и учен (735–804). Един от най-прочутите преподаватели в основаната от Карл Велики Палатинска школа. ↑

[10] Този пасаж почти изцяло е взет от едно писмо на Алкуин до Карл Велики. ↑

[11] Тези подробности — броенето на яйцата, часовниците, слонът и бесенето са исторически факти. ↑

[12] Този покой бог ми даде. ↑

[13] Идоли на древните саксонци. В чест на Ирминсул е била издигната грамадна статуя на върха на планината Ересберг. ↑

[14] Сидоний и Вигилий, папски легати в Германия, са били свидетели на подобно кръщение. Освен това авторът чрез тази непредаваема точно игрословица иска да осмее невежеството на духовенството. ↑

[15] В своята „История на Инокентий III“ Ф. Хъртър дава подробности за този обичай. ↑

[16] Синаксар — сборник от къси разкази за живота на светци. ↑

[17] Огромен лес, който покривал Германия в древността от Ерцгебирге до Рейн и Ардените. ↑

[18] Това е взето дословно от лекциите на Алкуин в Палатинската школа. ↑

[19] Самосат, древен град в северна Сирия — на р. Ефрат. Родно място на Лукиан. ↑

[20] През средните векове наричали пексимет малки хлебчета, употребявани от калугерите и тежаци една унция. Авторът не знае дали етимологията на името Пахомий е вярна. ↑

[21] Хитон — в древността мъжка дреха без ръкави, дълга до коленете. ↑

[22] Първият манастир от този род е бил основан от свети Пахомий по молба на сестра му. В Европа почти всички някогашни манастири били двойни. Имало мъжко и женско отделение, разделени с дебела стена; но църквата и трапезарията били общи и според някои злоезични историци също така и спалнята. ↑

ЧАСТ ВТОРА

Regrettez-vous de temps où nos vieilles romances ouvraient leurs ailes d'or vers un monde enchanté, où tous nos monuments et toutes nos croyances portaient le manteau blanc de leur virginité?^[1]

(Musset, Rolla)

Случвало ли ти се е някога, читателю мой, след като си прекарал деня в четене на някой средновековен роман, като „Подвизите на крал Артур“ или „Любовта на Ланселот и Гиневра“, да оставиш книгата да падне и, като сравниш тогавашната епоха със сегашната, да възжелаеш онези златни години, когато благочестието, патриотизмът и непорочната любов царяха в света? Тогава, когато верни сърца биеха под железни ризници и набожни устни целуваха нозете на Разпнатия? Когато цариците тъчаха хитоните на съпрузите си, а девиците стояха по цели години на терасите на замъците и очакваха завръщането на годениците си? Когато прочутият Ролан се оттегляше в някоя пещера срещу манастира, в който беше затворена любимата му, и пропиляваше тридесет години, гледайки светлината на нейния прозорец?

Много пъти при подобни възпоминания кръвта ми е пламвала и очите ми са се насълзявали. Но когато изоставих трубадурите и потърсих истината под праха на вековете, в летописите на съвременниците, в законите на *царете*, в *протоколите* на Съборите и в заповедите на папите, когато вместо Ерсарт разтворих Барониус и Муратори и видях разголено пред мен средновековието, заплаках тогава не защото бяха преминали, а защото никога не бяха изгрели в света на вярата и на героизма онези златни дни.

Оставихме Йоана да пътува заедно с двама светци, трима калугери и четири магарета. Пътят беше тъмен и неравен като стила на „Неа Схоли“^[2], така че хора и животни капнаха след двучасово

пътуване по труднопроходимите пътеки и когато забелязаха отдалеч на върха на една височина червения фенер на една странноприемница, те се запътиха към тази спасителна светлина, както влѣхвите към звездата, която им сочела яслите на Спасителя.

Още от времето на Тацит, та и до наши дни, лакомията и пиянството са смъртните грехове на германците; но гостоприемните жители на стара Германия се напиваха в колибите си и поднасяха вечеря и подслон на уморения пътник, а средновековните калугери, откакто свети Бенедикт беше заменил виното с бира на манастирската трапеза, живееха в кръчмите както древните гърци на агората.

Напразно Съборите и папа Лъв анатемосваха всички, които продаваха и пиеха вино, напразно гостоприемните отшелници построяваха своите жилища край главните пътища и в горите и предлагаха на пътника безплатно гостоприемство, зелена трева за ядене и суха трева за спане. Поповете при обиколките си влизаха понякога в килиите на отшелниците, когато времето беше лошо, но щом дъждът престанеше, изтичваха в най-близката кръчма. Днес странноприемниците се правят за пътешествениците, а през средните векове много калугери ставаха пътешественици заради странноприемниците.

Тримата преподобни отци, след като настаниха магаретата в обора, мощите на светците върху леглото на собственика на странноприемницата, а себе си пред огнището, понеже по онези места няма летни нощи^[3], разтвориха ноздри и подушиха миризмата, която идеше откъм кухнята. Тлъста гъска се въртеше на шиш над жарта, из която изскачаха искри, а друга гъска се вареше в хубаво ингелхаймско вино.

Видът на шиша и песента на гърнето развеселиха сърцата на добрите отци, които седнаха след малко около една мраморна маса и започнаха да точат ножовете и зъбите си, за да разкъсат плячката, когато неочаквано едно досадно досещане разстла тъмен облак върху радостните им лица.

— Петък! — каза Ралеиг, като отблъсна чинията.

— Петък! — отвърна и Лигун, като остави вилицата.

— Петък! — извика Регибалд, като затвори широката си уста, и всички загледаха гъските както Адам изгубения рай, като ядяха вместо тях ноктите си от отчаяние.

Тогавашните хора бяха покварени, пияници, развратници и мошеници, но не бяха изпаднали чак дотам, като днешните, да ядат месо през постните дни; в тогавашния рай имаше както в древния Олимп светци, закрилници на пиянството^[4], а пък тук на земята — епископи, които го допускаха по примера на Еклесиаста и на свети Августин; но който не спазваше постите, или биваше поразен от мълните на огъня господен, или обесен от телохранителите на императора на някое високо дърво.

Йоана знаеше от опит какво значи глад, съжаляваше гладните си другари и тъй като беше изкусна в казуистическата наука, непозната на ориенталците, която имаше за цел да доказва, че черното е бяло, луната четвъртита, а порокът добродетел, опита се да открие посредством нея по какъв начин можеха да вечерят, без да прегрешат. И след като се чеса дълго време по главата, тя каза:

— Кръстете тази гъска риба и я изяжте без страх. Така направи и добрият ми баща, когато го хванаха езичниците и го принудиха, като го заплашиха със смърт, да изяде цяло агне в навечерието на Великден. Впрочем, и рибите, и птиците са били създадени в един и същ ден, така че месото им е сродно.

Този аргумент, ако не беше добър, то поне беше добре измислен; а освен това гладът, който прави вкусен и сухия хляб, има, изглежда, свойството да подсилва и най-съмнителните аргументи поне пред съдебните заседатели, които често пъти оправдават разбойниците, понеже, когато извършили престъплението, не били яли от няколко дни. По същата причина би трябвало може би да се оправдават и обвинените в изнасилване всякога, когато доказват, че според Теокрит са *имали нужда*.

Отец Ралеиг, след като благодари на Йоана с една звучна целувка по бузата, взе в ръце чаша вода и, като наръси три пъти гъските, каза набожно:

— *In nomine Patris, Filii et Spiritu Sancti, haec erit hodie nobis piscis!*^[5]

— Амин! — отвърнаха другарите му и след малко от новопокръстените риби останаха само костите им.

След като наситиха глада си, добрите отци помислиха да утолят и жаждата си, понеже тогавашните калугери първо се наяха до насита, а след туй поискваха солени мезета и вино, за да разквасват и изсушават последователно гърлата си, като се надпреварваха кой ще изпие повече и по-бързо.

Пиянството тогава беше най-евтиното удоволствие: седем динара струваше мярата вино, което не само в кръчмите, ами и в църквите, и на улиците, и в женските отделения на къщите се лееше като река, без да може да бъде удържано ни най-малко от заповедите на папите и на съборите, които то повличаше в буйното си течение както пороите дърветата.

Нашите преподобни отци, преди да започнат да пият, се нарекоха, според тогавашния обичай, с името на някой ангел — единият Гавраил, другият Михаил, а третият Рагуил, и след това захванаха да изпразват чашите от рог не за свое здраве или за здравето на родината, или на отсъстващите приятели, според светския обичай, а за това на Богородицата, на свети Петър и на всички обитатели на рая. Това изискваше благочестието през онези времена, като превръщаше дори пиянството в богоугодно дело.

Междувременно нощта напредваше, собственикът на странноприемницата беше заспал, маслото в светилника и виното в каната бяха на привършване, само възбудата на калугерите се повишаваше с всяка чаша. Очите им искряха като тези на Харон, а из устата им излизаха само неразбираеми звуци, ругатни и прякори на Светата Дева, тропари и пиянски песни.

Йоана, която знаеше, че развратът е във виното и грубостта в пиянството, както пишеше Соломон, който се бореше с разврата сред триста жени и седемстотин наложници, се оттегли в най-тъмния ъгъл на стаята, но и там дори тя не намери задълго спокойствие; защото добрите отци, след като уталожиха глада и жаждата си, усетиха нужда да задоволят и онова шесто чувство, за което физиолозите не са намерили още дума и което срамежливите летописци наричат *охота за сурово месо*. И като ухапаха, според калугерския обичай, полите на расото си, те се нахвърлиха върху многострадалната ми героиня.

Не бързай да се изчервиш, благопристойна моя читателко; желязното перо, с което пиша тази истинска история, е английско производство от фабриката на Смит и затова и то е благопристойно,

както онези руси англичанки, които, за да не изцапат девствената си дреха, я повдигат чак до средата на прасците, като показват на минувачите широки крака в обувки с двойни подметки; така че няма опасност да чуеш от мене нещо, което е неприлично да се каже пред девица.^[6]

Йоана, гонена от тримата калугери, тичаше из стаята, като прескачаше маси и столове и хвърляше по тях ту някоя чиния, ту някое слово от светото писание.

Но свялото ѝ красноречие и съдините напразно се разбиваха върху пияниците като вълни в скалите. Те вече протягаха ръце към нея, когато, забелязвайки върху леглото ковчезите с мощите на светците, тя изплашено потърси убежище зад тях.

Преподобните отци отначало се стъписаха пред тази свята преграда, както вълците пред огньовете, с които овчарите вардят кошарите; но след малко, като забравиха всяка почит към тези свети мощи, те се нахвърлиха върху леглото, където нещастната девойка трепереше като чучулига в мрежата на ловеца.

Сблъскването беше толкова силно, че леглото се събори, а заедно с него и сандъците на светците, чиито мъченически кости се пръснаха по пода.

Тогава Йоана си спомни, че с една магарешка челюст Самсон избил хиляди филистимляни; и тъй, тя се помоли на всевишния да укрепи ръката ѝ, след това грабна единия крак на свети Маркелий и започна с него да удря похотливите си преследвачи. Но техните кости, изглежда, бяха по-твърди от тези на светеца, така че скоро оръжието на благопристойната ми героиня се разби и силите ѝ се изчерпаха и след упорита съпротива тя падна на бойното поле, затвори очи и се подчини на съдбата.

Но в ония времена на небето имаше светци и светици, които извършваха чудеса, когато някоя девица се намираше в опасност.

В същия миг, когато преподобният Ралеиг, който като най-голям имаше предимство, се стоварваше върху Йоана и вонящият му на вино дъх омърсяваше бледото лице на девойката, едно чудовищно преобразяване, едно невиджано чудо го накара да отстъпи ужасен. Не на дърво, като Дафна, се беше превърнала Йоана, нито на гълъб, като света Гертруда, или пък на разяден от червеи скелет, като Басина в обятията на Дон Руперт — върху моминската ѝ кожа поникна

изведнаж дълга брада, гъста и широка като онези, дето засенчват лицата на византийските светци. Така спасяваше Богородицата девиците, когато ги притесняваха недодялани калугери, и пазеше, според свети Йероним, като ревнива *свекърва* честта на невестите на сина си.

Йоана, като благодари от все сърце на Светата Дева за спасителната ѝ намеса, се изправи и размахвайки дългата си брада като глава на Медуза пред изплашените си преследвачи, излезе от стаята. Тя влезе в обора, развърза едно от магаретата, яхна го и се отдалечи от мръсния вертеп, където едва не загуби единствената зестра, която можеше да предложи на небесния си жених. Излишно е да добавя, че когато опасността премина, с нея изчезна и брадата на Йоана.

Нощните сенки и дърветата на гората започнаха полека-лека да се разреждат. Скоро героинята ми се намери сред едно обрасло с изтравниче поле; над главата си тя имаше едно съвсем светло небе, а между краката си едно съвсем черно магаре. Йоана, която не знаеше пътя, отиваше натам, накъдето я носеха четирите крака на животното; обаче, когато скоро след това попадна отново на река Майн, тя тръгна по течението ѝ, като следваше извивките ѝ както Тезей нишката на Ариадна и най-сетне стигна при залез-слънце до целта на пътешествието си.

Мосбахският манастир се издигаше в подножието на една стръмна планина, където го беше построила света Влитруда, за да не може севернякът да охлажда плама на калугерките.

Вечерната тъкмо свършваше и девиците-отшелнички излизаха от черквата, хванати за ръце, подобно броеница от черни бисери. Като видяха Йоана, те я наобиколиха и я заразпитваха коя е, откъде иде и какво търси; и когато узнаха, че желае да има расо, сандали и килия, те я отведоха при игуменката, която сгоди героинята ми за Спасителя, като я освободи от десетмесечния стаж заради заслугите на покойния ѝ баща към вярата.

Света Влитруда обикна веднага новата калугерка заради образоваността и ума ѝ и я направи пазителка на манастирската библиотека, която се състоеше от шестдесет тома, баснословно богатство за онова време.

Йоана, сама от сутрин до вечер в килията си, изпадна през първите дни в онази манастирска отпуснатост, която обхваща новодошлите във всяка обител, както морската болест онези, които стъпват за първи път на кораб. Сновеше навън-навътре, почистваше книгите, ноктите и косите си, броеше възлите на броеницата си и обвиняваше слънцето, че се придвижва много бавно на запад.

Другарките ѝ, които завиждаха на благосклонността, проявявана от игуменката към Йоана, от страх да не би да шпионира думите и делата им се отдръпваха далеч от нея с недоверие. Много пъти, в часовете за развлечение, когато другите девици се пръскаха на групи, на групи из градината, разговаряха весело, присмиваха се на стариците, разказваха си сънищата, показваха писъмцата на любовниците си, сравняваха дължината на краката си и цвета на устните и на косите си, Йоана оставаше сама като обелиск сред някой площад, мереше височината на дърветата и се сърдеше на света Люба, защото вместо удоволствия само скука и прозевки беше намерила в манастира, както търсачите на приключения проклинат вестниците, когато вместо злато намират само камъни и треска в Калифорния.

Скуката и безделието са, мисля, най-главните двигатели на благочестието. Към небето поглеждаме само тогава, когато нямаме какво да правим или на какво да се надяваме тук на земята, а светите икони целуваме тогава, когато нямаме какво друго да целунем.

И така, Йоана, която преди това използваше богословските си знания, за да припечелва хляба си, като цитираше наизуст Писанието и Отците както госпожа Ристори стиховете на Алфиери, щом се намери сама между четирите потискащи стени на една килия, започна да мисли за бъдещия си живот, тъй като настоящият ѝ се струваше безвкусен.

Странно занимание за една деветнадесетгодишна девойка! Но манастирите още от векове са царствата на най-чудновати вкусове. Египетските калугери поливаха тояги, докато вържат плод; унгарските светци ядяха въшки, исихастите стояха по цели години с поглед, прикован на корема си, откъдето очакваха да видят как ще излезе светлината на истината. А Йоана ту се отдаваше на метафизически размишления, ту прекарваше деня си надвесена над съчиненията на свети Августин, който описваше като очевидец радостите на блаженстващите и пламъците на ада, ту, заровила пръсти в русите си

коси, си задаваше онези въпроси за настоящото и бъдещото ни съществуване, които всички обитатели на *долината на плача* си задават с отчаяние и на които духовниците и богословите отговарят с увъртания и баналности както министрите на досадните службогонци. Странни сънища смуцаваха съня на клетата девойка — и не добрата Лъоба, която ѝ обещавахе безкрайни удоволствия, виждаше тя сега, а дяволи, размахващи страшни рога, или ангели, които държаха двуостри мечове. Ту се надяваше на райските блаженства, ту се боеше от ноктите на дявола, понякога цял един ден вярваше в християнските истини от евангелието до чудесата на свети Мартин, а след това цели три дни се съмняваше във всичко; веднъж свеждаше глава пред наказанието божие, което тежи над нас, а друг път, ако имаше в ръцете си камъни, щеше да ги запрати по небето, за да го счупи^[7]. С две думи, тя беше обхваната от онази мономания, в която изпадат всички, които искрено търсят разрешението на загадъчните проблеми на нашето съществуване. Какво сме, откъде идваме, каква ще бъде понататъшната ни участ? Такива въпроси, неразтворими в човешкия мозък както свещта във водата, се мъчеше тя да разреши.

А в това време косите на горката Йоана оставаха несресани, а зъбите ѝ бездействуваха; очите ѝ бяха зачервени от безсъние, лицето ѝ бледо, а ноктите ѝ черни. Според знаменития Паскал такова именно трябва да бъде на този свят естественото състояние на истинския християнин, който живее между страха от ада и надеждата на спасението и със стонове търси в тъмата пътя за рай. Но това състояние, колкото и аристократично да е, колкото и да води към висините на духа, все пак не ти го пожелавам, добри ми читателю. По за предпочитане е приятното и безгрижно благочестие на онези добри християни, които пеят тропари на светците, ядат октоподи в петък и очакват безгрижно райските наслади. Мнозина, в желанието си да покажат духовно превъзходство, оплакват участието на тези щастливи смъртни, но аз им завиждам на душевното спокойствие и на прекрасния цвят на бузите им. Ако някой турчин или огнепоклонник се готви да стане християнин, бих го посъветвал да предпочете пред всяка друга католическата църква, чиито обреди са толкова величествени, литургията ѝ толкова кратка, а постите ѝ с такова богато меню и чиято музика радва слуха, а иконите ѝ — очите, и за свой изповедник да избере не някой суров Босюе или Лакордер, който ще

му представя ада с неговите обитатели, разгопени пред очите му, а някой сладкодумен ученик на Ескобар, за да го отведе по *атлазен килим* към вечното блаженство. Щом като всевишният, според блажени Августин и Лактанций^[8], *не възненавижда осеяните с цветя пътеки, когато те ни отвеждат към него*, защо да се стремим към рая през тръни, магарешки бодли и сварени треволяци, слушайки псалмопения, които се пеят през носа, и целувайки уродливи икони?

Но нека се върна на темата си и нека кажа, че вината за отклоненията ми пада върху петдесет и седемте атински вестници и четирите камбани на руската църква, които прекъсват постоянно нишката на моя разказ.

Лошите болести — чумата, сипаницата, любовта и всички беди, които водят началото си от нея и получават името си от русата ѝ майка, имат поне тази добра страна, че само веднъж заболяваме от тях. Подобна беше и метафизическата болест на Йоана. След като три месеца си чеса главата и търси разрешението на неразрешимата загадка, тя затвори най-сетне книгите си, отвори прозореца на килията си и вдъхна уханията на пролетта. Април беше към края си и цялата природа, зелена, усмихната и ухаеща, приличаше на девойка, натъкмена от опитна камериерка. Лъхът на пролетта опияняваше чувствата на младата калугерка, която от три месеца беше, потопена в мрака на килията и на метафизиката, гледаше и вдъхваше ненаситно зеленината на ливадите и аромата на теменужките.

Между пролетта и сърцето ни, когато сме на двадесет години, съществува, както казват поетите и лекарите, някаква тайнствена и трудно обяснима връзка като тази на Сократ с Алкивиад. Всеки път, когато видим зелени дървета, мека трева или сенчести пещери, веднага чувствуваме нужда от другар в този рай. И Йоана си спомни за съня и за надеждите си, когато влезе в този манастир, където намери само скука, стари книги и тягостни мисли.

— Люба, Люба! Кога ще изпълниш обещанията си? — извика най-сетне тя, като разтърси от отчаяние решетката на своя затвор.

И понеже в килията си нямаше нито куче, което да набие, нито китайски вази, които да счупи, тя скри лице в ръцете си и заплака.

Няма нищо по-сладко от сълзите, когато има ръка, готова да ги избърше, или устни, копнеещи да изпият *този дъжд на сърцето*, както

ги, наричат индийците. Но когато някой плаче самотен, сълзите тогава са истински и горчиви като всяка истина на този свят.

Шум от стъпки по коридора откъсна след малко Йоана от тъжните ѝ мисли, вратата се отвори и в килията влезе игуменката, като водеше за ръка един голобрад младеж, облечен като бенедиктинец, който беше приковал смирено поглед в сандалите си.

— Йоана — каза игуменката, като представи младия калугер на смаяната ми героиня, — игуменът на Фулда, свети Раван Мавъра, възнамерява да изпрати проповедници в Тюрингия и иска от мен посланията на апостол Павел, написани със златни букви върху скъпоценен пергамент, за да заслепи очите на неверниците, като им вдъхне по този начин повече уважение към евангелските истини. Този млад бенедиктинец е отец Фрументиос, който се отличава като тебе с благочестието и краснописа си. Окажи му съдействие, докато бъде изпълнено поръчението на нашия брат Раван. Вземи златно мастило, пера имаш, храна ще ви изпращам от моята собствена. Довиждане, чада мои.

И като каза това, света Влитруда излезе и затвори вратата след себе си, както правят молдавските селяни, когато господарят дойде на посещение в колибата им.

Но света Влитруда беше от онези добродетелни жени, чийто ум не може да допусне злото. Ако видеше някой дякон, че целува някоя от манастирските девиси, тя щеше да повярва, че го прави, за да я благослови. Такава обезобразена, каквато беше още от дете от сипаница, тя беше познала само невинни целувки и дори не можеше да повярва, че съществуваха и друг вид на този свят. Впрочем, през онзи век последователите на свети Бенедикт, жени и мъже, живееха, с позволенията на църквата, смесено в манастирите. Според някои летописци отношенията им били невинни и непорочни като тези на нашия свети Амун, прекарал цели осемнадесет години с жена си, която умряла девствена; според Муратори обаче от това постоянно общуване се раждали много пъти скандали и деца. Но децата обикновено бивали хвърляни във водите на Фулда. По този начин честта на манастирите бивала спасена, а рибите пълнеели.

Новата двойка, щом остана сама, тъй като знаеше колко скъпоценно е времето, запретна ръкавите на расата и се залови веднага

за работа, искам да кажа, преписването на посланията на апостол Павел.

В продължение на петнадесет дни младият калугер идваше всяка сутрин в килията на Йоана, където работеше заедно с нея до вечерта. Но този осемнадесетгодишен младеж, понеже не беше чел нито Писанието, нито изповедите на Августин, нито словото за девствениците на свети Василий или някоя друга свята книга, беше чист и непорочен като снега, върху който се търкалял свети Франциск, за да пропъди изкушенията на плътта, така че преписването на посланията на апостол Павел напредваше бързо, а отношенията му с Йоана останаха непроменени.

Всеки път, когато ръката на героинята ми докосваше неговата или пък косите им се сплитаха над пергаментите, той чувствуваше как сърцето му забиваше като крепостна камбана по време на опасност, но и сам не можеше да каже дали биеше надясно или наляво.

А Йоана, която беше прочела много пъти Ориген, Златоуст и каноните на Постника, знаеше всичко на теория; можеше даже да спори за тези неща, като употребяваше онези професионални думи, които само лекарите, проститутките и богословите знаят. Но сега за първи път се намираше сама с мъж и объркването ѝ за това, което трябваше да направи, се увеличаваше с всеки изминат ден като това на английските пътешественици в египетските гробници, които те така подробно бяха изучили на книга.

Положението на двамата млади ставаше с всеки изминат ден все по-непоносимо. Нито Фрументиос знаеше какво да поиска, нито Йоана — какво първа да предложи. А преписването беше към края си; оставаше само посланието до евреите, а след това щеше да дойде, горчива и неизбежна, раздялата.

Често пъти Йоана като Пенелопа изтриваше през нощта това, което бяха написали предния ден. Другарят и откриваше хитрината ѝ, догаждаше се за целта ѝ и се изчервяваше или издаваше такива въздишки, че можеха да задвижат крилете на вятърна мелница, но се ограничаваше само с това и денят преминаваше като останалите, изпълнен с напразни копнежи и с надежди, които излизаха лъжливи.

Но нито ти, читателю, нито аз имаме толкова дни за губене. Впрочем, тъй като пиша истинска история, не мога да подражавам на онези поети или писатели, които натрупват сърцебиения, сълзи,

изчервявания и други платонически артикули и впрягат два по два сладките си като мед стихове, както орачите впрягат воловете на плуга, или пък увъртат изречения по-кръгли и от гърдите на Афродита. Великият Данте наричаше такива хора сводници, но на мен нито името, нито професията ми харесват. Като оставям, значи, и двете на Платон, на Овидий, на Петрарка и на блудкавите им последователи, ще покажа истината гола и рошава, такава, каквато излезе от кладенеца.

Двамата влюбени бяха свършили преписването на последното писмо на апостола и слънцето, което Галилей още не беше осъдил на неподвижност, завършваше всекидневния кръговрат. Беше часът, когато воловете се завръщат в оборите, а християните приветствуват Светата Дева с молитвата „Аве Мария“. Камбаната беше призовала калугерките за вечернята и никакъв звук не се чуваше вече по коридорите на манастира.

Йоана седеше до прозореца и прелистваше един от томовете на Писанието, а Фрументиос гледаше в захлас другарката си, която залязващото слънце, преминавайки през червените стъкла на килята, увенчаваше с лъчист ореол, както руските живописци увенчават главите на светците.

Героинята ми, която тогава беше на седемнадесет години, не приличаше на онези бели и ангелоподобни девици, които никой не смее да докосне от страх да не разперят крилете си; нито пък можеше да бъде сравнена с розова пъпка, а по-скоро с онова растение на горещата Палестина, което предлага на един и същ клон не само уханни цветове, но и апетитни плодове на изгладнелия пътник.

Сенчестата килия и хубавата манастирска храна бяха укрепили тялото и изнежили кожата на красивата Йоана, а косите ѝ, които само веднаж бяха видели ножица, по-гъсти от всякога, се спускаха на вълни върху заоблените ѝ рамене. Всичко това беше някак несресано, небрежно и занемарено, но както казва поетът^[9], *нито чистото злато има нужда от позлатяване, нито розата от прибавен аромат, нито лилията от белило*, нито пък една седемнадесетгодишна девойка, мисля аз, от парфюми и къдрици.

Фрументиос продължаваше да мълчи, а Йоана да прелиства страниците на Писанието, като ту измърморваше под носа си, ту прочиташе на висок глас някой стих.

Скоро обаче тя престана да прелиства книгата и с меден глас като индийка, която обайва отровна змия, започна да чете:

„Песен на песните от Соломон. Целуни ме с целувка на твоята уста. Съсците ти са по-прекрасни от виното и уханието на твоите благовония е по-приятно от всички аромати; името ти е като разлято благоухание; затова младите девойки те обичат. Ето, красив си, брате мой, и прекрасен за моето ложе; тъмна гънка минава между съсците ми. Ела, брате мой, да излезем на полето; ще те намеря навън и ще те целувам; там ще ти дам съсците си. Подкрепете ме с благовония, натрупайте ябълки около мен, защото съм наранена от любов. Положи ме като печат върху сърцето си, като печат върху ръката си. Като смъртта е силна любовта; не може да я угаси ни много вода, ни реките да я залечат.“

Такива неща слушаше Фрументиос и понеже не знаеше, че тези ябълки, съсци и целувки бяха пророчески алегии, които изобразяваха бъдещата любов на Спасителя към Църквата, той почувствува като Йов, че плътта и космите му настръхват от желание. При всеки стих на тази небесна песен той пристъпваше една крачка към онази, която го произнасяше, и при последния младият калугер се намираше на колене пред нея.

Тогавя Йоана вдигна глава от книгата и погледите на двамата влюбени се срещнаха.

Когато човек се намира на ръба на пропастта (а именно такова беше, струва ми се, положението на героинята ми), трябва, казват, да затвори очи, иначе му се завива свят и пада, но тя не затвори очи, така че падна... книгата от ръцете ѝ и *quel giorno piu non vi leggero avanti*^[10].

Представителят на Прусия на мирната конференция след Кримската война поискал орлово перо^[11], за да напише името и титлите си под договора; а аз бих искал да имам за писец едно перо от крилете на Амур, за да опиша с него мимолетното щастие на новата двойка.

Самота, спокойствие, обилна храна, пролетни повеи, нищо от това, което прави блажени влюбените, не им липсваше.

Йоана, която беше освободена поради преписването на писмата от утринната литургия, от чтенията, от поклоненията и останалите монашески ангарии, можеше да бъде от сутрин до вечер с другаря си.

И макар че беше средата на юни, дните пак изглеждаха къси за ненаситните устни на младите.

Често пъти, в часа на вечернята, седнали до отворения прозорец, когато камбаните биеха скръбно, сякаш оплакваха умиращия ден, младите също въздишаха и като Исус Навин казваха „Спри!“ на слънцето, но то отиваше да освети срещуположната страна на земята и влюбените се разделяха в очакване на следващия ден.

Десет дни още прекараха те в тази тясна килия — пишеха, говореха си, разменяха си целувки и не намираха друг недостатък на времето, което беше прекрасно, освен че летеше бързо.

Но най-сетне дойде и прокълнатиият ден.

Преписването на посланията на апостол Павел беше отдавна приключено и игуменът изпрати на Фрументиос муле и категорична заповед да се завърне в манастира си. Нещастният младеж проклинаше клетвата си, игумена и всички светци и отиде да се сбогува с приятелката си, като държеше в ръка тоягата си за път, но сълзите си той не можеше да сдържи.

Йоана не плачеше, защото няколко от другарките ѝ бяха дошли също, пък и жените, колкото и да са чувствителни, плачат когато и където трябва. Подобен пример представляват и онези чувствителни англичанки, които, когато отиват да чуят Ристори, си отбелязват отстрани в полето на „Мира“ и „Медея“ къде трябва да се просълзят.

Но когато остана отново сама, Йоана почувствува онази тежест в стомаха, която изпитваме, когато преядем или загубим майка, любима, състояние или нещо друго, което не може да бъде заместено още на другия ден.

Според стария Плутарх жените не познават дори сянката на истинската любов. Аз пък вярвам, че любовта за тях е някаква симптоматична болест, чиито единствени причини са скуката и самотата. Светските жени, които всяка вечер отиват от прегръдките на един мъж в прегръдките на друг (в танца, искам да кажа), нямат време нито да въздъхнат, нито да обикнат нещо друго освен ветрилото си. Те приличат на онова магаре, което останало гладно между четири купа люцерна, понеже не могло да реши кой от тях да предпочете. Може и да се лъжа, но всички влюбени, които съм познавал, са били или затворени девойки, пазени от бдителни родители като ябълките на

Хесперидите^[12], или зрели госпожи, които имат повече години, отколкото обожатели.

Тъгата на горката Йоана, останала сама между четирите стени, където до вчера отекваха толкова любовни клетви и целувки, растеше с всеки изминат ден.

Свети Августин, когато бил тъжен, *се валял в калта като в благовонна баня*, света Геновеа проливала сълзи, докато се виждала принудена да си смени ризата, свети Франциск прегръщал покрити със сняг статуи, света Либания раздирала плътта си с железен гребен, а света Лютбирга гълтала игли.

Героинята ми, по-благоразумна от всички тях, се беше отпуснала в един ъгъл на килията си и с ветрило от гълъбови пера (единственото, разрешено в манастирите) се мъчеше да пропъди мухите и тъжните мисли. Юнската горещина правеше още по-пареща болката ѝ, а дните ѝ се струваха по-дълги, отколкото живота на някой престарял чичо на неговите наследници.

Когато я завладяваха пристъпите на отчаяние, тя търсеше понякога спасение, за да пропъди неприятните призраци, които я обкръжаваха, в благочестивите предписания на житиетата — ту се бичуваше с ремъка си, ту намокряше завивките си с ледена вода, ту искаше да удави мъката си във виното според съвета на Еклесиаста.^[13]

Но всички тези чудотворни средства и дори онази непорочна билка^[14], чиято миризма само беше достатъчна, според житиеписците, за да прогони всяко изкушение, не намаляваха никак горчивината на раздялата.

Времето, казват, лекува всички рани; изключая, мисля аз, любовта и глада. Тъкмо напротив, колкото повече време стои човек целомъдрен или гладен, толкова повече нараства апетитът му, докато най-после стигне дотам, че си изяде обувките като войниците на Наполеон в Русия или залюбва козите си като овчарите в Пиренеите.

Горе-долу в такова положение се намираше и героинята ми, когато една вечер, както седеше край рибарника и раздаваше тъжно вечерята си на шараните, към нея с тайнствен вид се приближи градинарят на манастира и, като хвърляше наоколо неспокойни погледи, ѝ предаде едно писмо, написано с червено мастило върху тънка агнешка кожа.

Йоана го разгъна и сред венци от цветя, прободени сърца, целуващи се гълъби, запалени факли и други пламенни символи, с които влюбените от онова време украсяваха писмата си както нашите моряци ръцете и прасците си, прочете следното:

„Фрументиос сестра си Йоана в бога поздравява.

Както еленът жадува за водите на изворите, така и душата ми жадува за тебе, сестро моя^[15]. Ридание ме обхвана и вода изляха клепачите ми^[16]. Сълзите са храната на деня, а на нощите ми — сънят^[17]. Гладният сънува хлябове и аз те видях насън, Йоана^[18], но се събудих и не те намерих до себе си. Качих се тогава на черното си магаре и дойдох при твоето свято жилище. При гроба на света Бома те чакам. Ела, гълъбице моя, прекрасна като слънцето^[19], ела да затъмниш с лъчите си луната.“

Такова беше писмото на Фрументиос. Днес, когато пишем на някоя жена, крадем от Фосколо и Санд, а влюбените от онова време преписваха псалмите и пророците, така че писмата им бяха пламенни като устните на Суламитката и пясъка в пустинята.

Към пет часа сутринта, тъкмо когато камбаната призоваваше девствениците за утринна литургия, Йоана, притиснала с дясната си ръка сандалите, а с лявата сърцето си, за да заглуши ударите му, се спусна по стълбите на манастира, плъзгайки се безшумно като змия върху трева.

Луната — този верен светилник на контрабандистите и прелюбодейците, която поетите са нарекли *непорочна* по евфемизъм, както и Ериниите — скромни, се подаде иззад назъбените манастирски стени и освети пътя на героинята ми, която бързаше за срещата, като газеше безмилостно керевиза и лука на манастирската градина.

След като повървя около половин час, тя стигна най-сетне на гробището, така закрито от гъсти кипариси, че нито повеите на вятъра, нито слънчевите лъчи можеха да проникнат в този мрачен ресторант на червеите.

Фрументиос беше вързал магарето си за едно дърво, което хвърляше сянка над гроба на света Бома, и беше седнал на самия гроб; той беше поставил на върха на тоягата си един рогов фенер, който да служи за фар на любимата му. И когато видя Йоана, която вървеше боязливо между гробовете, той се нахвърли върху нея като капуцински монах на пушен свински бут след велики пости.

Но мястото не беше подходящо за такива любезности, затова той закачи фенера на врата на магарето, качи се на гърба му заедно с Йоана и побърза да се отдалечи от злокобните сенки.

Клетото животно, прегърбено под двойния товар, но черпейки смелост от четири петъ наведнъж, сви дългите си уши и започна да тича, като нададе в знак на протест такъв гръмък рев, че (според един достоен за доверие житиеписец) много от спящите девици помислиха, че е прозвучала тръбата на страшния съд и подадоха плешивите си глави из гробовете.

Йоана, на която ръцете на Фрументиос служеха за пояс, а гърдите му за опора, вдишваше с неописуема наслада въздуха на полята.

Младата двойка беше вече прекосила гората и сега се движеше из едно открито поле, засято с ечемик и боб. И когато след малко слънцето изгря, младият калугер, за да предпази другарката си от жарките му лъчи, принуди с чудотворен призив един голям орел да разпери крилете си над главата ѝ и да лети по стъпките на магарето. Такива чудеса успяваха да извършат тогавашните християни, защото сърцето им беше открито, вярата силна и молитвите им всемогъщи пред Богородицата; а днес многознаещите, но невярващи учени на нашия век, които държат пергел и микроскоп вместо кръст и броеница, знаят по колко пера има на опашката си всяка птица и по колко семенца във всяка цветна чашка, но нито орли могат да опитомят само с един знак, нито пък тръните да превърнат с една сълза в лилии. На туй отгоре преподобният абат Крелиер ги ругае и ги нарича езичници, понеже крепят на християнското небе Меркурий и Венера^[20], и безбожници, понеже променят имената на растенията, и крещи като някакъв Йеремиа: „Анатема! Анатема! И пак анатема на напредъка и науката!“

След четири часа път бегълците спряха да си отпочинат до едно малко езеро, край чийто бряг някога се издигаше гигантската статуя на Ирминсул. Този идол беше съборен само с едно духване от свети Бонифаций на дъното на езерото; но някогашните му поклонници, макар че бяха станали християни, поддържаха в дълбочината на душата си някакви остатъци от преданост към удавения си закрилник и продължаваха да му поднасят дарове, като хвърляха всяка година във водата сладкиши, свещи, медени пити и буци сирене, нещо, което

радваше много рибите, понеже от тези приношения те бяха станали дебели като жреци на сирийската богиня.

Фрументиос, който по майка произхождаше от славните съратници на Витикинд, беше по отношение на суеверието истинско дете на Саксония, а пък Йоана, макар че беше отличен богослов, проявяваше снизхождение както Сократ към предразсъдъците на съвременниците си. Повечето християни в ония времена се колебаеха още между Христа и идолите и приличаха на оная набожна бабичка от Хиос, която всеки ден палела по една свещ пред иконата на свети Георги и пред иконата на Дявола, като си казвала, че е добре човек да има приятели навсякъде.

Двамата влюбени, значи, коленичиха на брега на езерото и поднесоха на Ирминсул остатъците от закуската си, косми от главите си и няколко капки от смесената си кръв, като направиха чрез това възлияние съюза си вечен и неразривен като този на венецианския дож с морето.

След този обред Фрументиос извади от дисагите си мъжки калугерски дрехи и помоли приятелката си да ги облече, за да може да бъде приета като новооглашен в манастира на Фулда.

— По този начин — добави, като се изчерви, младежът — ние ще живеем необезпокоявани в една килия, ще ядем в една чиния и ще потапяме перото в една мастилница, иначе, ако разберат, че си жена, началниците ни ще те затворят заедно с другите оглашени в женското отделение, където само те имат право да влизат, а аз ще умра на прага от отчаяние.

Йоана не се съгласяваше да се преобрази, защото считаше това за светотатство, и на молбите на любимия си противопоставяше словото на Писанието „не може връз жена мъжки дрехи, нито мъж да се облече в женски одеяния“; но той настояваше на своето и на този стих на Второзаконието противопоставяше мнението на Ориген, който казваше, че жените ще се преобразят в мъже в деня на страшния съд. И когато Йоана отвърна, че Ориген е бил еретик и освен това и евнух, младежът ѝ припомни примера на света Текла, сестра на апостол Павел, и освен нея и света Маргарита, света Евгения, света Матрона и толкова други светици, които са криели под мъжкото расо *тялото си, бяло като ангелско крило*, и са постигнали святост, като са живели заедно с калугери.

Младостта, красотата и пламът бяха доводи, които правеха необоримо красноречието на младия наставник, така че Йоана след малко стъпка с нозете си заповедите на Мойсей и женските си дрехи, облече расото и обу сандалите, които, след няколко години, щеше да подава на земните властелини да ги целуват, коленичили около трона ѝ.

След като преобразяването завърши, Фрументиос я заведе край брега на езерото, за да се огледа. Никога някой ремък не е притягал кръста на по-изящен калугер, а лицето ѝ сияеше под монашеската качулка като бисер в мидена черупка.

Фрументиос не можеше да се нагледа на брат си Йоан и, като коленичи в захлас пред него, започна да възхвалява красотата му с един от онези мистичноанатомични химни, с които калугерите от онази епоха възпяваха една по една всички части на Богородицата — косите ѝ, бузите, гърдите, корема, прасците и краката ѝ, както джамбазите хубостите на конете си, а господин П. Суцос — на героините си.

Когато литанията завърши, младата двойка яхна отново магарето си и насочи стъпките му към манастира на Фулда, където Йоана щеше да се включи в паството на свети Бенедикт.

Цели дванадесет дни бяха нужни на бегълците, за да пробягат тридесетте левги, които делят Мосбах от Фулда. Почиваха си там, където намираха сянка, къпеха се във всяко поточе и издълбаваха имената си по дърветата, които предлагаха сянката си за техните удоволствия. Горещината на слънцето, на младостта, на любовта и особено на ездата правеха наложителни тези чести спирания.

Впрочем Фрументиос, който познаваше добре агиографията^[21] на тези места, намираше винаги някакъв благочестив предлог, когато му се искаше да се спрат, ту, за да се помолят до дървото, под което света Текла изцелила слепия, като напръскала очите му с няколко капки мляко от девствените си гърди, ту за да целунат мястото, където е била пролята кръвта на свети Бонифаций, от всяка капка на която поникнала по една анемона както от Адонис.

Йоана приемаше с усмивка предложенията на любимия си, а овчарите и орачите се удивляваха на хубостта и благочестието на двамата качулати млади, бързаха при среща с тях да снемат

триъгълните си шапки и се блъскаха един други кой по-напред да целуне ръцете им или да им предложи хляб, сирене, бира и плодове.

Понякога пък срещаха полуголи Склавини, които живеяха като тръстиките край бреговете на реките, искаха дан от пътниците, за да ги пуснат да преминат, и хвърляха във водата онези, които се противяха. Но Фрументиос ги прогонваше с един тропар към свети Михаил, който караше тези земноводни разбойници да хукват презглава.

Една сутрин, докато милата двойка си почиваше под сянката на един стар дъб върху любовните си лаври, или по-точно върху люцерна (понеже в Германия лаврите растат само на главите на героите), към нея се приближиха две жени с лека верижка на нозете, с белосани бузи и разпуснати коси — единственото им одеяние.

Това бяха грешници, чийто изповедник им беше наложил наказание — да отидат, голи и свързани с вериги, да се поклонят на гроба на свети Маркелиний, за да изкупят греховете си^[22].

Тези благочестиви пътешествия се извършваха обикновено към края на пролетта или началото на лятото, когато температурата позволяваше това райско одеяние. Повечето от тези Магдалени, тъй като знаеха, че докосването до светите мощи ще ги очисти от всяко петно, не се стесняваха никак да умножават по пътя греховете си, като измолваха гостоприемство от селяните и милостиня от пътниците и им се отплащаха с онази монета, с която си платила навлото и света Мария Египетска, а евиното им облекло правеше чести и лесни подобен вид размени.

И тъй, двете поклоннички, понеже не можеха да знаят какво се крие под расото на Йоана, се приближиха и поискаха няколко динара, като обещаха да се отплатят за тях на двамата младежи, като им разтворят райските врати в бъдещия и прегръдките си в настоящия живот.

Фрументиос, който имаше до себе си Йоана, сигурна броня срещу всяка съблазън, отблъсна с ремъка си безсрамните предложения на голите сирени и се отдалечи, притискайки приятелката си в обятията както отшелниците кръста, когато ги изкушавали демоните на плътта.

Но онези свети отшелници, докато извъръщаха със страх едното си око от демона, приковаваха другото върху него с възделение и ужас едновременно както гладният евреин върху пушения свински бут, пък

Фрументиос, който беше истинско дете на Запада, използваше удоволствието като противодействие на желанието и извърещаше без усилие и двете си очи.

Нашите светци бодърствуваха, бичуваха се, постеха, докато устата им се изпълваше с червеи, и едва успяваха да обуздаят повика на плътта, като се бореха денонощно с дяволи в женски образ и пропъждаха далеч от отшелническите си жилища дори кокошките и козите, понеже ги считаха опасни за трудно поносимото си целомъдрие; а франките омилоствиваха с някоя голяма жертва господаря на блудството и след това можеха преспокойно и с чиста съвест да се грижат за спасението си, без да бъдат принудени да прекъсват всеки миг молитвите си, за да пропъдят като свети Антоний изкушението със студен душ. Според премъдрия Архиген въздържанието е най-силното от възбудителните средства; добре са сторили, значи, франките, че са изхвърлили подобни средства от манастирите.

Слънцето, след като бе светило през най-дългия ден на годината, беше отдавна залязло, когато двамата пътници преминаха угасналите вулкани, които заобикаляха Фулденския манастир, и стъпиха най-сетне в манастирските земи.

Нощта беше безлунна и приятна и само звездите се оглеждаха във водите на Фулда, но колкото повече младите наближаваха манастира, толкова по-ясно те различаваха между дърветата някакво червено сияние като от голям пожар. Лисици, елени и грамадни глигани бягаха, изплашени около тях, а нощните птици търсеха тъмнината на гнездото си и пърхаха объркани над главите им.

Йоана се притискаше трепереща към гърдите на другаря си и дори магарето наостряше неспокойно уши и пристъпяше нерешително и плахо като папски войник в огъня на битката.

Стълбове от пламъци, облаци от дим, ек от камбани и песни, миризма на тамян и кухня раздразниха скоро след това очите, ушите и носа на героинята ми, чиито смайване и уплаха растяха с всяка стъпка; не я успокояваше и веселостта на Фрументиос, който на честите ѝ въпроси отговаряше с целувки и смях.

Що се отнася до нас, понеже не можем да ти дадем същия отговор, хубава читателко, ще ти поясним, че този ден, или по-точно тази нощ беше 24 юни — нощта, в която преди осемстотин години

главата на свети Йоан беше поднесена като награда на дъщерята на Иродиада за танца ѝ, както днес поднасят букети с цветя на Еслер или на Талиони.

Костите на светеца, които свети Атанас беше изровил от гроба, бяха обиколили, съгласно тогавашния обичай, целия свят, като вършеха чудеса, а главата му беше донесена от един френски калугер от Александрия във Франция — средновековните франки грабеха от църквите на Изтока мощите на светците, както днес потомците им — останките на древното изкуство. Един пръст на свети Сергей или един крак на света Феврония се продаваше тогава много по-скъпо, отколкото днес главата на един Меркурий или ръката на една Венера; а черепът на свети Йоан, който беше зачислен на манастира на свети Ангелий, служеше на жителите за лек против треска вместо хинин.

Славата на тази чудотворна глава се беше разнесла полека-лека из целия Запад и всяка година навсякъде се палеха в памет на светеца многобройни огньове, около които ядяха, пиеха и танцуваха вярващите както прадедите им около факлите на Палилеите^[23]. Образът на Палес беше забравен отдавна, но старите ѝ поклонници продължаваха да обичат виното, танца и нощните веселия и понеже не съществуваха вече богове, те поднасяха на дългобрадите и намръщени светци на християнския рай радостното обожание към засмените и безбради обитатели на Олимп.

Празненството се намираше в разгара си, когато двамата пътници влязоха в двора на манастира. Няколко калугери хвърляха наръчи слама и празни бъчви в огъня, а други, повдигнали расата си, прескачаха свещения огън и търсеха спасение в един трап, пълен с вода, когато пламъците опърляха голите им прасци. Едни танцуваха около огньовете или пък, проснали се на тревата, потапяха пръсти в гърнетата и чаши в делвите; други със запалена факла в ръка обикаляха из градината да намерят някой сокол, за да пропъжда демоните, или пък четирилистна детелина, която прави подземните духове покорни на онзи, който намери такова растение тая нощ.

Веселите калугери посрещнаха с радостни викове завръщащия се техен брат и Йоана, която той представи за свой роднина сирак, послушник при дук Ансигизки и който намираше тежка веригата на прислужника и желаше да я смени с калугерски ремък.

— *Dignus est intrare in nostro sancto corpori!*^[24] — отвърнаха единодушно бенедиктинците и повлякоха новооглашения в криволиците на хорото, което се виеше като дълга змия около най-големия огън.

Йоана едва-що влезе в манастира и се научи да танцува. Но в онази епоха танцът, който днес духовниците забраняват, като казват, че е измислен от сатаната, не се считаше за нещо нечестиво или противоверско, а беше просто една молитва, която се изказваше с крака както псалмите с устните, и танцът и псалмите бяха измислени от царя пророк Давид, така че бяха родствени като законни деца на един и същ баща.

Звездите бледнееха на небето, а огньовете гаснеха на земята, когато камбаната принуди пианите и сънливи сътрапезници да оставят хорото или делвите, за да отидат на утринната литургия.

Нея сутрин, както биваше винаги след някой празник, шумно хъркане вместо химни отекна под църковния свод и именно от това, разправят, е станало навик у калугерите да пеят дори когато са будни, през носа си. Този обичай, който беше изгонен от западните църкви заедно с празника на Магарето и другите готски останки от средновековието, намери убежище у нас, където се поддържа непокътнат и процъфтява, като прави с всеки изминат ден все по-пусти църквите, по-хладна набожността и по-малки благоденията на православните.

Религиите приличат на жените. И двете, докато са млади, нямат нужда нито от грижи, нито от белило, за да бъдат обкръжени от обожатели, които са готови като влюбените и първите християни да пожертвуват и живота си за тях; но когато остарееят, те биват принудени да прибегнат до белилото и накитите, за да задържат още малко поклонниците си, които все повече оредяват. Римската църква, която разбра това, щом забеляза, че ревността на вярващите намалява, прибягна до живописците и ваятелите както Хера до везания пояс на Афродита, за да скрие бръчките и да покрие голотата си; Източната църква обаче, при все че е по-голяма от сестра си, било от бедност, било от гордост, упорствува и иска да привлича вярващите с псалми, пети през носа, и с кривогледи девизи. Набожността изчезна отдавна от света, но картините на Рафаел и гласът на Лакордеровците или на папските евнуси привличат все още поклонници под сводовете на „Св.

Петър“ и на Партенона, а пък ние само веднаж в годината отиваме на църква, като си запушваме ушите.

Когато утринната литургия завърши, Фрументиос побърза да отведе Йоана в новата ѝ килия.

Фулдският манастир приличаше повече на крепост, отколкото на калугерско общежитие. Високи вулкани, чиито кратери свети Стурм беше угасил само с няколко капки светена вода, го обкръжаваха отвсякъде, а водата на едноименната малка рекичка служеше за крепостен ров на този манастир-замък, заобиколен с кули и бойници.

Тогавашните последователи на свети Бенедикт, освен виното и съня обичаха да се месят и в политическите борби на епохата си и когато някой феодал ги подгонваше, те се скриваха зад манастирските стени както журналистите зад членовете на конституцията. Карл Велики беше поукротил донякъде нравите на войнствените калугери, като им беше иззел всички оръжия освен духовните, но манастирите бяха запазили още застрашителния си вид.^[25]

Йоана посети подред килиите, училището за новооглашени, трапезарията, която беше украсена с чудовищни статуи на дванадесетте апостоли^[26], подземните карцери, където лошите калугери биваха погребвани живи, и най-сетне и библиотеката, където шестдесет писари работеха денонощно — едни изтъргваха древни ръкописи, а други записваха върху приготвената по този начин хартия подвижите на свети Вавила и на света Приска вместо подвижите на Херкулес и на Анибал. Що се отнася до градината, тя беше изоставена, защото добрите отци много малко мислеха за цветя и се гнусяха от зеленчуци, понеже заемаха много място в стомаха; затова предпочитаха гъши гърди и свински бутове, като ги сравняваха със стиховете на Писанието, които с малко думи обхващаха голямо съдържание.^[27]

След като описахме гнездото, ще се опитаме сега да обрисуваме и тези, които живееха в него.

Монашеските ордени се бяха толкова размножили, а имената и формите на калугерите бяха станали толкова разнообразни — театини, реколети, кармелити, йоанити, францисканци, капуцини, камалдули, босоноги, сандалоносци, брадати, остригани, белодрешковци, чернодрешковци и други, — че известният зоолог барон Борн е направил опит, за да се избегне всякакво объркване, да ги класира по

род и вид по най-важните им белези според системата на Линей за животните и растенията.

Ако разтворим, значи, тази *Линейска монахология*^[28] на думата *бенедиктинец*, ще намерим следното научно определение на този вид расоносци.

... Лице — безбрадо, глава — остригана, на краката — сандали; носи расо, дълго до земята, черно, и мантия, която му стига чак до петите. Крещи два-три пъти на ден и в полунощ с дрезгав, проточен глас... Всеяден е... Рядко пости.

Такива бяха главните им белези. Освен това обаче германските бенедиктинци носеха защита на качулката си и една малка икона на Богородицата, за да предпазва главите им от лукавите помисли и въшките, а лицата им приличаха на изстъргани манастирски пергаментови ръкописи, по които под благочестивите средновековни тропари още личат любовни стихове от Анакреон или Сафо.

Четири пъти на ден ядяха добрите отци; вместо масло употребяваха свинска мас и вместо с вилици служеха си с пръстите, а всички, които прегрешаваха, биваха наказвани — лишаваха ги от мас за няколко седмици както нас от причастие.

Два пъти в месеца се бръснеха; на великия петък всички си измиваха краката и три пъти в годината на най-дебелите измежду тях им пускаха кръв, за да възпрат нечистите им желания, или, според други летописци, за да предотвратят апоплексията.

Повечето бяха неграмотни, някои обаче разбираха „Отче наш“, а трети знаеха да пишат. На тях даваха, както на Омировите герои, двойна порция на масата и вино вместо бира.

Всички почитаха съботния ден, но понеже не се знае точно кой ден господ си е почивал, след като е сътворил света, от страх да не изпаднат в грешка те не работеха нищо през цялата седмица.

Телосложението на тези калугери беше толкова добро, че повечето от тях умираха прави като руските войници, за които разправят, че трябвало някой да ги бутне, когато умрат, за да паднат на земята.

Пастир на това качулато стадо беше по онова време свети Раван Мавъра, чиято памет имаше повече чекмеджета от цяла аптека.

Мъдрият игумен, пропътувал всички морета, в които бе вече повръщано, знаеше всички тогавашни живи и мъртви езици и освен това познаваше астрологията, магията, църковното право и бабуването и дори беше изобретил едно приспособление, с което се кръщаваха още в корема на майката християнските зародиши, за да избягнат по този начин, в случай на помятане, мрачното царство край бреговете на Стикс, където бродеха некръстените деца заедно с непогребаните езичници.

Когато Йоана постъпи във Фулденския манастир, свети Раван, който беше остарял и страдаше от лошо храносмилане, се беше вече загрижил за спасението на душата си, ядеше само треволяци като Навуходоносор през последните години от живота си, когато се бил превърнал в бик, и съчиняваше оди в чест на честния кръст. Всяка една от тези оди броеше по тридесет стиха и всеки стих равен брой букви, разположени във форма на кръст, както вакхическите песни на френските поети — във форма на бутилка или бъчва.

За преписването на тези шедьоври беше нужен изкусен краснописец и никой не можеше да се мери в това отношение с Фрументиос и новия брат Йоан. На тях, значи, повери расоносецът-панегирист поетичните си кръстове, та по този начин да се сбъдне предсказанието на Фрументиос, който беше казал:

— Ще потапяме перата в една и съща мастилница.

Щастливите влюбени приличат на щастливите народи, които нямат история; и тъй, животът на моите калугери си течеше гладко и спокойно под манастирската сянка както водите на Фулда под сянката на старите дървета.

Помислил ли си някога, читателю мой, колко приятно и удобно нещо би било една любовница, която би носила мъжки дрехи и която единствено на тебе би разкривала прелестите си? Нито ревността би познавал ти тогава, нито онези хиляди бодли, които според свети Василий превръщат жените в *работилници на страдания*. Мъжкото ѝ облекло би я пазило много по-сигурно от ключовете на турските хареми и от онези предпазни пояси, с които италианците осигуряват съпружеските си владения от всяко нападение. И освен това лицето на възлюбената ти не биха омърсили неприлични погледи, нито ушите ѝ

— скверни слова, или ръцете ѝ — докосвания. Тя би била чиста и неопетнена като крилата на ангелите и като онази свършена девица, за която свети Василий мечтаел — застанала като благопристойна статуя върху пиедестала на целомъдрието си, *безчувствена към всяко желание и досег*. Ревнивите въздишки на Тибулии и на Байрон проклятията към жените биха били непонятни за теб както плачът на Йеремиа за онзи, който не е плакал никога.

Такава беше за Фрументиос Йоана — роза без бодли, риба без кости, котка без нокти; тъй като беше живяла още от малка сред мъже, тя не проявяваше никакви капризи, нито пък притежаваше онези очарователни недостатъци, които правят Евините дъщери по-страшни и от самите Сирени, които само от кръста надолу са били змии.

Седем години се бяха изминали откакто двамата млади бяха дошли във Фулденския манастир, а Съдбата продължаваше да преде за тях златоткани дни като бисери в морските дълбини; не съществуваше никаква опасност да бъде разкрита измамата, защото нито един франк преди кръстоносните походи не се беше погрижил да провери какво се криеше под заплетените гънки на платоническата фразеология. Само манастирският бръснар се шегуваше понякога с брат Йоан, когато този поднасяше с усмивка бузата си на бръснача, безбрада и гладка като езеро при безветрие.

Но освен Йоана във Фулда имаше, за нещастие, още един безбрад калугер — отец Корвинос, когото всички отбягваха като едноименната злокобна птица.^[29]

Този нещастен бенедиктинец беше обикнал на младини племенницата на епископа на Майнц, при когото той служеше като дякон, държеше опашката на пурпурната му мантия при обредите и изпиваше водата, в която негово преосвещенство си измиваше ръцете след причастие.

Девойката отвори ушите си, а скоро след това и обятията си на любовта на младия дякон, но настояникът митроносец свари една нощ младите, че късат забранени плодове в епископската градина, и отрязва на племенницата си косите, а пък Корвинос, след като го направи неутрален, го изпрати във Фулденския манастир да оплаква греха си.

Новият калугер оплакваше през първите дни това, което беше загубил, както дъщерята на Йефтай — девствеността си, но времето излекува най-сетне телесните и душевните му рани и полека-лека той започна да презира жените и предлагаше на другарите си да си осигурят рая чрез една подобна жертва, както скъсената лисица от баснята съветвала другите лисици да отрежат и те опашките си.

Такъв философски живот живееше Корвинос, като заместваше загубата на забранения плод с вкусно месо и с очакването на рая, но ето че един ден той получи заповед да пропъди червеите, които обсаждаха библиотеката на игумена, и в нея намери един превод на словото на свети Василий за *целомъдрието*.

Калугерът разтвори книгата с надежда да намери нови поводи да славя всевишния, който му беше пресякъл всяка възможност за погубване на душата, и попадна, за зла чест, на онзи пасаж, където светият епископ кесарийски съветва скромните девици: „*От мъжки тела, дори и на евнуси, пазете се*“, понеже както бикът, комуто са отрязали рогата, продължава да е по природа рогат и удря всеки срещнат с онова място на главата, където преди това са били рогата му, така и скопените, щом пламнат от желание, могат още... Но тук предоставям на читателя да намери края на изречението в съчинението на светеца.

Според критиците изглежда, че *Йерусалим* на Тасо е бил писан върху щит, а на свети Василий съчинението, струва ми се, е писано върху коленете на някоя красива девица.

Този пасаж разтърси калугера, който от години вече се беше успокоил. Змиите, змейовете, вълците, пантерите и другите животни, с които теолозите изобразяват страстите, се събудиха изведнъж и започнаха да реват и да хапят опашката си в дълбините на душата му, превърнала се отново в разбунен зверилник.

Архимед, опиянен от радост, извикал „*Открих!*“ разрешението на проблема, а пък калугерът тичаше из манастирските галерии и викаше със силен глас „*Мога!*“

От този ден той бе обзет от една странна фиксидея, която нито бичуването, нито сухия хляб, нито студените бани, нито някоя друга рецепта от калугерската аптека можа да изцери. Въодушевен от боговдъхновеното красноречие на свети Василий, той притискаше ден и нощ книгата в прегръдките си като млада майка първото си дете и ту

я целуваше, ту преписваше или учеше наизуст светите нейни страници, а когато виждаше някоя жена, тичаше при нея като ожаднял елен към извор в пустинята, за да провери думите на светеца. Но русокосите дъщери на Саксония го отбягваха, макар че беше скопен, съобразно благоразумните съвети на епископа на Кесария; обаче аз мисля, че и без тези съвети много малко от девойките, знаейки дефектите му, биха го дочекали.

Такъв беше този, комуто беше отредено да прекъсне златната нишка, с която благосклонната Съдба беше съшила в едно дните на двамата влюбени и превърнала живота им в низ от блестящи и чисти бисери.

Всяка нощ Фрументиос и Йоана се срещаха в една пещера близо до манастира, която в старите времена е била светилище на Приап^[30]. Този бог беше още почитан в Германия под името свети Витий; обредите му обаче не се бяха променили заедно с името. Устните на християнските жени продължаваха да го молят за същото, за което го молеха и безсрамните езичници — наслади или деца; а добрият светец рядко не се вслушваше в тези молби. Трябва обаче да кажа, че обикновено издигаха статуите му в близост до някой мъжки манастир; а това, както казват някои злоезични историци, правеше по-сигурен късмета на поклонничките.

Във вътрешността на тази свещена пещера, зад една дървена статуя на светеца, младата двойка беше свила своето гнездо от благоуханни листа, лисичи кожи и меки тъкани, подарени в обет от набожните саксонски знатни дами; а над леглото им висяха като сталактити пушени езици, тлъсти свински бутове, сушени риби, мехове, пълни с мозелско вино, и други ядива, към които младите хора посягаха, когато се уморяваха да пеят тропари в чест на свети Витий; защото благочестивото чувство към този светец, както и чувството към Афродита, охлаждава без даровете на Деметра и Бакхус.

Именно там се намираха те през тази фатална нощ и се наслаждаваха на всички блага, а в това време брат Корвинос, загубил отдавна съня си, който го беше напуснал, както паразитите напускат обеднелите, обикаляше из нивята и разказваше грижите си на луната. Но и на нея, изглежда, ѝ бяха дотегнали монотонните жалби на бедния монах, та се беше скрила зад черните облаци; скоро след това гъсти

дъждовни капки принудиха поклонника на великия Василий да потърси подслон в светилището на свети Витий.

Ситният пясък, с който беше насипан подът на пещерата, за да не се нараняват нежните крака на поклонничките, понеже вътре те можеха да влизат само боси, заглуши шума на стъпките му, така че той стигна, без да бъде забелязан, чак до вдлъбнатината, където двамата влюбени почиваха прегърнати в обятията на Морфей.

Спалнята се осветяваше от едно кандило, което гореше пред иконата на похристиянчения Приап, а Йоана, полугола и красива като олимпийска богиня, представляваше такава очарователна гледка, че пред нея и свети Амун би забравил клетвите си, и Ориген — нещастieto си, и дори, мисля, самият Темистокъл — лаврите на Милтиад. А и Корвинос, забравяйки също така за Фрументиос, който лежеше там, се спусна да провери физиологическите аргументи на кесарийския епископ.

Но свети Витий бдеше над съня на влюбените, които почиваха под неговия покрив, и не можеше да допусне тайнствата му да бъдат осквернени от един мръсен евнух. Когато го видя как протяга нагло ръка към спящата му обожателка, бузите му пламнаха от гняв като на Богородицата от Лорето, когато я целуват нечестиви устни, главата му се заклати заканително, а маслото в кандилото изведнъж закипя.

Една капка от врящото масло събуди Фрументиос, като падна върху бузата му; той се изправи веднага и видя, че приятелката му, полусънна още, се бори като в някакъв кошмар с отец Корвинос, който се беше стоварил върху нея.

Фрументиос беше избухлив като истински потомък на Витикинд и як като германски калугер, навикнал да използва юмруците си като аргументи при всеки спор, дори и богословски. И тъй, без да губи време за излишни обяснения, той грабна ремъка си и започна да удря бясно забравилия се Корвинос по гърба.

В това време Йоана стана и побърза да скрие под расото си причините за свадата; а двамата калугери продължаваха да се бият с юмруци, кръв вече се лееше, но, за щастие, само от носовете им.

След упорита борба най-сетне Корвинос успя да се изтръгне от ръцете на разгневения си противник, изоставяйки му като трофей едно парче от качулката си, както Йосиф — мантията си на жената на

Путифар^[31]. Но само в това се състои, струва ми се, приликата между него и сина на Яков.

Двамата влюбени, когато останаха сами на бойното поле, се спогледаха с тревога, защото бяха сигурни, че натупаният сатир щеше да побърза да си отмъсти, като разкрие тайната на пещерата им. Трябваше, значи, за да избягнат затвора и сухия хляб, да се простят завинаги с този гостоприемнен покрив, където бяха прекарвали толкова щастливи дни в свят покой и безделие, като се наслаждаваха един на друг и на всички блага.

Годините и охолството бяха отслабили любовта на двамата калугери към опасностите и те с ужас мислеха за лишенията и трудностите на скитнишкия живот; те бяха на едно мнение със свети Антоний, който казвал, че манастирите са за калугерите, каквото е морето за рибите, и че както рибите загиват, щом излязат от водата, така и калугерите заличават, щом напуснат манастирите.

На такива тъжни мисли се бяха отдали те, когато камбаната за утринната литургия им напомни за опасността, която ги заплашваше.

Нощта беше тъмна, а оборът — наблизко и в него живееше все още онова добро магаре, което преди седем години беше пренесло Йоана във Фулда. Този патриарх на калугерските ясли, вече побелял от старост, си отдъхваше обкръжен от потомството си и от купчини люцерна.

Него именно отвързаха бегълците, обвиха, за да избягнат шума, копитата му с кълчища както пиратите веслата на лодките и излязоха извън стените на блажения манастир, като трепереха да не би другарят им да разбуди с гласа си живите, както беше вдигнал преди седем години мъртвите от гробовете им.

[1] Съжалявате ли за времето, когато старите ни романси разтваряха златните си криле към един вълшебен свят, когато всичките ни паметници и всички наши вярвания носеха бялата мантия на своята девственост? ↑

[2] Гръцкият поет Панайотис Суцос в една брошура, озаглавена „Неа Схоли“ (Нова Школа), предприел злополучен опит да възкреси старогръцкия език в новогръцката литература. ↑

[3] Когато Карл Велики посещавал всяка година през юни манастира в Прома, той нареждал да палят огън в камината на

спалнята му. ↑

[4] Свети Мартин и света Лютбирга. ↑

[5] В името на Отца и Сина и Светаго Духа, такива бяха днес нашите риби! ↑

[6] Еврипид — „Орест“, ст. 26. ↑

[7] По онова време хората мислели, че небето е от кристал. ↑

[8] Цецилий Фирмиан Лактанций — християнски апологет, роден в Африка към 250 г. Смята се за най-големият писател на времето си. ↑

[9] Шекспир. ↑

[10] Този ден те не четеха повече. ↑

[11] На немски *Ente* значи *гъска*, но тази дума има понякога и смисъл на *шега*. Представителят на Прусия е направил своеобразна игра на думи, като е поискал орлово перо. ↑

[12] Хесперида — име на трите дъщери на Атлас. Градината им раждала златни ябълки и била пазена от стоглаво чудовище. ↑

[13] Дайте опиянение на скърбящите и вино на страдащите. ↑

[14] Агнус кастус. ↑

[15] Псалом 41, ст. 2. ↑

[16] Йеремиа, гл. 9, ст. 18. ↑

[17] Псалом 79, ст. 6. ↑

[18] Исай, гл. 29, ст. 8. ↑

[19] Песен на песните, гл. 1, ст. 5. ↑

[20] Става дума за планетите, разбира се. ↑

[21] Описание на живота и делата на светците. ↑

[22] Броят на тези голи поклоннички нараснал дотолкова през тази епоха, а безсрамията им по пътищата добили такива размери, че императорът наредил да ги задържат и затварят в специални сгради. ↑

[23] Празници в чест на Палес, богиня на стадата и овчарите у римляните. ↑

[24] Достоеен е да влезе в нашето братство! ↑

[25] Богатствата, които се трупали в манастирите, разпалвали алчността не само на неверниците, но и на военачалниците-християни. ↑

[26] Трапезариите на повечето манастири били украсени или по-скоро загрозени от чудовищни статуи на апостолите. Калугерите се покланяли пред тях и плюели връз статуята на Юда. ↑

[27] Непреводима игра на думи: *усиа* на гръцки означава и *вкус*, и *същност*, *съдържание*. ↑

[28] Тази книга е била издадена анонимно във Виена през 1782 г. под заглавието „*Specimen monachologia methodo Linnaeana*“. Повечето от библиографите считат за неин автор известния конхилиолог Борн, който я написал, за да позабавлява император Йосиф II. ↑

[29] *Corvus* на латински значи гарван и оттам Корвинос. ↑

[30] Бог на градините, лозята, корабоплаването и размножаването. ↑

[31] Египетски висш сановник, у когото е бил роб Йосиф. Неговата жена пожелала да съблазни Йосиф, но когато той я отблъснал, тя го обвинила пред съпруга си, че се опитал да я изнасили и за доказателство показала дрехата му, останала в нейните ръце. ↑

ЧАСТ ТРЕТА

*But the fact is that I have nothing plan'd
Unless it were to be a moment merry.*^[1]

(Byron, Don Juan,
canto IV)

Обичаш ли, читателю мой, хубавото вино? Ако действително го обичаш, мразиш, разбира се онези безсъвестни кръчмари, които от алчност подправят това хубаво питие, като смесват вода, бои и разни отрови и вместо божествен нектар поднасят на зажаднелите ти устни някаква *блудкава течност* или някакво питие, от което ти се гади. Такива кръчмари са били през вековете всички ония, които са имали за занаят да пазят и раздават *благородното вино на вярата*, както наричаше религията мъдрият Албин, а сравнението между кръчмари и попове, християнство и бъчва, принадлежи на един Събор от деветия век; така че изразите ми, ако не са учтиви, то поне са канонически.

Казвах, значи, че както истинският пияч се гнуси от онези, които подправят виното, така и истинският християнин се отвращава от тези, които примесват религията, за да стане по-доходна, с най-различни измишльотини на обръснатата си или рошава глава — чудотворствата на иконите, езическите богове, маскирани като светии, поклоненията, билетите за рая, светите мощи, молитвените броеници и други свещенически стоки, с които занаятът на апостолите стана по-шарлатански и от врачуването и от тълкуването на сънищата.

От дете обичах химията; и тази ми книга е само един химически анализ на виното на религията, с което народите на Запада биваха поени през средните векове от кръчмари в раса.

Всички вредни животни — змиите, осите, комарите и скорпионите — стават толкова по-отровни и злонравни, колкото живеят по-близо до слънцето. Само поповете правят изключение, тъй като в безслънчевите страни на Запада те са се сдобили с остри нокти

и отровни зъби, а пък в Изтока станаха безвредни и кротки като змиорките на Копайдското езеро; така че, щом не стават за ядене като змиорките, нито пък хапят като франките, ами тихо и почтено си работят занаята — кръстят се, кадят, кръщават и изповядат — грехота би било човек да закача тези незлобиви представители на небесното царство. Казах ти тези неща, читателю, за да се убедиш в православието ми; а сега да се върна на героите си.

След смъртта на Карл Велики в Германия не съществуваха вече нито пощенски станции^[2], нито стражари или полиция и саксонските коне бяха, както и днес, толкова дебели и тежкоподвижни, че нашите бегълци почти никак не се страхуваха от преследването. Впрочем, техният другар беше от онези наградени с медал животни, чийто произход води началото си от онова щастливо магаре, което Исус яздел, когато влязъл в Йерусалим, и на чийто гръб останал отпечатан, според великия Алберт^[3], кръстният знак както изображението на божествения лик върху булото на Вероника. Тези магарета^[4] се отличаваха с една черна черта, пресечена кръстато, върху гърба им, наричаха се кръстоносци и можеха, ако станеше нужда, да съперничат по бързина дори на конете и ловджийските кучета; през средните векове тях ги използвана само игумените и владиците. Този род полека-лека изчезна в Европа, но се е запазил още в Египет и Палестина, където човек може да ги види с обшити със злато самари как ядат варен боб в порфирни съдини.

С такова магаре бягаха уверено бегълците, като чертаеха в ума си хиляди планове за бъдещия си живот. Слънцето, което след малко се подаде пламтящо и чисто иззад върховете на Бибращайн, направи да узреят бързо идеите, които никнеха в главите им. Те решиха, значи, да обиколят с магарето си света, като измолват гостоприемство от силните, поднасят ръцете си на устните на вярващите и оставят на други грижата да похристиянчат неверниците.

Те започнаха странствуванията си, като се запътиха към Майнц, за да присъствуват на тържеството при помирението на император Людовик със синовете му.

Но когато след три дни път пристигнаха в този град, траурни псалмопения и тягостен камбанен звън се носеха навред вместо радостни песни и вместо дъх на печено месо погребален дим от тамян отравяше въздуха. Нещастният Людовик *Благочестиви* или *Глука*

(тези два прякора му бяха измислили неговите съвременници, тъй като означаваха едно и също нещо^[5]) беше предал предния ден неопетнената си душа на Създателя, казвайки:

— Прощавам на синовете си, както осъденият прощава на палачите си.

Четири черни коня теглеха останките му към последното му жилище; бяха оставили конете гладни цели три дни и те пристъпяха тъжно, като конете на Иполит, между двойна редица от попове, които носеха свещи и славословяха добродетелите на покойника, тъй като Людовик беше завещал на Църквата Сардиния, Корсика и Сицилия.

Наистина тези острови се владееха от сарацините и гърците и му принадлежаха толкова, колкото днес Кипър и Йерусалим на италианския крал. Но така или иначе доброто му желание заслужаваше възхвали, тамяни и литании.

Моите калугери спуснаха ниско качулките пред лицата си и тръгнаха заедно с покойника по онзи път, който според Бион е най-равен от всичките (понеже и със затворени очи го намираме), и след това се отдалечиха мълчаливо от потъналия в траур Майнц.

След като вече го нямаше набожният Людовик, въздухът в Германия не беше както преди здравословен за дробовете на калугерите и много от тях започнаха да се преселват, както ревматичните англичани напускат Ница, откакто бе присъединена към Франция, като казват, че лекарите са им препоръчали да дишат италиански, а не френски въздух.

Синовете на Карл си оспорваха с оръжие в ръка бащиното наследство и най-големият от тях, Лотар, тъй като искаше да привлече на своя страна саксонците, използвава както нашите министри *средства за поквара* и им разреши да издигнат отново прадядовските си идоли и да поднасят от време на време като изкупителна жертва пред отцовските олтари някой проповедник или дебел бенедиктинец.

Някои злоезични летописци дори добавят, че безбожният Лотар приготвявал в дворците си идоли на Ирминсул и Тевтатес, които изпращал в приятелски дар на саксонците и на тюрингите, както и днес английските индустриалци изпращат в колониите си статуи на индийски или австралийски идоли, изработени в лондонските фабрики от набожни пуритани и квакери; но в същия кораб те натоварват като противоотрова и няколко връзки от Светото писание на Библейското

дружество, така че и идолите, и евангелията пътуват мирно, едни до други, под закрилата на британското знаме.

Счепкванията между наследниците на Людовик превърнаха в кратко време Германия в трудна за живеене страна.

Клетото магаре на влюбените се препъваше на всяка стъпка в трупове или се подхлъзваше в локви от кръв; и понеже рядко намираще ечемик, трева или листа, то изпадна дотам, че почна да мели бодили и къпинаци с невиделите си храна зъби.

Междувременно зимата наближаваше, саксонска зима, толкова остра и сурова, че дори и гарваните умираха от глад, защото не можеха да разкъсат труповете, вкочанили се от студа.

Нещастните бегълци бродеха като бездомни врабчета по снега и проклинаха онзи подрязан сатир, който ги бе принудил да напуснат топлото си и благоуханно гнездо.

Страхът от врагове и суровата зима бяха охладили гостоприемството на саксонците, така че в повечето случаи двамата калугери напразно тропаха по вратите на бедняшките колиби и на манастирите. Ту не получаваха никакъв отговор, ту през някаква вратичка се подаваше някоя саксонска глава, зачервена от студа или пребледняла от страх, и ги подканваше да продължат пътя си. Рядко някоя ръка, по-милосърдна от главата, им подхвърляше парче черен хляб или сушена риба.

Така обикаляха те повече от два месеца, като следваха дирите на войските, за да се посгреят на някой полуугаснал огън или да оглозгат костите, останали от някоя трапеза. И дойде ден, когато, гледайки със завист как чакалите разкъсват труповете на няколко войници на Лотар — в същото време гладът разкъсваше и техните вътрешности — те почти оправдаха мнението на мъдрия Хрисип, който между другото поучаваше своите ученици, че когато липсва храна, позволено е яденето и на мърша^[6].

Йоана се примиряваше безропотно с всички тези беди и понасяше глада и студа както камилата горещината и жаждата в пустинята. Ни стон, ни оплакване не излизаше никога от бледите й устни, с които понякога избърсваше сълзите на другаря си, и той много пъти намираще повод да благослови онзи миг, в който бе уловил в реката на живота си този русокос бисер. Характерът на жената може да

се сравни само с коринтския бронз, който бил смес от многобройни разнородни метали, сред които имало и чисто злато.

Така, като гладуваха, ронеха сълзи, сгряваха пръсти с дъха си, за да се утешат, и вървяха все на юг като лястовиците и туберкулозните англичанки, те прекосиха покритата със сняг пустош на баварците, преплуваха Констанското езеро и намериха най-сетне гостоприемство в манастира на свети Галий, чиито калугери им предложиха убежище от вълците и от войниците на Лотар.

Двамата влюбени се готвеха вече да издигнат олтара на домашните си богове под този свят и солиден покрив, но ето че един любопитен калугер се вгледа внимателно в Йоана, забеляза, че ушите ѝ са продупчени, и това го потресе — в него се пробудиха странни подозрения и желания. Достатъчен беше крайчецът на ухото на една жена, за да наруши спокойствието на тогавашните калугери, както и днес само уханието на женско писмо е достатъчно, за да развълнува всички обитатели на Света гора^[7].

И тогава Йоана, която се страхуваше и от други открития и претенции на светия отец, убеди Фрументиос да напуснат още същия ден манастира на тези любопитни швейцарци.

От „Свети Галий“ те отидоха в Тигро^[8], най-стария град в Швейцария, наречен така заради силата на жителите и на ракията си, и оттам в Люцерн, където влязоха нощем, за да се полюбуват на огромния фенер, чийто блясък, според летописците, бил толкова силен, че правел невидими звездите и видими траповете, в които по-рано падали повечето от пътниците.

От Люцерн те потеглиха към Авентикум, столицата на старите хелвети, където видяха следите от обувките на Атила, врязани в твърдата скала както следите на Исус на Маслиновата гора, и оттам в Седунум, където намериха гемия, и се спуснаха по Рона чак до Лугдунум^[9].

Тази гемия принадлежеше на едни евреи търговци, които отиваха в Марсилия да продават роби християни на сарацините от Испания. В ония времена потомците на Израил не само не бяха потискани, а тъкмо напротив, бяха всемогъщи в Южна Франция. Императорът, който всеки ден вземаше в заем от тях големи суми, плащаше лихвата на дълговете си като позволяваше на евреите да вричат насила във вратата си поданиците му, както и ние търпим сестрите на Милосърдието^[10],

Писанията на Библейското дружество, виденията на Агатангелос^[11], златните надежди на агатангелистите и други измислици на нашите три *Гаранти*.

Лугдунските евреи използват указите, които бяха купили от императора като зъби, за да разкъсват с тях християните — избиваха свинете им, крадяха децата им, принуждаваха робите си да почитат съботния ден и да работят в неделя, продаваха като животни тези, които проявяваха непокорство или кръщаваха децата си, и се опитваха понякога да поеврейчат дори самите любовници на архиерите.

Нещастните епископи изпращаха на императора изложение след изложение, а пък евреите — торби след торби. Но на първите императорът дори не отговаряше, а на евреите изпращаше войници да пазят къщите им и да принуждават длъжниците да изплащат дълговете си, както и днес християни съдии-изпълнители хвърлят в затвора длъжниците на евреите. Несправедливо, значи, обвиняваме нашия век, че е по-сребролюбив от миналите. Златото е било открай време най-почитаният бог на този свят, а негови пророци особено в онази епоха са били евреите и дори самото евангелие се е писало със златни букви, за да вдъхва уважение на вярващите.

Сред пасажерите на гемията имаше и един стар равин, по име Исахар, който, за да се развлича през време на пътуването, се зае да поеврейчи младите калугери, като поиска да получи, безсъвестният му лихвар, душата им за навло.

И тъй, той започна да разказва на младите хора приказките от Талмуда — че Исус бил един изкусен вълшебник, изучил чудотворството от някакъв магьосник, наречен Йоан Кръстител, че бил обещал на дъщерята на император Тиберий да я направи майка без мъжка намеса и девойката, следвайки наставленията му, родила един камък вместо дете; тогава императорът се ядосал и наредил на Пилат да разпне фокусника, чието тяло било погребано близо до водопровода и било повлечено през нощта от придошлата вода, и оттам произлязло убеждението у назаряните във възкресението.

След като избълва тези и други подобни богохулства из мръсната си уста, този сквернословец еврейин започна да плете на израилевия бог венец от *облаци и звезди*. Представи го как седи в колесница, теглена от четири пантери, като Бакхус и държи в дясната си ръка една тръстика, дълга хиляда аршина, за да духа с нея заветите си в ушите на

пророците, как от главата му се раждат въоръжени до зъби духове, както от Зевс — облечената в доспехи Атина, как беседва приятелски с буквите на азбуката, които били крилати ангели, и как мели с огромни воденични камъни манната, от която се правел прозрачният хляб на райските обитатели.

Двамата млади ту се смееха, слушайки фантасмагориите на равина, ту от страх да не би тези богохулства да потопят кораба в речните дълбини прошепваха някой тропар на свети Медард, който както Посейдон при прадедите ни и свети Никола в наше време повдигаше и успокояваше вълните тогава.

Благодарение на този тропар и на безветрието гемията хвърли спокойно котва на следния ден в Лугдунум, където живееше свети Агобард, единственият от тогавашните светии, комуто и аз бих целунал с почит расото.

Той вярваше, че щом като Исус е вечен и навред, всички, които са следвали заветите му, без значение дали са били родени преди или след възплъщението му в човешки образ, дали са го познавали или не, са били християни и законни наследници на царството небесно; отвращаваше се от почитането на светите икони, защото смяташе, че е нечестиво да се представя с човешки образ безплътното божество, и поучаваше, че първите християни са пазели иконите на Исус, на апостолите и на мъчениците като образи на хора, които те са познавали и обичали, както ние днес пазим снимките на изчезналите приятели, а не като предмети на суеверно обожание. Освен това добрият епископ смяташе, че е просто смешно да вярваме, че всевишният е продиктувал дума по дума Писанието на пророците, както ангелът — сентенциите на магарицата на Валаам^[12]; разубеждаваше вярващите от поклонничествата и им заповядваше да дават милостиня на бедните, а не на църквите, понеже мислеше, че е грехота, докато толкова сиромаси нямат пукната пара да си купят хляб, да се дава злато на поповете, за да палят свещи посред бял ден или да украсяват с него идолите в храмовете^[13] и гърдите на любовниците си.

Такави християнски, или по-точно вечни истини проповядваше този добър жрец на всевишния и който, ако ги беше обявил по-късно, щеше да бъде изгорен като Хус или захвърлен неоплакан и непогребан върху някоя скала като Каирис. Но в онази епоха западните попове, понеже бяха заети изключително с гуляи и трупане на пари, не бяха

обхванати от манията да осъждат и да горят хора. И ако сред това всеобщо невежество и поквара някой от тях биваше обзет от странното желание да живее добродетелно или да говори разумно, те излапваха пая на този добър човек, като се присмиваха на глупостта му и дори му даваха титлата „светец“, която тогава се раздаваше щедро на поповете както днес „превъзходителство“ на лекарите.

Такъв беше Агобард — диамант сред чакъл, лебед сред гарвани; той блестеше в мрака на деветия век като бисер в свинска зурла^[14]. Срегнах го, когато с големи усилия и погнуса бърках в блатото на деветия век и ми се дощя да си отпочина за малко до него, както измореният арабин — край кладенеца в пустинята.

Фрументиос отиде заедно с Йоана да целуне ръка на добрия епископ.

В ония времена пътниците, щом пристигнеха в някой чужд град, потърсваха веднага жилището на архиерея, както днес — консулството. Там предаваха препоръчителните си писма и молеха за напътствия или помощ, за да продължат пътуването си, като предлагаха в замяна, обикновено на епископа, мощи на светци от своя край, защото тогавашните християни бяха навикнали да събират свети мощи от всички страни и епохи, както преди няколко години атиняните започнаха да събират пощенски марки.

Нашите пътници, които трябваше да молят за много неща, а нямаха какво да поднесат на негово преосвещенство, се явиха пред него изчервени и засрамени; но свети Агобард, навикнал като изповедниците и лекарите да *преглежда бъбреци и сърца*, можеше да открива ценното, скрито под дрипите. Той покани на скромната си трапеза многострадалната двойка, възхити се от хубостта на двамата млади, на мъдростта и на братската им привързаност, сравни ги с Кастор и Полукс и когато си тръгнаха им даде добри съвети, нови обуща, благословията си и пари, за да продължат пътя си.

Те тръгнаха пак по Рона и след шест дни пристигнаха в Арелатия^[15], прочутата някога столица на Константин Велики, а сега известна с надениците и жените си, които дължат като английските коне красотата си на арабския примес.

Двамата пътници, след като разгледаха с възхищение развалините на императорския дворец, катедралата, амфитеатъра и обелиска, почувствуваха нужда да се погрижат и за стомаха си, който

от доста време вече беше празен като храма на Атина, пред който се намираха в момента.

И тъй, те се отправиха към женския манастир, най-стария във Франция, основан от свети Кесер през шестия век, който, както разправят, написал със собствената си кръв действително драконовския му правилник. На никой чужд човек, мъж или жена, не беше позволено да влезе в манастира, а на самите калугерки не се разрешаваше да подадат дори глава през прозореца; и които от тях, когато къпеха телата си, сресваха косите си или им се виждаха зъбите, когато се смееха, или пък краката, когато вървяха, биваха бити с бич или хвърляни оковани във вериги в подземни тъмници.

Но невъзможно беше да се подчиняват дълго време на такива закони чувствените дъщери на горещата Прованс. Клетите девици веяха в манастира като растения в чантата на ботаник, докато най-сетне един ден стъпкаха със сандалите си старата игуменка и чудовищните канони на свети Кесар и си възвърнаха заедно със свободата цвета на бузите и жизнерадостта си.

Оттогава те въведоха конституционно управление — построиха театър в манастира, излизаха два пъти в седмицата и постеха, когато ги боляха зъбите. И когато Благочестивият Людовик се опита отново да вкара тези заблудени овчици в ярема на свети Бенедикт, те отвърнаха в събора, че дължат подчинение само на игуменката си, а що се отнася до постите и целомъдрието, ще ги спазват дотолкова, доколкото могат, но не приемаха да поемат задължение за това нито с клетва, нито с каквото и да е друго обещание, защото се страхуваха, както казваха, *да не изпаднат в плътски грях или в клетвопрестъпничество*. Такова беше по онова време положението в повечето девически общежития в Европа, които свети Петър Дамян наричаше *деворазтлевалища*^[16].

Слънцето, забравяйки, както често се случва в Прованс, че е все още зима, беше напекло плочите в двора на манастира, когато двамата пътници застанаха пред входа му. Портиерката хъркаше до отворената врата, пред която минаха нашите търсачи на приключения, и след като пообиколиха из пусти сводести галерии и тихи коридори, попаднаха най-сетне в спалното помещение, където, според общоприетия обичай в топлите места, спяха следобедния си сън девиците-калугерки.

Сламени навеси предпазваха от слънцето клепачите на спящите, а полумракът правеше тези Афродити в раса още по-прелестни. Сред

тези невести на Исус имаше, както в харема на султана, девиси от всички народности и цветове — червенокоси дъщери на Хелвеция, бели като млякото на козите им и спокойни като езерата на родината им, новопокръстени сарацинки с черни като въглен коси и горещи като него, засмени галатки и овчарки от Пиренеите.

Спалнята на манастира приличаше на онези ботанически градини, където цветя от всякакъв вид, различаващи се по цвят, уханье и родина, но братя по красота, растат в плен в стъклен затвор.

Една от спящите, която вероятно сънуваше някакъв сладострастен сън, се усмихваше, опряла пламнала буза върху ръката си, а развълнуваните ѝ гърди се подаваха изпод бялата ѝ риза като луната иззад облак; друга, бледа и намръщена, приличаше на статуята на спящата Печал, може би защото виждаше на сън бреговете на родината си или устните на майка си; трета изглеждаше като че ли протяга ръце към игуменска патерица; четвърта сякаш разтваряше обятия на небесния си жених. Обаче повечето спяха спокойно и благоприлично като фараоните в голямата пирамида, а някои дори хъркаха, но те бяха бабички, които сънуваха райските блаженства.

Двамата пътници забравиха глада си, удивлявайки се на тези разнообразни превъплъщения на Морфей, когато изведнъж се раздаде гласът на сребърния петел, с който беше украсен часовникът в спалнята, чудо на арабската техника, подарен от някакъв сарацински княз, намерил гостоприемство в манастира, където изпитал, както разправят злите езици, всички удоволствия, които си доставял в дворците си.

При този звук цяло едно множество от очи — черни, сини, сиви или кафяви — прогониха съня и заблестяха като звезди в полумрака на помещението, като се приковаха с любопитство върху неочакваните гости.

Монахините от онази епоха не бяха нито прекалено срамежливи, нито страхливи, пък и видът на героите ми не беше никак страшен; тъкмо напротив, брат Фрументиос беше румен и разцъфнал като холандско лале, а Йоана — прелестна и нежна като полска теменужка.

Девичесите калугерки, по нощници, се струпаха, бели и шумни като морски вълни, около младите калугери и ги запитаха кои са и как са попаднали в спалнята им. И когато задоволиха любопитството си, погрижиха се да задоволят и глада на гостите, като ги поканиха да

седнат да вечерят заедно с тях — и тогава тези чада на севера вкусиха за първи път от сладките плодове на юга, смокините и стафидите, за които мъдрата Йоана питаше, като облизваше устни и пръсти, дали именно те са сладкият плод на лотоса^[17].

Цели три месеца си отдъхнаха двамата влюбени при гостоприемните девици, чийто правилник им позволяваше да държат градинари и изповедници, *за да направляват душите им и да поливат манастирските им градини*, както казваха добрите летописци, без да подозират, разбира се, за колко двусмислици и мръсни игрословия от страна на враговете на религията щеше да даде повод този израз, който дава материал само за един *кръстен знак* на незлобливото ми перо.

Отначало всичко вървеше добре и двамата ми герои пълнееха и забравяха родината си под хубавото небе на Прованс, където и днес хиосците забравят благоухания си остров^[18].

Където е добре, там е и родината, казвал Еврипид. Навсякъде расте *меденият плод* на лотоса, който се поднася в най-различен вид на ненаситните устни на смъртните: като трон — на царете и като красива девица на любовниците, като злато на търговците и като ръкопляскания на хората на изкуството. И дори по покритите със сняг планински върхове и сред пясъците на пустинята вирееше лотосът някога, когато отшелниците търсеха там святост, а хайдутите свобода, но днес той изпадна до положението на зеленчук, като праза, и може би затова поетите го прогониха от Хеликон^[19].

Казахме, значи, че двамата калугери, намерили отново старите си удобства, пълнееха и живееха щастливо в женския манастир. Скоро обаче Йоана заболя от една непозната и страшна болест. Бузите ѝ хлътваха, а очите ѝ ставаха мътни и без блясък както звездите сутрин; вместо да яде, тя гризеше ноктите си и вместо да спи, въздишаше по цяла нощ.

Другарят ѝ непрекъснато я питаше какво ѝ е, но тя му отговаряше само със сълзи и стонове, и когато той отиваше при нея, за да я целуне, вместо буза обръщаше към него гърба си и ядосано го изпращаше да целуне ту сестра Марта, ту святата Ватилда или някоя друга девица. Добрият Фрументиос, свикнал да се подчинява на всички заповеди на приятелката си, тичаше да изпълни нареждането; но когато се връщаше, за да поиска възнаграждение за старателното си

послушание, клетият младеж биваше посрещнат с ругатни вместо с благодарности и с нокти вместо с устни.

След като описах признаците, излишно е, струва ми се, да назова болестта. Положението на героинята ми беше окаяно, понеже хем се топеше от неугасима ревност, хем не можеше да се отплати със същото на любовника си; при това тя караше калугерките да градят хиляди предположения, мъчейки се да открият каква странна мания беше обхванала този русокос и красив калугер, който не само избягваше ласките им, но се и сърдеше на другаря си, когато го виждаше, че приказва с тях.

В началото на нашия век всички болести се отдаваха на дразненето на стомаха и под наименованието *гастрит*, всички без изключение, се лекуваха с пиявици от кръвожадния Брусе, а пък в деветия век всички страдания, душевни и телесни, се отдаваха на обладаването от зли духове и единствените лекарства против тях бяха заклинанията и мощите на светците. Теологията и медицината, от които очакваме спасението на душата и на тялото си, са единствените науки, които следват като дрехите модата. Всичко, в което вярваха прадедите ни, днес го наричаме, приказки, даже и шарлатаните днес се подиграват с рецептите на Галенус и Парацелзий. Един бог знае какво ще кажат и потомците ни за нас, когато четат научните статии на Парижката медицинска академия за болестта „хромидросис“^[20] или за атестата на папа Пий за непорочното зачатие на света Ана, за чудесата на *пепсина* и за чудотворната икона на остров Тинос.

Свика се, значи, монашеският съвет и се взе решение брат Йоан да се изпрати, за да оздравее, в пещерата на света Магдалена, в света Бома, където беше израсло едно дърво, чиято миризма прогонваше злите духове и изцеляваше слепите както дъхът на печената риба във времето на Товит.^[21]

Горкият Фрументиос качи на вярното си магаре обладаната от зъл дух своя приятелка и тръгна унило към святата пещера, като извърещаше често глава назад и проклинаше евнусите и злите духове, които всеки ден го тласкаха към нови брегове, както проклятието на Исус — скитника евреин.

Ревността, когато не е болест вродена и конституционна^[22] както службогонството в Гърция, всякога е лоша и дотеглива, обаче има тази добра страна, че престава веднага щом изчезнат причините,

които я пораждат, както морската болест у пасажерите, щом корабът спре. Също така се укроти и злият дух, който измъчваше героинята ми, щом присъствието на съперничките ѝ престана да точи зъбите и ноктите му. Преди да преминат половината път, Йоана си беше вече възвърнала апетита и веселостта си, така че на светицата почти нищо не ѝ остана да направи за оздравяването ѝ.

След три дни те слязоха от гърба на магарето в подножието на планината, под чийто връх беше пещерата, и започнаха да се изкачват с големи усилия по стръмния склон; зад тях вървеше магарето и понеже от предния ден беше тичало непрекъснато и при туй не беше яло нищо, клатеше тъжно глава, сякаш му беше дотегнал жалкият му живот. Прадедите на клетото животно може би също бяха яли класове от забранен ечемик в някой кът на рая и потомците им може би плащат като нас дан за прародителския грях.

След двучасов път тримата поклонници стъпиха най-сетне на обраслото с дървета планинско плато, в средата на което зееше пещерата, където русокосата дъщеря на Генисарет беше оплаквала повече от тридесет години греховете си. Вътре в пещерата се виждаше един трап, издълбан в скалата от сълзите на светицата — те се превръщаха веднага на бисери, които тя раздавала на бедните.

Близо до този трап почиваше тялото ѝ, поставено там от светците Лазар, Трофим и Максимин, които също бяха дошли във Франция, където намираха убежище тогава преследваните Исусови ученици, както днес последователите на Мацини^[23] — във Великобритания. Едно благоуханно и вечно зелено дръвче хвърляше сянка върху гроба, сочейки по този начин на поклонниците къде трябваше да коленичат.

Влюбените коленичиха пред него и започнаха с тих глас да пеят тропара на получила очищение хетера, чиито грехове бяха направили много повече жени грешници, отколкото покаянieto ѝ светици. Всички се стараем да приличаме в нещо на великите мъже и подражаваме недостатъците им, щом като не можем да подражаваме добродетелите им. Мнозина са станали пияници, за да имат нещо общо с Александър, а придворните на Людовик XIV вадеха зъбите си, за да приличат в нещо на монарха. Но грешките и светостта на красивата Магдалена са привлекли много повече подражатели. Малкото жени, останали добри християнки, са я направили свой идол и образец на живот, като

отхапват от забранения плод, докато все още имат истински зъби, а след това поднасят на бога изкуствените си челюсти и коси като равностойност за рая.

Докато двамата поклонници просеха милостта на светицата, магарето, което ги беше последвало в пещерата, за да се подслони от слънцето, душеше с растящ апетит дръвчето до светия гроб; клетото животно от доста време не беше вкушвало зеленинка, но понеже беше получило манастирско възпитание, знаеше да почита светите неща, затова в сърцето му се водеше страшна борба между глада и благочестието. Очите му помътняваха, ноздрите му се издуваха, то току отваряше и затваряше уста и облизваше уханните листа с крайчеца на езика си като любовник ръцете на спящата си приятелка, която той се бои да не събуди. Но на края гладът взе връх над всички останали чувства, то присви дългите си уши, както имат обичай да правят подобните му, когато се готвят да извършат някоя магария, и разклати толкова силно със зъби чудотворното дръвче, че го изтръгна и то увисна в скверната му уста.

Влюбените, като видяха, че олтарът, пред който се молеха, се руши, се изправиха ужасени и впериха изплашени погледи в магарето светотатец и още по-изплашени от кръвта, която капеше обилно от корените на дръвчето, а в това време из зиналата дупка се чуваха стонове и един скръбен нежен глас проклинаше лакомото животно, като му казваше:

— От сърцето ми, а не от безчувствено тяло тече тази кръв. Проклет да си ти, който го разкъса; ще се прегърбваш под тежък товар и ще ядеш бой през всичките дни на живота си.

От този ден над магаретата тежи двойно проклятие като над евреите. И едните, и другите, пръснати из целия свят, са ругани, бити, презирани и изплащат освен първородния грях, който тежи над нас, и втори: едните — божие то убийство, а другите — светотатствената си лакомия. Магарето, което беше виновникът за това второ грехопадение, излезе по-нещастно от Адам, защото не успя да изяде забранения плод — то бе обхванато от страшни гърчове и предаде богу коварната си душа.

Оттогава слепите, сакатите, обладаните от зъл дух и парализираните в Прованс, всички, които намираха изцеление от дървото на Магдалена, отиват всяка година на мястото, където лежат

непогребаните кости на онзи, който унищожи чудотворния им лек, и там стоварват хиляди проклетия връз паметта му и хиляди тояги връз гърба на потомците му.

Двамата поклонници, чиито коси се бяха изправили от ужас, а зъбите им тракаха като кастанети на испанска танцюрка, се спуснаха тичешком от планината и се спряха едва когато зърнаха отдалеч сините води на Средиземно море.

Тогава те си поотдъхнаха под сянката на един бор, а след това тръгнаха отново на път, вървяха цяла нощ и на сутринта стигнаха в Тулон и им се струваше, че все чуват проклетията на Магдалена, които убиха магарето, и предсмъртния рев на нещастното животно.

Тулонското пристанище беше пусто; в него се намираше само един венециански кораб, който беше пренесъл от Александрия във Венеция тялото и собственоръчно написаното евангелие на свети Марко, а след това беше хвърлил котва край бреговете на Прованс, за да закупи роби, които щеше да размени в пристанищата на Изтока срещу памук, тамян и свети мощи.

Онази епоха беше златният век на търговията с роби. Венецианци, амалфити, пизанци и генуезци обикаляха като акули из Средиземноморието и се надпреварваха кой по-рано ще закупи повече хора от военачалниците и разбойниците, които след смъртта на Карл Велики разоряваха Франция и Италия, упражнявайки занаята си свободно и необезпокоявани от никого, както преди няколко години вършеха това колегите им в Атика. Но те поне не ограбваха и роднините, искайки им откуп, ами запалваха огньове край брега на морето, за да уведомят купувачите, които плуваха наблизко, и още същия ден им продаваха пленения, като принасяха по този начин полза вместо вреда на наследниците.

Поповете анатемосваха понякога тези, които вършеха такава търговия, но приемаха все пак от тях златоткани одежди, скъпи благовония, кръстове, украсени със скъпоценни камъни, и други произведения на тяхната промишленост; някои зли езици дори разправяха, че много от офицерите от папския двор, между които и великият кримонарий, маршалът на двореца, поддържали тайни връзки с разбойническите главатари, които спомагали за забогатяването и украсата на църквите.

Корабът беше готов да вдигне котва; до брега чакаше вързана една лодка да прибере капитана, който беше отишъл да се срещне със своя търговски агент евреин, за да допълни товара.

След малко този почтен моряк се появи с още осем други матроси, които държаха бич в дясната си ръка, а с лявата едно въже, на чийто край бяха вързани двама по двама, като гугутки, новозакупените роби, шестнадесет на брой — девет човека и седем жени. Казах човека, а не мъже, защото в онази епоха още спореха дали жените принадлежат към човешкия род^[24] и тези, които отричаха качеството им на хора, привеждаха като аргументи *козловските* им любовни похождения в Египет и *конските* им в Тесалия, мнението на Аристотел, злобата им, дъщерята на Аристоксен, която имала магарешки крака, и стихове от Товит.

Капитанът беше от Рагуза, рибар и езичник на младини, който, когато биде посветен в тайните на вярата, пожела да подражава на апостола и стана като него *ловец на хора*, които ловеше и продаваше, както преди това — рибите.

Когато видя двамата влюбени, които, загърнати в расата си, седяха тъжно на стъпалата на корабната стълба, капитанът помисли, че би било добре да вземе на кораба тези двама последователи на свети Бенедикт, за да помагат на палача да поддържа реда сред затворниците, като заплашват онези, които се оплакват, с пламъците на ада, както той ги заплашваше с бесилото.

Този опитен капитан беше същевременно и силен в политиката, защото беше разбрал, че само с помощта на поповете и палачите хората стават послушно стадо, което свежда гръб под ножицата на стригача.

Клетите младежи, изпитали всички горчивини на сушата, приеха с готовност предложението на търговеца на роби, надявайки се да намерят най-сетне спокойствие сред вълните както Ной в ковчега, където той не пуснал да влезе нито една коварна гадина освен тигрите, змиите, скорпионите и въшките, които били в брадата на самия патриарх.

В същото това време греблата разбиваха вълните и скоро моряци, роби, капитан и пасажери стъпиха на палубата на „Свети Поркарий“, както се наричаше този благочестив кораб.

Влюбените седнаха върху куп въжа близо до носа на кораба и гледаха как бягат бреговете на потъналата в зеленина Прованс.

Ревността беше разпалила любовта на Йоана, а Йоанините капризи — тази на Фрументиос, така че те се притискаха един към друг, като се наслаждаваха на удоволствията, които предлага помирението, и крояха хиляди планове за бъдещия си живот.

Корабът отиваше за Александрия, но те възнамеряваха да слязат в Атина и там, сред колоните на Партенона и лавровите дървета на Илисос^[25], да свият новото си гнездо. Приемният баща на Йоана, който произхождаше, както казахме, от гърци, беше научил дъщерята на жена си на езика на дедите си и я беше запознал с тяхната история, така че краченцата на героинята ми потръпваха от радост, защото скоро щяха да стъпят на земята, която покриваше праха на Перикъл и Аспазия.

В това време корабът плуваше край благоуханните брегове на Света Маргарита. Денят беше прохладен, морето спокойно, слънцето блестеше иззад снежнобели облаци като лицето на млада туркиня зад гънките на *яшмака*, а по небето сякаш пътуваха бели жерави.

Няма по-приятно нещо при такова време човек да се намира на палубата на *бързоходен кораб* и да очаква след закуската часа за обяд, положил глава на коленете на любимата си, и заедно с нея да се любовува на красотата, на небето, на сушата и на водите. Стомахът и сърцето трябва да бъдат задоволени, за да можем да се радваме на природата, иначе слънцето ни се струва, поне на мене, машина за зрееене на пъпешите, луната — фенер на крадците, дърветата — горивен материал, морето — солена течност и животът — блудкав като варена тиква.

След тридневно пътуване корабът хвърли котва в пристанището на Алерия, главен град на остров Корсика, където екипажът слезе, за да вземе вода, а заедно с него слязоха и калугерите, за да отидат да се поклонят на дълбоко почитаните и прочути в цял свят мощи, които се намираха на острова. Защото там действително се пазеха тоягата на Мойсей, няколко бучки от пръстта, от която е бил направен Адам, ребро на апостол Варнава, едно шише с няколко капки от млякото на Богородицата, едно парче плат, изтъкано от нейните ръце, и още няколко не по-малко истински старинни неща, на които и днес може да се поклони благочестивият пътник.

На другия ден вятърът задуха по-силно и те минаха край остров Сардиния, който според поетите е прочут със сиренето си и с безверието на жителите си, а на третия ден, когато вятърът стихна...

Аз обаче, понеже съм посредствен плувец, не мога да следвам дирята на кораба, който носи героинята ми, както следвах стъпките на покойното и магаре. Впрочем, морските истории — вълните, въжетата, смолата и корабокрушенията — станаха толкова обикновени, че предизвикват морска болест у читателя както люлеенето на кораба у пасажера, освен ако към тях се прибавят и няколко прелестни епизода на глад или човекоядство. Затова ще препратим всички онези, които имат вкус към такива неща, за наказание, към млечните описания на г. П. Суцос, в които и най-слабият поетичен полъх не вълнува тихото крайбрежие, засмяно цяло като мляко^[26], и ще съобщим на останалите си читатели, че героите ми, след като се напрозяваха, бяха приспивно люлени от вълните и изпитаха всичко, каквото сполетява пътниците, пристигнаха благополучно подир двумесечно пътуване в Коринт; там те слязоха на брега и потеглиха от Мегара за Атина; водач им беше един млад грък-роб, Теон, подарен им от капитана на кораба.

Слънцето се подаваше иззад Имитос, блестящо и чисто, като онова, което направило да узреят едемските ябълки, когато тримата пътници отминаха Пикилон^[27] и влязоха в града на Адриан.

Тълпи атиняни се събираха в църквите, за да отпразнуват тържествено *Неделята на православието*, т.е. възстановяването на светите икони. Тримата пътници влязоха заедно с тях в Тезея, който тогава беше християнска църква, посветена на свети Георги.^[28]

Християнството задуши езичеството и въпреки това тази незлобива жертва направи убиеца си свой пълен наследник, като му завеща храмовете, обредите, жертвоприношенията, гадателите, жреците и тълкувателите на сънища. Християните взеха всички тези неща и ги поизмениха малко както плагиаторите чуждите идеи, като нарекоха храмовете — църкви, жертвениците — олтари, тържествените шествия — литании и боговете — светии^[29]: Посейдон — свети Никола, Пан — свети Димитър, а Аполон — свети Илия; обаче поповете им окачиха, за да имат по-почтен вид, и дълги бради, както римските сводници слагат руса перука на „момичетата“ си, за да привличат повече клиенти. Но нека се върнем отново в Атина.

Когато умря онзи мерзавец Теофил, дето отсичаше ръцете на живописците и цапаше с вар светите икони, както дойките намазват с алой гърдите си, за да накарат пеленачетата, които те кърмят, да се отвратят от тях, нещастните жители на Изтока, лишени цели единадесет години от иконите, почувствуваха вследствие тази продължителна липса двойно по-силен копнеж по тях.

Отвсякъде от планините слизаха *правоверни* калугери и живописци, които бяха обявени въвн от закона от тирана; дори според някои житиеписци не само живите се стичаха на тълпи в църквите, но и много от умрелите. Мъченици излязоха от гробовете си, за да присъствуват на радостното тържество, на което иконите говореха, а възгленчетата подскачаха весело в кадилниците.

Но и най-ожесточените иконоборци се бяха превърнали изведнъж в горещи иконопоклонници веднага щом *възненавиденият от бога Теофил* бе наследен от *дарената от бога Теодора*.^[30]

Родителите лепяха коси от децата си върху иконите на Богородицата, калугерите поднасяха косите си в жертва, а жените изтъргваха боята на иконите, размесваха я с вода и изпиваха след това водата, дори самите попове много пъти се осмелиха да фалшифицират светото питие на причастието с такива бои.^[31] Дори в Атина, в тази класическа столица на идолите, ревността на вярващите стигна дотам, че принуди епископа да покрие иконите със стъкла, за да не се изтриват от непрекъснатото целуване, тъй като за няколко дни те ставаха неузнаваеми, както ликът на Спасителя върху кърпата на Пруника^[32].

Според законоведците всяка злоупотреба ражда нов закон. Така и в Христовата църква се ражда винаги нова православна догма от всяка ерес. Безумието на иконоборците роди *иконопоклонството*, Синът стана *единосъщен с Отеца* напук на арианите, Светата Дева бе наречена *Богородица*, за да се отхвърлят богохулствата на Нестор, а пък папа Пий IX^[33], за да накаже маловерните си поданици за неблагочестивите им съмнения по отношение непорочното зачатие на Богородицата, им наложи като символ на вярата и неопетнената бременност на майка ѝ, божията баба Ана. Кой знае какви нови хубости ще поникнат и от кошунствената книга на Ренан, който според достопочтения абат Крелиер *принесла голяма полза на вярата, понеже*

дала повод на него и на неговите другари да покажат *истината светла като светлината* на слънцето.

Влюбените влязоха заедно с роба в Тезея и едва успяха да се сврат в един ъгъл на пълния с народ храм.

Нея сутрин литургията отслужваше сам атинският епископ Никитас, който блестеше като нова жълтица в златните си одежди. Двете чада на Севера се възхищаваха на разкоша на този раб божи, който проповядваше бедност, като обещавахе на вярващите, вместо нея, след смъртта един рай, обсипан със злато, сапфири, смарагди и аметисти.

Но тогавашните архиереи предпочитаха яйцето днес пред кокошката утре, като оставяха на наследниците на циниците, аскетите, скъсаните раса, въшките и смарагдите на рая, а те отслужваха литургия потънали в злато в същите онези храмове, където според Плутарх никой езичник не е смее да влезе, ако е имал върху себе си нещо златно.^[34]

В това време Теон, който беше работил и като клисар, наведен над ухото на Йоана ѝ обясняваше обредите на нашата литургия — например, че жителите на Изтока правят кръстния знак с три пръста, които символизират светата троица, и ги поставят първо на челото, защото божеството се намира на небето, след това на корема, за да покажат, че Исус слязъл в ада, после на дясното рамо, защото Синът седи отдясно на Отца, и най-сетне на лявото рамо, за да прогонят от сърцето си сатаната. След това ѝ каза наименованието и обясни употребата на всяка част от свещеното всеоблачение на свещеника — поясът, който *го опасва със сила*, набедреникът, който е като меч на бедрото му, фелонът, чиито три ъгли символизират Исус Христос, крайъгълният камък на църквата, копието, което попът забиваше косо в светения хляб, за да припомни за онова копие, забито от римския войник в ребрата на Спасителя.

Докато Теон ѝ обясняваше всичко това, свещеникът вече разрязваше втори хляб, който той превърна в *тяло на Светата Дева*, в *чието действително присъствие* в тайнствата вярваха тогавашните православни, понеже един ден, когато попът произнасяше „изрядно о просветей Богородице“ хлябът на приношението изведнъж се превърна във видима Света Дева, която държеше своя син в прегръдките си.

Останалите хлябове бяха посветени на свети Йоан Кръстител, на пророците, мъчениците и други светии; подир тях бяха споменати и живите, т.е. архиепископът, поповете, благодетелите на Църквата и други и след като всички си взеха полагащия им се пай от жертвоприношението, както това ставаше и преди, в същия този храм на празника на Тезей дяконът прекади светия престол и *Астериска*, сетне изпяха „Из глубини“ и после...

Но смятам, че е излишно да чуем докрай литургията, която впрочем беше, както и днес, *византийска* и такава според католиците ще остане, за наказание за схизмата, вовеки веков, неспособна за развитие и закрепена за средновековните форми както стридата за скалата.

Двамата германци се удивляваха на продължителността на това безкрайно свещенодействие, което впрочем беше съкратен вид на съкратеното чинопоследование на свети Яков^[35], а пък от своя страна и потомците на Перикъл гледаха учудено двамата чужденци, както естественикът гледа някой интересен екземпляр от животинското царство, и не можеха да свържат калугерското им расо с безбрадото лице и късите коси.

Когато богослужението свърши и всеки си взе просфора, около двете чада на Запада се образува многоглав кръг от любопитни, които ги оглеждаха от главата до петите и ги разпитваха откъде са и как тъй, щом са калугери, не се срамуват да си бръснат брадата и нещо още по-ужасно — да носят гащи, което източните калугери считаха за непроснима разпуснатост.^[36]

Йоана и Теон едва смогваха да отговарят на всички тези въпроси, а в същото това време човешката верига около тях се затягаше все повече и започна да затруднява дишането им; Фрументиос, който нито разбираше гръцки, нито беше много-много търпелив, се мъчеше вече да си проправи път с юмруци, когато, за техния късмет, се намеси епископът и ги отърва, като сгълча паството си за дързостта му.

След това той покани двамата чужденци на архиерейската си носилка, крепена на раменете на осем новопокръстени, който служеха за коне на негово блаженство, и ги отведе в епископията си в подножието на Акропола, където беше приготвен банкет с многобройни ястия, за да бъде отпразнувано тържествено възстановяването на иконите.

Масата беше сложена в градината под сянката на един стар платан и се огъваше под тежките кани и месните гозби, чийто дъх се смесваше с уханието на цветята.

Скоро започнаха да пристигат и поканените.

Повечето от тях бяха правоверни калугери, които бяха потърсили убежище в пещерите и планините през епохата на иконоборството, за да не бъдат принудени от Теофил да заплуют светите икони или да се оженят за някоя калугерка наскоро пътя. Тези добри отшелници бяха добили див и страшен вид, понеже бяха прекарвали дълго време сред зверовете.

Сред тях личаха отец Матей, от чиято уста излизаха червеи поради прекаленото постене; Атанасий, който никога не си беше мил лицето и краката и не беше ял сготвено ядене, защото, когато виждаше краткотрайния огън в кухнята, си спомняше за неугасимия огън на ада; Мелетий, чието тяло беше покрито с лоши рани като на Йов. Обаче Йов се чешеше, за да се облекчи, с една мидена черупка, докато свети Мелетий, когато някое червейче от раните му падаше на земята, го вдигаше и го поставяше отново на мястото му, за да увеличи телесните си страдания и отплатата на душата си.

След тези трима пристигна отец Пафнутий, който, изпаднал постоянно в небесен екстаз, никога не се грижеше за земните потребности, така че често пъти му се случваше, когато бива жаден, да изпие олиото на кандилото си вместо вода; свети Трифон, който никога не беше носил чиста риза, понеже обличаше винаги мръсното бельо на игумена си; отшелникът Никон, който беше изпаднал в плътски грях и за покаяние се беше уединил в едни гробища, където беше преживял тридесет години — спеше прав като конете и ядеше само тревата, която растеше по оросяваната от сълзите му земя.

След тях дойдоха и други калугери от планините, като пристъпваха бавно и несигурно и се подпираха на дълги тояги. Някои от тях бяха с отрязани крайници като древните статуи и всички без изключение бяха мръсни и издаваха една непоносима миризма на пости, святост и чесън.

Клетата Йоана се отдръпваше ужасена от тези отвратителни произведения на източния фанатизъм, като ту запушваше носа си, ту затваряше очи и се питаше със съмнение дали това бяха човешки същества и си припомняше неволно всичко, което беше чела у

древните за песоглавците или за маймуночовеците, или в синаксарите за сатирите, които живеели заедно със свети Антоний в Тивайдската пустиня и спорели с него по богословски въпроси.

На тези мръсни и разядени от червеи скелети, за които удоволствие и погубване на душата, ад и чистоплътност означаваха едно и също нещо, тези калугери, значи, отшелници, пустинници и аскети, чийто спомен само буди съжаление и ужас днес, бяха на голяма почит при царуването на благочестивата Теодора както водачите на колесници при Михаил III и маймуните при папа Юлий и честолюбивият придворен епископ Никита беше принуден да ги ухажва, както у нас кандидатите за депутати подават ръка на отрепките от пазарищата и на разбойниците от планините.

Освен тях, калугерите, значи, на трапезата на епископа бяха поканени двама учители по гръцка литература, един астролог и трима евнуси от византийския двор^[37], които бяха донесли в Атина императорската заповед за възстановяването на иконите.

След като всички седнаха и се прочете „Богатии обнищаша“, Никита отрязва парче хляб и го постави върху сребърен поднос пред иконата на Богородицата, която на банкетите на тогавашните християни получаваше винаги първа пая си както дъщерята на Рея при древните. Сетне епископът се погрижи и за гостите си, като разряза с нож корема на една тлъста коза; из него веднага се разнесе миризма на чесън, кромид и праз, с които с удивително умение беше напълнено животното.^[38]

След козата поднесоха риба, гарнирана с хайвер, а подир това овнешко с мед и дюли.

Йоана, навикнала на простите, без сосове гозби на тогавашна Германия, където дори и пировете започваха и завършваха като в Илиадата с печено месо, бодна колебливо и недоверчиво вилицата си в тези сложни произведения на византийската кухня. И когато опита виното на Атика, което беше примесено с катран, гипс и смола^[39], тя отдръпна ужасена устните си, защото се уплаши да не би тези атиняни да са й дали и на нея да пие бучиниш като на Сократ.

Съседът ѝ калугер ѝ поднесе в замяна друга чаша, но и тя предизвика още по-голямо отвращение у нашата германка, понеже беше пълна с едно калугерско питие, наречено *валанио*^[40], изнамерено вероятно от свети Антоний, когато варял жълъди на прасето си, и което

се е запазило и до ден-днешен из гръцките училища, където се поднася уж като кафе на нещастните пансионери.

С две думи, и Йоана, и Фрументиос седяха пред тази отрупана с ястия трапеза гладни и жадни като посланиците на франките на пирове на Никифор, докато най-сетне гостоприемният Никита ги съжали и заповяда да им донесат печени гугутки, мед от Имитос и чисто хиоско вино; щом видяха червената кана с божественото питие, намръщените лица на добрите аскети светнаха от радост както адът, когато в него слязъл Спасителят, и всички поднесоха нетърпеливо чаши към пурпурния нектар от родината на Омир, доказвайки по този начин, че човешката природа има, разбира се, странни вкусове, като бременните жени, и че може да обикне жълъдовото питие, мръсотията, свинете и смолата, но щом блесне под какъвто и да е вид истинското и неподправено хубаво нещо, веднага се насочва към него както магнитната стрелка към полюса, а пък гостите на Никита към каната с хиоското вино.

Софисти ми се струват на мен онези, които твърдят, че всеки народ или човек си има своя представа за хубавото нещо, и невярна ми изглежда поговорката „На вкус и цвят другари няма!“ От същото тесто са направени на всички адамови потомци очите, ушите и устните, „всички сме един хляб и едно тяло“^[41] и на всички им харесват черкезките девици, индийските диаманти, арабските коне, колоните на Партенона, цариградското грозде, краката на испанките, ледът през лятото, италианските песни и френското вино; дори и африканските негри предпочитат белите жени пред арапките. Ако в някоя от нашите църкви се появише една от Богородиците на Кореджо или изведнаж зазвучеше някоя молитвена мелодия от Росини или Моцарт, към тях, струва ми се, щяха да се извърнат истински *православните* очи и уши, а достойни да се нарекат схизматици щяха да бъдат онези, които щяха да предпочетат византийските мрачни рисунки и провикванията през носа.

Никита черпеше гостите си, като произнасяше един стих от Притчите: „пийте виното, което аз приготвих за вас“^[42], а калугерите поднасяха чашите си и пееха Исаяевото „Хайде да вземем вино и да изпием опиянението“^[43] и преди да пият, затваряха благочестиво очи, изпълнявайки изричната заповед на Соломон, която забраняваше на

пиячите да погледнат виното, преди да го изпият^[44], както Мохамед забранява на турците да видят жените си, преди да се оженят за тях.

Когато човек се напива лесно, това означава, че не е пияница, а когато пожелава всички жени, които вижда, това показва, че е бил дълго време целомъдрен. Главите на тези добри аскети, които от толкова години вече познаваха само опиянението от молитвата и небесния екстаз, скоро започнаха да се въртят като земята около слънцето.

И както старите воители обичат да разказват след вечеря за битките и за победите си, така и гостите започнаха да се хвалят с чудесата и подвизите си; един разправяше как е бил нагостен от беден човек, който нямал нищо друго да му предложи освен малко леща, и как тогава той посял в брадата му едно житно зърно и то толкова много се размножило, че добрият човек, друсайки брадата си, напълнил петдесет чувала с жито.

Друг разказа, че по заповед на игумена си посадил в манастирската градина пастирската му патерица, която поливали всеки ден с вода и сълзи и след три години тя се хванала и дала толкова много и разнообразни плодове — ябълки, праскови, череши, смокини и грозде, че всички негови събратя се нахранили с тях.

Свети Никон разправи как сърцето му го боляло от копнеж да види преславната красота на Богородицата и затова постел и се молен денем и нощем, докато най-сетне милостивата Царица на вселената се съжалила над него и му се явила с такъв блясък и красота, че той бил заслепен и останал едноок; и щял да ослепее напълно, ако не бил сварил да затвори едното си око.

След тях говори свети Панкратий, чиято патерица карала камъните да разцъфват като лилии; атинският пустинник Егидиос, чиято сянка изцелявала болните, връз които падала, така че когато минавал по улиците на града, болните се биели около него както древните за сянката на магарето...

Такива и други подобни чудеса разказваха добрите отшелници, като пиеха хиоското вино за здравето на православната и любима тяхна господарка Теодора. И не мисли, читателю, че всички тези неща са видения на екзалтирани калугери или безсмислици от житиеписците; напротив, това са чудеса автентични, признати от църквата, които всеки православен е длъжен съгласно канона на

дълбокоуважаемия вселенски събор в Никея да *приема за верни с цялата си душа и ако се опита да ги оклевети като невъзможни или да ги изтълкува погрешно по своя воля, проклет да бъде!*

Докато отшелниците говореха за чудеса, Никита разискваше с двамата бенедиктинци и с византийските евнуси за догматиката.

Първо на първо той запита Йоана какво учеха западните мъдреци за светите дарове^[45], дали, значи, вярват, че хлябът и виното се превръщат действително в плът и кръв на Спасителя, или ги считат за символ и образ на тялото божие.

Този въпрос занимаваше тогава духовете както днес източният и Йоана, понеже не знаеше мнението на човека, който им оказваше гостоприемство, отвърна дипломатически, че както слънцето е на небето, а светлината и топлината му са на земята, така и тялото на седящия отдясно на Отца Христос се намира в хляба и виното на причастието.

Но този метафоричен отговор не се хареса на Никита и той, понеже беше привърженик на действителното присъствие, обясни на Йоана, че хлябът и виното са самото мъртво тяло на Спасителя, а стомахът ни — неговият гроб, където бива погребано от попа, но скоро възкръсва из него, както след разпятието е възкръснал и Исус, след като е престоял три дни в гроба.

Сетне я запита дали западните християни също почитаха Светата Дева под името *Богородица* и Йоана отвърна, че понеже *ййценосни* наричали кокошките и *живородни*^[46] — котките, страхували се поради сходството на думите да не предизвикат възмущението на вярващите и освен това да не дават повод на езичниците да сравнят Божията майка с Рея както последователите на Хипатия^[47] в Египет.

След това Йоана пожела да постави на свой ред натясно епископа и го запита защо източните попове не подстригват косите си и престъпват съветите на апостол Павел, който считал за женствено и позорно мъжът да има дълги коси.^[48]

Понеже не знаеше какво да отвърне на това, Никита^[49] почеса дългокосата си глава и върна разговора отново за догмите, за *освещението*, за двойната природа на Исус след възкресението, дали *словото* се е съединило с тялото на Спасителя вътре в корема на Светата Дева или пък след раждането, и за други богословски *възли*, които отците разрешили в Ефес с ножа, както Александър Велики

гордиевия възел, или с ритници, както магарето любовните и тревопасните си свади^[50].

Междувременно беше се мръкнало и дяконите, които прислужваха, побързаха да донесат свещи, та спорещият техен епископ да бъде на светло, за да не стане *помрачен*^[51] като отците, които премахнаха иконите при Копроним.

Но пируващите, уморени от този труден спор, оставиха доводите, за да вземат отново чашите. И Йоана, замаяна от виното и от крясъците на калугерите около нея, които вече учеха чиниите да танцуват и чашите да летят, стана тихо и излезе от епископията, последвана от верния Фрументиос.

Градината се намираше, както казахме, в подножието на Акропола, така че като се изкачиха малко, влюбените се озоваха на върха на тази мраморна скала, за която привържениците на *крайната цел* биха казали, че е била поставена нарочно там, за да служи за пиедестал на паметниците на Перикъл, както по тяхно мнение носът е поставен сред лицето, за да крепи очилата.

Беше часът, когато таласъмите, водите и другите обитатели на мрака излизат из червясалите гробове или от вратата на ада, понеже триглавият Цербер не я пази вече, и бродят из полята, като смущават сънищата на овцете и целувките на влюбените.

Но моите калугери, които си бяха окачили на врата по един зъб на света Сабина, избягваха по този начин лошите срещи. Отдалеч само те видяха едно стадо чудовища с магарешки глави^[52], които поклащаха дългите си уши и гледаха любовно луната, като търсеха под нейната светлина очаквания Месия. Също така два-три пъти те се препънаха в спящи върху плочите на Пропилеите калугери, които дори не се помръднаха, защото гърците бяха вече навикнали да бъдат тъпкани като грозде от нозете на чужденците.

Йоана не беше виждала дотогава други храмове освен огромните каменни блокове на друидите и няколко безформени римски развалини, а църквите в родината ѝ бяха повечето дървени и груби като германците, които ги бяха построили, така че тя не можеше да се нагледа — възхищаваше се на колоните на Партенона и на Кариатидите на Ерехтейона, чиито нозе добрият Фрументиос целуваше, като питаше дали не са вкаменени ангели.

Храмът на дева Атина принадлежеше тогава на дева Мария. Но в този час нито псалми, пети през носа, нито погребален дъх на тамян или тягостен камбанен звън не смущаваха очарованието на възпоминанията. Само няколко кукумявки^[53], които се бяха сврели в празниците на покрива, издаваха от време на време тъжен крясък, сякаш оплакваха изгнанието на господарката си. Дискът на Хеката, покрит от прозрачни облаци като скромна девица от нощницата си, светеше неподвижно на неизмерима височина и разливаше върху безсмъртните мраморни творения белезникава и смътна светлина като онази, която хвърлял върху спящия Адонис, когато богинята отивала при него в долините на Латмос. Колоните на Олимпиона, статуята на Илисос, сините вълни на Фалирон, върховете на хълмовете, увенчани с църкви или паметници, всичко това образуваше около двамата млади един пояс, по-прелестен и от този на Афродита; и насладата, която изпитваха от тази гледка, беше двойно по-голяма, тъй като те, понеже бяха пияни, виждаха всичко двойно.

Йоана беше седнала на една мраморна скамейка, а Фрументиос, легнал в краката на приятелката си, ѝ показваше храма на Безкрилата Победа, като си пожелаваше и тяхната любов да остане без крила.

За такива неща си приказваха те, като прекъсваха често думите си както писателите със запетаи изреченията, и най-сетне заспаха върху гладка постеля от пентелски мрамор.

На другата сутрин, след като отърсиха съня от клепачите и утринната роса от расата си, те слязоха от Акропола, за да разгледат и Атина.

Сърцето на Йоана се разтуптяваше едновременно от любопитство и страх, като си помислеше, че след малко щеше да се любовува на пълния с идоли град, чиято външност само според свети Григорий беше опасна за душата на християните както срещата с предишната прелестна и усмихната любима за мъж, женен за грозна и намръщена жена.

Но и надеждите, и страховете на героинята ми бяха напразни.

Отдавна византийските императори бяха съборили тези творби на Мирон, Алкамен и Поликлет^[54], на които се е възхищавал свети Лука и ги е зачитал и самият Аларих^[55]. Това разрушително дело бе започнало през времето на Константин и завършено при Теодосий Малкия.

И не само над камъка изразиха християнската си ревност неуморните иконоборци, но и над всички клетници, които биваха заподозрени, че са останали верни на бащината си вяра. Всеки, който заколваше агне за някой семеен гуляй, занасяше цветя на гроба на баща си, събираше лайкучка при лунна светлина, парфюмираше дома си или носеше окачен на врата си талисман против треска, биваше обявен от качулатите шпиони за магьосник или езичник, оковаваха го в тежки вериги и го изпращаха в Скитополис, където беше християнската кланица. Там именно заседаваха благочестиви съдии, които се надпреварваха кой повече езичници да изпече на скара, да свари във врящо масло или да насече на парчета.

Хиляди жития разказват за подвизите на християнските мъченици, от чиито рани капело мляко и които пламъците разхлаждали, но никой още не е написал действителния синаксар на онези мъченици, пролели вместо митическа истинска кръв, и които, вместо да бъдат разхлаждани, биваха погълнати от огъня на християнската непримиримост, по-изгарящ, изглежда, от пламъците на езическата суровост.

Двамата бенедиктинци, следвани от Теон и цяла тълпа атиняни, които както по времето на апостола *не се занимаваха с нищо друго освен да разказват и слушат новини*, обиколиха целия град, който, лишен от статуите и храмовете си, приличаше на ослепения от Одисей Полифем.

Там, където преди това се издигаше статуя, сега имаше забит дървен кръст, а където някога се възправяше храм, сега стоеше микроскопична църквица, увенчана с кубе, което приличаше на каменна перука. Тези църквици бяха построени от атинянката Евдокия, която искаше да принесе в дар на всеки светец отделно жилище и затова бе принудена да построи множество колиби, които повече напомняха за архитектурните произведения на бобрите, отколкото за величието на непознатия бог. Пред вратите им седяха калугери и аскети, които чешеха раните си или изстъргваха древни ръкописи, за да пишат синаксари, плетяха кошници, закусваха с кромид и може би и те благодаряха на бога, че са се родили гърци, а не варвари.

Двамата чужденци се възхищаваха само на древната красота на жените. В онзи век Атина беше гинекеят на византийските

императори^[56], които вземаха оттам жените си както техните наследници — султаните — изсред черкезките.

Това подобряване на атическата раса започна от годините на иконоборството, когато бяха изхвърлени византийските икони и жените, вместо да гледат непрекъснато слаби Богородици и мършави светци, вдигнаха отново поглед към барелефите на Партенона и раждаха децата си подобни на тях; така че и от гледна точка на изкуството е нужно, струва ми се, едно реформиране на църковната ни иконопис.

Едно от доказателствата за влиянието на иконите са и жените на еврейските банкери в Прусия — понеже броят от сутрин до вечер талери и жълтици с лика на кайзер Вилхелм, те раждат деца, които толкова много приличат на монарха, че той с право се нарича баща на поданиците си.^[57]

Но освен от красотата на жените двете чада на Севера се възхищаваха и от необичайната за тях благопристойност на девойките, които, загърнати в дългите си була и притиснали се до майките си като сабя до бедрото на войник, вместо да раздават погледи като просфора на минувачите, свеждаха очи надолу, за да избягват траповете и да не се отклоняват от пътя, и се изчервяваха, когато вятърът раздвижваше гънките на дрехите им; те се различаваха във всичко от днешните момичета, които толкова много приличат на омъжени жени, че човек се чуди за какъв дявол бащите им все пак им търсят съпрузи.

След като минаха край Кулата на ветровете и през агората, където с изненада видяха как управници и епископи купуваха всекидневния си праз, те стигнаха пред Пиколо^[58], но вместо философи завариха астролози, гадатели, тълкуватели на сънища и учители, които веднаж седмично слизаха от училищата си горе на Имитос, за да привличат ученици със сладостта на словото си и на пълни с мед стомни — защото, тъй като учителствуването не смогваше да задоволи нуждите им, те намериха за добре да го допълнят с пчеларство, за да живеят.

Цели десет дни отдели Йоана, за да разгледа заедно с другаря си старините, църквите и околностите на Атина, и други десет дни си отпочина в гостоприемния манастир в Дафни.

Калугерите бяха готови да предложат пожизнено гостоприемство на двамата бенедиктинци, чиито потомци скоро щяха да ги прогонят от

манастира им като хищни вълци.^[59]

Но постната диета, дългите молитви, сламената постеля и смрадта на добрите отци не можеха по никакъв начин да задоволят задълго тези чада на Запада, свикнали в безнравствените манастири на Германия да ядат и да се мият всеки ден. Затова те се отказаха от славата на последователите на свети Василий, *великосхимниците и ангеликийците*, и понеже намираха тежки и каноните на *малосхимниците*, те се приобщиха към *идиоритмийците*^[60], които бяха свободни да си извоюват с повече или по-малко пости и бичуване някое по-високо или по-скромно място в рая и бяха свободни да отидат и в ада, ако обичаха ближния си, виното и месото.

Близо до манастира се намираше едно свободно отшелническо жилище, тъй като свети Ермилос, който живееше там, беше умрял, понеже се бе зарекъл да не поема друга храна освен светото причастие и бе издържал само десет дни на тази диета.

Там устрои своя дом двамата влюбени, като похарчиха малкото си пари, за да си купят дебела постеля, дълъг ръжен, меден котел, стомна дървено масло, две кози, десет кокошки и едно голямо куче, за да пази всичко това, а колкото за потребите, необходими за спасението на душата им — бича, черепа и добрия пример — тях ги получиха безплатно от наследството на покойния.

Първите дни след настаняването бяха за двамата бенедиктинци непрекъснат празник.

Постите бяха преминали и Исус беше възкръснал. Навред отекваха целувки и агнета се въртяха над огъня, а природата, сякаш за да отпразнува тържествено възкресението на Спасителя, захвърляше зимните си одежди както млада вдовица траура си. Лавровите дървета на Аполон се червенееха, зеленината покриваше развалините и пролетта учеше магаретата да играят хоро около другарките си.

Йоана се събуждаше в зори, вдишваше с наслада утринните планински ухания, издояваше козите, понеже тогава още нямаше закон, който да забранява на калугерите да доят, защото това пораждало у тях лукави помисли, береше череша, от които капеше роса, сваряваше яйца и събуждаше Фрументиос.

След закуската той отиваше да лови риба или да поставя капани за зайци, Теон обработваше градината, а Йоана се оттегляше в килията си, където или преписваше жития на светци които продаваше, за да

увеличи домашните си доходи, или прекарваше деня си в четене бляновете на Платон или въздишките на Теокрит; тези ръкописи ѝ биваха давани в заем или подарявани от калугерите със същата безкористност, с която и лисицата от баснята давала ечемика на коня.

Вечеряха пред вратата на скита^[61], под един стар бор, наричан от селяните *Патриарха* заради височината и старостта му, а плодовете на градината, риболовът и ловът правеха трапезата на двамата калугери нещо изключително в планината, понеже те като саксонци и бенедиктинци бяха по природа всеядни.

Йоана, която четеше денем и нощем гръцки философи, а понякога и апостолически и еретически отци, живели преди да бъдат измислени постите, догмите и тропарите, беше полека-лека изстъргала калугерската си ръжда. И понеже беше умна и разсъдлива, беше си създавала за себе си един особен вид поносима религия, много сходна със системите на днешните ѝ сънародници, които благодарение на напредъка на културата и на богословските школи в Берлин и Тюрингия съумяха да изградят едно християнство без Христос, както рафинираните готвачи успяха да направят таратор без чесън, а г. П. Суцос — стихове без поезия.

Фрументиос, готов като героите от школата на романтиците да дели с приятелката си рая или ада, ядеше заедно с нея пилета в петък и агнешко в сряда.

В Рим, когато идвал на власт някой нов диктатор, преставала всяка юрисдикция; така е и с любовта — когато стане абсолютен господар, всички останали чувства угасват в сърцето както звездите на небето, щом изгрее луната. Зевс забравял божествеността си и се кичел с пера или рога, за да достави удоволствие на любовниците си, Аристотел със самар на плещите и юзда в устата подлагал седемдесетгодишния си гръб на Клеофила, която го използвала за каквото използват магарето в Индия, а Фрументиос не само месо в петък, но и бой беше готов да яде всеки ден за хатъра на Йоана.

Миризмата на тази нечестива кухня скандализираше много благочестивите ноздри на почтените калугери. Мнозина от тях, когато минаваха край скита, се прекръстваха и запушваха носа си, както Одисей запушил ушите на другарите си, за да ги опази от песента на сирените; а най-дръзките влизаха вътре, за да заплашат месоядните калугери с пламъците на ада или с отлъчване от църквата. Но Йоана ги

посрещаше толкова любезно и с такава радост им поднасяше най-тлъстото мезе, че *великосхимниците*, последователите на свети Василий, които не ядяха друго хвъркато освен мухите, паднали случайно в постната им чорба, си отиваха често пъти с пиле в корема и грях на съвестта си.

А в това време славата за ума, красотата и знанията на младия *брат Йоан* се беше разнесла из цялата планина и започваше да се спуска и към града.

Мнозина от мъдрите учители от Имитос оставяха кошерите и учениците си и отиваха да посетят героинята ми, за да поговорят с нея за щекотливите проблеми на догматиката или за демоните и гадаенето по вода. И самият архиерей Никита идваше много пъти да си отдъхне под сянката на великанския бор и се удивляваше като Петрарка, как е могъл плодът на познанието да узрее толкова бързо под русите къдри на тази двайсетгодишна глава.

И не само поповете и мъдреците, но и управниците и благородниците на новия Рим, които минаваха оттам, научиха полека-лека пътя за скита. Никой не минаваше през Дафни, без да почука на вратата на бенедиктинците, и мнозина, като гледаха заоблените ръце или целуваха белите пръсти на *Отец Йоан*, биваха обхванати от някакво необяснимо вълнение, сякаш демонът на сладострастието впиваше зъби в сърцата им.

Йоана смяташе мъжките си дрехи за сигурна броня срещу всеки лукав помисъл и понеже още не познаваше нравите на тези неоплатоници, вдишваше ненаситно дъха на ласкателствата и впрягаше всеки ден в колесницата си по един нов поклонник на безкрайната си мъдрост и на алените си устни.

Често пъти, както седеше заобиколена от цял рой хора, тя си казваше с въздишка колко по-горещи почитатели би имала, ако вместо да крие под расото прелестите си като златно острие в оловна ножница, би разкрила изведнаж истинския си образ, като облече копринена дреха и разпусне русите си коси върху раменете.

Отначало Фрументиос се радваше на успеха на приятелката си, но скоро започна да забелязва в държането на Йоана някои промени, които го обезпокоиха, както първите бръчки разтревожават кокетната дама. Под охранената и мъжествена външност на младия монах се криеше сърце, по-меко и от свещ, защото той беше роден, за да люби,

както славейт, за да пее, и магарето — за да рита. Беше способен да глътне двеста кестена, без да почувствува и най-малката тежест в стомаха, но не можеше да преглътне нито прозявка, нито хладен поглед от страна на приятелката си; и това след седемгодишен съвместен живот!

Според моралистите насадата е гробът на любовта; аз обаче бих я оприличил на духането на онзи Езопов сатир, което причинявало ту горещина, ту студ.

Но така или иначе целувките и ласките на героинята ми бяха станали за горкия Фрументиос потребни като всекидневния хляб и колкото повече намаляваха, толкова повече растеше неговото желание, както би нараснал и апетитът му, ако отнемеха част от всекидневната му храна.

Месеците и годините минаваха, Йоана ставаше все по-хладна, колкото по-широк ставаше кръгът на нейните почитатели; унинието на клетия младеж растеше с всеки изминат ден, тъмен облак се разстилаше върху младежкото му жизнерадостно лице като черно було върху цъфнал розов храст. Дълго време той се мъчи да скрие слабостта си, но на края сълзите преляха из очите и жалбите из устните.

Йоана се стараеше отначало да успокои другаря си, като го уверяваше, че тъмните облаци, които го обграждаха, са само черни пеперуди, рожби на възбуждения му мозък. Но Фрументиос не беше човек, който се убеждаваше лесно, а на жените бързо им дотяга еднообразната меланхолия. И Океанидите дори, макар че са били богини, останали само един ден да утешават Прометей, а след това жалбите му им омръзнали и те го изоставили на скалата с орела, който му разкъсвал вътрешностите.

Така и героинята ми, след като отпущаше на другаря си някоя краткотрайна утеха или бърза целувка, както човек хвърля някоя пара в ръката на просяк, обръщаше му гръб през нощта, за да спи, а през деня — за да бъде сред книгите или сред придворните си, чиито посещения следваха непрекъснато от сутрин до вечер.

Фрументиос обикновено седеше в един ъгъл на килията и преглъщаше като Омировите герои своята жлъч и когато се чувствуваше неспособен повече да задържи сълзите или юмруците си, изскачаше навън и отиваше да оскубе някое пиле за обяд или някоя маргаритка, за да узнае дали Йоана го обичаше.

Но невъзможно беше едно такова положение на нещата да продължи вечно. Младият калугер решаваше ту да откъсне главата на Йоана, ту да скъса всяка връзка с нея. Желанието да се хареса и кокетирането на героинята ми вземаха с всеки изминат ден все по-сериозен характер, както пишат вестниците. Един игумен, двама архиереи и управителят на Атика знаеха вече съдържанието на расото ѝ, и много други го подозираха, а трети поднасяха на брат Йоан ласкателствата на платоническото обожание. А Фрументиос не преставаше да мърмори и да ругае любимата си, която на края изгубваше търпение и му даваше отговори, сухи като каламатски смокини.

Отношенията между двамата млади бяха заприличали полека-лека на онези индийски смокини, с които е опасана кралската градина и чийто плод трае един ден, а бодлите им — цяла година. При това всеки път, когато Фрументиос намисляше сериозно да се раздели с приятелката си, той чувствуваше как косите му настръхваха от ужас. Не можеше да живее нито с нея, нито без нея; и понеже нещастният младеж не знаеше, че женското сърце е подвижен пясък, върху който човек може да издигне само палатка, за да прекара една нощ, беше построил върху него къща, където смяташе да прекара целия си живот.

Когато бе прогонен от този Едем, вместо да се примири като Адам с присъдата, той се мъчеше по всякакъв начин да влезе отново в забранената градина, чиято врата му бе затворена от студенината и злобата на Йоана, както ангелът бе преградил с меча входа на рая. Фрументиос ту падаше в краката на любимата си и се мъчеше да я разчувствува със спомените за безбройните им целувки и клетви, но думите му се плъзгаха по равнодушието ѝ както дъждът по листата, ту, понеже нямаше вече никаква надежда, се мъчеше да изтръгне по всякакъв начин любовта от сърцето си, както градинарят изкоренява някой смърдящ стрък лук, поникнал сред хелиотропи; но вредното растение беше пуснало дълбоки корени, така че след напразни усилия той изоставяше опитите си, строполяваше се на земята, потънал в пот, и проклинаше като Йов деня, в който се бе родил, и деня, в който бе казано: *заченат е мъж*.

И не мисли, читателю, че Фрументиос беше заприличал на някой Еротокритос^[62], на Суцовски герой или на някое друго подобно двукрако от зверилницата на романтизма; напротив, той беше кротко и благочестиво чедо на Германия като онези, които тази класическа родина на бирата и киселото зеле раждаше, преди да бъде покварена от стонове на Вертер и богохулствата на Щраус^[63] и Хегел, и обичаше Йоана може би, както Аристип обича Лаида^[64] и както котките — млякото.

Обаче, освен нея нито познаваше, нито беше възможно да намери друга жена в Атина, защото потомците на Солон^[65] не бяха още цивилизовани като днес, и майките, съпрузите, братята и други подобни досадни същества, които окръжават жените както бодлите розите, не си оспорваха още правото да държат свещта на чужденците, дори когато бяха адмирали или дипломати. Тогавашните атинянки подаваха ръка само на византийските императори, и то само дясната. Всички тези неща правеха положението на нещастния Фрументиос ужасно и оправдаваха безразсъдствата му, понеже, тъй като беше млад, цветущ и преливащ от здраве, жената му беше нужна както росата на ливадите.

В далечни страни определят поетите мястото и в митични епохи баснописците времето, когато са живели някои странни и чудовищни създания на растителното или животинското царство — лотоси, от които капе мед, пеещи дървета, крилати змейове, козоноги сатири, хидри, великани, сирени, герои, вълшебници, пророци, мъченици, светци и други такива същества, които никой от нас не е виждал освен на картина или насън; но и *нравственото царство*, ако може да се употреби този израз, има своята митология — героична преданост, благочестиви екстази, свръхчовешки саможертви, неразривни приятелства и други подобни трагически артикули или произведения на романистите.

Към тези химерични създания на миналите времена трябва, струва ми се, да причислим и любовта, такава каквато я разбираха средновековните рицари и погрешните тълкуватели на Платон; а според здравата философия любовта не е нищо друго освен *съприкосновението на два епидермиса*.^[66] И ако Фрументиос беше винаги готов да направи жертва за хатъра на Йоана, ако се валяше в нозете ѝ и проклинаше часа, в който се бе родил, той вършеше това по

същата причина, заради която и Адам бе простил на невярващата си жена — защото... нямал друга.

Но и героинята ми, макар че беше обкръжена от предани обожатели, не лежеше върху рози. Сълзите и жалбите на Фрументиос, при все че не я вълнуваха вече, дразнеха нервите ѝ и често пъти ѝ разваляха съня или апетита и най-лошото — разкриваха тайната на всички.

Според Атиней любовта и кашлицата са единствените неща, които не могат да се скрият. Що се отнася до мен (ако ми е позволено да имам мнение, различно от това на пияните следвечерни философи), считам, че, тъкмо напротив, нищо не би могло да се скрие по-лесно от нея, от любовта, значи, а не от кашлицата, когато тя е щастлива. Само завистта, тревогите, отчаянието и подобни любовни сосове се отпечатват като плесници от палач върху лицето, а радостта и щастието така пестеливо ни се дават от евините дъщери, че рядко преливат до степен, когато е трудно да се скрият.

Всички жени, без изключение, приличат на онези озверени римлянки от епохата на упадъка, които изискваха от жертвите, избивани на арените, да умират с радост, като свеждат безропотно врат под меча. Също така и Йоана, след като с всички средства — с ревност, студенина, капризи и други женски изобретения, изтезаваше клетия Фрументиос, сърдеше му се, ако някой вик на болка се изтръгваше из устата му сред изтезанията, или ако в отчаянието си той показваше юмруците си или вратата на килията на някой от съперниците си.

Междувременно скандалните сцени в скита вълнуваха всички качулати обитатели на Дафни, които вярваха, че Йоана — защото всички вече знаеха пола и лудориите ѝ — беше някакво чудовище, изпратено от франките да погълне православната църква.

Вярно е, че и преди немного жени, светиците Матрона, Пелагия и Марина, бяха облекли расо и живели заедно с калугери, но те не бяха сторили това, за да ядат пилета в петък и да погубват душата на епископи.

Сред това разярено стадо имаше и някои калугерчета, които се мъчеха понякога да защитят красивата германка, но гласът им се губеше сред всеобщия крясък. Най-настъргвени срещу нея бяха няколко *ангеликийски великосхимници*, смрадливи като всички, които искаха да се харесат само на бога, но които пожелаха да се харесат и на Йоана, а

тя изпрати едни да се подстрижат, а други на баня; сега те си отмъщаваха на високомерната калугерка, като хвърляха по нея, когато излизаше от килията си, анатели, глави лук, камъни и проклетия.

И тъй, понеже вътре срещу нея водеше война Фрументиос, а навън — общественото мнение и при това виждаше как пламът на нейните поклонници охлаждаше с всеки изминат ден от страх пред анатема, а дързостта на враговете растеше, Йоана започна сериозно да се замисля за бягство.

От осем години вече се намираше в Атина и познаваше всичките ѝ паметници, ръкописи и жители, така че градът сега ѝ се струваше противен като целувките на Фрументиос. Освен това тя гореше от желание да покаже на по-широка сцена познанията, красотата и ума си, защото наближаваше тридесет години, значи, една възраст, когато жените, понеже не са им достатъчни вече собствените им недостатъци, започват да се кичат и с нашите — честолюбието, педантизма, пиянското умиление и други мъжки пороци, от онези, дето могат да превърнат сърцето им в образец на женско съвършенство, както и Гърция стана днес благодарение на политическите си дейци образцово кралство на Изток.

Йоана не приличаше на онези пастирки на Овидий, които били доволни, ако единствен Атос слушал песента им или ако само поточето отразявало техния окичен с венец от цветя лик; тъкмо напротив — много пъти, надвесена над книгите, тя плачеше, като си помислеше, че мъдростта ѝ ще остане неизвестна и невъзпята в този кът на Атика, както плачат и младите калугерки, когато се събличат вечерта и си казват, че бялата им като лилия красота я вижда единствен безплътният им и невидим жених.

В такова състояние на духа се намираше Йоана, когато една вечер, скитайки из Пирейското крайбрежие, след като се беше сбогувала с приятеля си Никита, който се завръщаше в Цариград, видя в пристанището един чужд кораб, чиито бели платна ѝ се сториха като криле на ангел, идващ да я отведе от тази земя на изгнанието.

Корабът беше италиански — принадлежеше на генуезкия епископ Гуилиелмо Малкия^[67] и беше дошъл в Изтока, за да натовари тамян за всевишния и одежди за служителите му. Йоана заговори на латински на моряците, които бяха слезли на брега, и научи, че възнамеряват да тръгнат следната сутрин за Рим и че бяха готови да я

вземат със себе си, за да замести корабния поп, отнесен от вълните, когато стоял на носа на кораба и се мъчел според обичая на католиците да укроти морската буря, като хвърлял в морето парченца светен хляб, който послужил за причастие на делфините.

След като уговори всичко, Йоана се върна при Фрументиос, който я чакаше в една пещера близо до пристанището Мунихия, където беше приготвил трапеза и постеля. Времето беше влажно, вятърът силен, а морето стенеше тъжно под пещерата. Младият бенедиктинец побърза да запали огън и Йоана седна до него да изсуши дрехите си, които вълните бяха намокрили.

Сърцето ѝ, макар че беше станало безчувствено от кокетливостта и педантизма, беше обхванато от една особена тревога, като си помислеше, че скоро щеше да се раздели завинаги с този си другар, от когото от петнадесет години не се бе откъснала нито за миг. За момент тя помисли да го вземе със себе си в новите си странствувания; но своенравната ревност на клетия калугер, който поддържаше ръждясалата идея, че жените трябва да имат само един любовник както магаретата само един самар, а народите само един цар, го превръщаше в тежка и труднопреносима мебел.

Йоана не смееше и да се сбогува с него, защото се боеше сред тази пустош от сълзите или от юмруците му. По-милостиво, значи, и по-разумно беше според нея да го приспи в обятията си, преди да го изостави, както палачите в Юдея поднасяли на осъдените на смърт някакво упоително питие, преди да ги разпнат.

И тъй, тя положи главата на Фрументиос на коленете си и започна да го гали по косата с ръка, а по челото с устни; и незлобивият млад човек, който толкова много пъти бе руган, мамен и пренебрегван, в този миг забрави и недоверие, и ругатни, и грижи. Ласката на Йоанините пръсти затваряше всичките му рани, както френските крале преди конституцията лекуваха язвите на своите поданици с просто полагане на ръцете. Фрументиос, обзет от неизразимо блаженство, не знаеше на кого от светците да благодари за тази неочаквана промяна, защото в отчаянието си се беше обърнал към всички, и понеже отдавна не знаеше какво е сън, той заспа най-сетне върху прелестната възглавница, като обещавахе на всички тропари и свещи.

Когато на следния ден, преди още да се съмне, той разтвори ръце, за да прегърне приятелката си, вместо нея прегърна сламата на

постелята ѝ. Тогава Фрументиос скочи уплашено, протегна ръце и заопипва в тъмнината, както ослепеният Полифем търсел Одисей.

Зората се бореше още с мрака, когато нещастният млад човек, гологлав, бос и отчаян, излезе от пещерата; но никъде нямаше и следа от Йоана. След като преброди напразно два-три пъти целия хълм, той се спусна към морския бряг, скачайки като козел от скала на скала, викайки „Йоана!“ с цяло гърло. Пустите канари повтаряха този вик и колкото пъти Фрументиос, толкова пъти и те зовяха избягалата, сякаш съжаляваха нещастника; дори и слънцето се показва в този миг, за да му помогне в мъчителното му търсене.

Но брегът беше пуст. В морето се виждаше една лодка, която пореше вълните на Мунихия, а на кърмата ѝ стоеше Йоана, загърната в расото си. Бегълката може би видя на брега младия човек, който простираше към нея ръце и след това скочи в морето, но извърна лице настрани и каза на гребците да карат по-бързо.

Скоро лодката се прилепи о корпуса на кораба, който вдигаше вече платна. Фрументиос след напразна гонитба, изчерпал надежда и сили, се строполи като корабокрушенец на пясъка.

Когато се съвзе, той пропъди като лош сън живота. Но часовете минаваха, слънцето изсушаваше дрехите му, а сънят не свършваше. За миг помисли да го удави в морето както Соломон мъката си във виното, но водата беше плитка, а освен това страхуваше се и от ада, където щеше още дълго време да чака Йоана. Повдигна след това към небето изпълнения си с жалба поглед, но никоя от светиците, които се намираха там, не се спусна да му поднесе устните си за утеха както Бакхус на Ариадна; сетне Фрументиос не беше жена и в състоянието, в което се намираше, кой знае дали нямаше да отблъсне рязко дори самата света Таида или русата Магдалена?

Когато се стъмни, той се върна в пещерата. Но каква нощ прекара пред постелята, върху която прелестите на Йоана още личаха отпечатани като вдлъбнатини!

Той остана там петнадесет дни, като се питаше „защо светлината е дадена и на злочестите и животът и на страдащите души?“^[68] На края обаче закрилникът му свети Бонифаций го съжали и му се притече на помощ от небето. Една нощ, когато Фрументиос, привършил с жалбите си, спеше върху крайбрежния пясък, този апостол на саксонците слезе от небесата, разтвори с един нож гърдите

на спящия, бръкна със светите си пръсти в дупката, измъкна сърцето му и го потопа в една яма, пълна с вода, която преди това той беше осветил. Пламтящото сърце изцвърча във водата като хамсия в тиган и когато изстина, светецът го постави на мястото му, затвори раната и се върна и той на своето място.

Случвало ли ти се е, читателю мой, да заспиш с непоносима кашлица, да се изпотиш в съня си и когато се събудиш да откриеш, че си оздравял? Понеже не знаеш, че си добре, отваряш механично уста, за да платиш на проклетата кашлица обичайната дан. Но каква радост само изпитваш, когато не намираш в гърлото си неприятния звяр!

Така и Фрументиос, щом отвори очи, веднага се приготви да поднесе на неблагодарната Йоана обичайното сълзеизлияние; но неочаквано и за самия него очите му останаха сухи и добрият бенедиктинец почувствува нужда да закуси, а не да заплаче, след толкова дни гладуване.

Една млада пастирка мина след малко край него, като носеше стомна с мляко на главата си и цял низ краваи на ръка; Фрументиос я повика и закуси с удоволствие; и когато тази Амарилида взе една медна монета, целуна ръка на калугера и се отдалечи, като съчетаваше веселата си песен с глас на чучулига, гледайки я, Фрументиос разбра за първи път, че освен Йоана на този свят имаше и други жени. Изцелението, значи, можеше да се счита за радикално.

Така, благодарение на чудото на светията той се отърва от безсмисленото си страдание и тъй като на нас е вече непотребен като герой на роман, Фрументиос стана най-полезен член на обществото, способен, ако живееше днес, да упражнява която и да е професия, да стане пощенски раздавач, шпионин, депутат, зестрогонец или службогонец, да води книжата на хиоски търговец или да държи краката на някой осъден, когото бесят. Но в онази епоха *Господи помилуй* — то беше най-добрият занаят и Фрументиос стори добре, че си остана както преди калугер.

Преди обаче да догоня Йоана в Рим, ще си почина малко.

Великите поети, Омир и г. Суцос, пишат и насън прекрасни стихове, но аз избърсвам винаги перото си, преди да нахлупя на главата нощното си боне. Само на знаменитите мъже са простени сънливите изрази, а ние, скромните писачи, трябва да сме винаги будни^[69] както гъските на Капитола, които събудили римляните.

[1] Но факт е, че не съм имал нищо друго предвид освен това да бъде един миг на удоволствие. ↑

[2] След края на Римската империя единствен Карл Велики възстановил пощенските станции. Наследниците му отново занемарили съобщителните връзки. ↑

[3] Немски монах-доминиканец — богослов, философ, алхимик (1193–1280). Един от най-големите учени през Средновековието. ↑

[4] В църквите на Запад през средните векове чествували „празника на магарето“. ↑

[5] Историците го наричат ту *Louis le Pieux*, ту *Louis le Débonnaire*. ↑

[6] Хрисип действително е препоръчвал да се ядат мъртвите. ↑

[7] Един приятел на автора, игумен на манастир в Румъния, му разказал как веднъж при един свой престой, в Света гора заварил в килията си повече от петдесет калугери, които душели жадно едно писмо, което той бил получил от една румънка. Калугерите познали по миризмата, че писмото било от жена. ↑

[8] Днешният Цюрих. Всички подробности за швейцарските градове от тази епоха са исторически. ↑

[9] Днешният Лион. ↑

[10] Касае се за религиозен благотворителен, орден, основан от св. Венсан дьо Пол през 1607 г. ↑

[11] Известен на времето си ясновидец. ↑

[12] Библейски пророк, изпратен от моавския цар Валак да прокълне израилтяните. По пътя пред него застанал ангел с гол меч в ръка — изплашената магарица на пророка придобила неочаквано дар слово и упрекнала господаря си, и той вместо да прокълне израелския народ, го благословил. ↑

[13] На Запад освен икони по църквите има и статуи на Богородицата, облечени в копринени одежди и накичени с обеци и огърлици. ↑

[14] Притчи, гл. XI, ст. 22. ↑

[15] Днешният Арл. ↑

[16] Непредаваема точно игра на думи: на гръцки *партенотрофион* значи *пансион за девици*, а *партенофоторион* умишлено създадена за случая дума, производна на глагола *партенофторо* — *дефлорирам*. ↑

[17] Според гръцката митология лотосът бил плод на страната на логофагите. Той бил толкова прекрасен, че чужденците, щом вкусвали от него, забравяли родината си. ↑

[18] Намек за прочутата хиоска мастика и дъвка. ↑

[19] Връх в Беотия (Гърция), посветен на Музите. Често името му се употребява като синоним на Пинд или Парнас. ↑

[20] Непозната до 1862 г. болест, чийто характерен признак е черната пот, която се стича от клепачите. Според някои тя била причинена от разлагането на лигавиците, а според други — от черния прах, който някои шегобийци си слагали в очите, за да се подиграят с лекарите... ↑

[21] Товит, гл. 6, ст. 7 и 8. ↑

[22] *Constitutionnelle*. ↑

[23] Джузепе Мацини — италиански патриот (1805–1872). Основал тайната организация „Млада Италия“. ↑

[24] Известен е Съборът, който се е състоял през 585 г. в Масон, за да се реши дали жените принадлежат към човешкия род. ↑

[25] Малка река в Атика. Името ѝ често се споменава в творбите на древногръцките поети и у Аристофан. ↑

[26] Авторът се подиграва освен със смисъла и със звученето на самия стих на гръцки: „сигалон егялон гелонта гала олон“. ↑

[27] Планина в Атика. ↑

[28] Когато Теодосий издал заповед да бъдат срутени всички древни храмове, някои приятели на древността предпочели, за да ги спасят от унищожение, да превърнат храмовете в църкви. Така храмът на Атина бил посветен на Богородицата, а храмът на Тезей — на свети Георги. ↑

[29] Повечето от светците са наистина древногръцки богове или полубогове, които са сменили само имената си. ↑

[30] Непреводима игра на думи: „възненавиденият от бога Богомил (на гръцки Теофил)“; „дарената от бога Божидача (на гръцки Теодора)“. Тези два изрази на гръцки звучат, както следва: „теодоритос Теодора“ и „теомиситон Теофилон“. ↑

[31] Всички тези подробности са взети почти дословно от писмото на императорите Теофил и Михаил до Людовик I Благочестиви. ↑

[32] Света Вероника или Пруника — еврейка, която според преданието избърсала с бяла кърпа лицето на Исус, когато той се качвал на Голгота. Лицето на Христос останало изписано върху тази кърпа. ↑

[33] Джовани Мария Мастаи-Ферети (1846–1878). ↑

[34] В древността този, който носел нещо златно върху себе си, е бил длъжен да го остави при входа на храма, в който влизал. ↑

[35] Литургията на свети Яков траела цели шест часа. ↑

[36] Кардинал Хумберт в едно свое писмо до цариградския патриарх Михаил упреква гърците, че отлъчват от църквата свещениците, които носят гащи. ↑

[37] Сред висшите византийски сановници имало толкова много евнуси, че посланикът на император Отон, Луитпранд, помислил, че названието евнух било почетна титла на гръцките владици. ↑

[38] Описанието на ястията е взето от разказа на Луитпранд. ↑

[39] Същият Луитпранд много се сърдел на гърците за това, че смесвали виното си със смола и гипс. Този обичай, както и обичаят да се смесва виното с морска вода, датира още от древността. ↑

[40] Ферментирал сок от варени жълъди. За него споменава и Атиней. ↑

[41] Първо послание към коринтяните — гл. 10, ст. 17. ↑

[42] Притчи, гл. 9, ст. 5. ↑

[43] Исай, гл. 16, ст. 12. ↑

[44] Притчи, гл. 1, ст. 4. ↑

[45] Думата преосъществление не е била още измислена. ↑

[46] Непреводима игра на думи: на гръцки тези думи звучат, както следва: Богородица — *Теотокос*; яйценосни — *оотокос*; живородни — *зоотокос*. ↑

[47] Хипатия — жена, която се прочула като философ в Александрия и която била убита от фанатизирани християни (370–415). ↑

[48] Ако мъжът носи дълги коси, това е позор, но за жената — слава. ↑

[49] Може би има подходящ отговор, но авторът не го откри никъде, а поповете, които запита, не знаеха повече от Никита. ↑

[50] Според Евагрий цариградският патриарх Флавиан е бил убит при втория Събор в Ефес с ритници от Александрийския

патриарх Диоскурий, който според Зонала имал лошия навик да рита като муле. ↑

[51] Непреводима игра на думи с *епископос* — епископ, и *епискотос* — помрачен. ↑

[52] През средните векове гърците вярвали в съществуването на някакви чудовища с магарешки глави и маймунски опашки; тези чудовища обожавали луната и се хранели със змии и насекоми. Някои църковни автори твърдят, че това са възкръснали евреи, които търсят Месията си. ↑

[53] Латинското наименование на кукумявката е *Athene noctua*. Кукумявката е символ на богиня Атина. ↑

[54] Прочути древногръцки скулптори. ↑

[55] Аларих I — вестготски цар от 396 до 410 г. Опустошил Тракия и проникнал в Гърция чак до Пелопонес. ↑

[56] Гинекей — в древна Гърция женското отделение в къщата. Императриците Ирина и Теофана са били атинянки. ↑

[57] Виж Хайнрих Хайне — *Reisebilder* — том II. ↑

[58] У древните гърци — портик, украсен с рисунки. Атинската галерия била украсена с най-хубавите творби на Полигнот. ↑

[59] Бенедиктинците действително заели манастира в Дафни в по-късно време. ↑

[60] Виж *De consensu ecclesiae*, кн. III, гл. 8 и „Изповедника“ на Никодим. ↑

[61] Скит — малко монашеско заведение, което зависи от определен манастир. ↑

[62] Герой от едноименната епопея на Винцентий Корнаро, издадена за първи път във Венеция през 1713 г. ↑

[63] Давид Щраус — германски богослов, автор на „Животът на Христос“, където той заявява, че гледа на евангелието като на легенда (1808–1874). ↑

[64] Прочута куртизанка в древна Гърция. Тя живяла през втората половина на V в. пр.н.е. Нейни обожатели били видни политически мъже, хора на изкуството и др. ↑

[65] Солон — атински законодател, държавник, поет и философ — един от седемте мъдреци на древна Гърция (640–558 пр.н.е.). ↑

[66] Определението е на Шамфор. ↑

[67] Гуилиелмо Малкия е заемал епископския престол в Генуа от 821 до 860 г. ↑

[68] Йов, гл. 3, ст. 20. ↑

[69] Непреводима игра на думи: на гръцки *ексипнос* означава и буден, и умен, хитър, човек с пъргав ум. ↑

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА

На всички велики мъже люлката е покрита с гъст мрак, в който само поетите и баснописците се осмеляват да се изложат на опасност, и, запалили магическия фенер на въображението си, виждат под светлината му безброй бледи или усмихнати привидения.

Но когато героят стане мъж, веднага щом цветчето се превърне в плод, пристига цяла тълпа от историци, които носят пламтящия факел на критиката. Щом се появят тези намусени факлоносци, златокрилите творения на въображението побягват изплашени, защото на тях като на звездите и на четиридесетгодишните жени им е приятно само в полумрак; и ако илюминацията на критиците се случи да бъде много силна, тогава и самият герой изчезва често пъти от погледа на критика както Омир от погледа на Волф и Исус от този на Щраус.

Йоана остана, без да трепне, на високото си място, без ни най-малко да се уплаши от светлината; обаче оттук нататък тя се превръща в исторически герой и въображаемите венци, с които кичех русите коси на седемнадесетгодишната девойка, са сега неподходящи за главата, на която ѝ предстои скоро да бъде украсена с тройната диадема на свети Петър. Материала за разказа си, вместо да го вземам както преди от въображението си, сега съм принуден да го събирам от почтени летописци; и ако намериш по-блудкава тази част на книгата, благодаря ти, читателю, за предпочитанието.

Рим, след като загуби света, завоюван от него с меч, се стремеше да възстанови световното си господство, като изпращаше в предишните си области догми вместо легиони и плетеше мълчаливо онази огромна мрежа, в която възнамеряваше да оплете всички народи.

Паяк на тази паяжина по времето, когато героинята ми пристигна в Рим, беше свети Лъв IV, който беше наследил Сергей Свинската зурла.

Почти всички архиереи от онази епоха, волею-неволею, си присвояваха титлата „свети“; но Лъв се беше сдобил с нея наистина с пот на челото, защото беше открил телата на светите мъченици

Симпрониан, Никострат и Кастор, беше вдигнал с пастирския си жезъл както Посейдон с тризбеца си страшна морска буря, която беше разпръснала корабите на сарацините, беше умъртвил само с една молитва един страшен змей, загнездил се в църквата „Св. Лучия“, беше устроил вътре в папския дворец женски манастир, където под папския покрив ставаха светици най-личните римски девици.

Но освен калугерките този първосвещеник — ценител на изкуствата, покровителствуваше и просветата и бе толкова очарован от мъдрата Йоана, че след като поговори с нея в продължение на цял час за всички познати неща и за някои други работи, веднага я назначи за учител по богословие в Школата на свети Мартин, където беше преподавал някога и блажени Августин.

Йоана, или по-точно *отец Йоан* (защото сега женското ѝ име звучи като дисонанс), прекара първите дни в обикаляне из Вечния град.

Но по онова време паметниците на Рим нямаха вече стария си блясък. Учителят на лорд Елгин^[1], Карл Велики, беше ограбил по франкски обичай древните храмове, за да украси с колоните и барелефите им столицата си Акуисгран^[2]; а християнските църкви, построени от предшествениците на Лъв, бяха несиметрични и уродливи смесици от римско и източно изкуство и приличаха много на тогавашното християнство на Запад, което беше една объркана и трудносмилаема каша от хебраизъм и езичество. Но тогава още никой не се грижеше за догми и древните богове, поне онези от тях, които не се бяха превърнали в християнски светии, след като бяха прогонени от Олимп, се преселиха в ада и там съжителствуваха мирно с Дявола на християните и Сатаната на евреите; признати и от богословите, те се вслушваха в призивите на магьосниците и понякога влизаха и в телата на християните, които тогава биваха наричани „обладани от зъл дух“.

Същия ден, когато Йоана пристигна, около римските църкви се извършваше един странен обред в чест на древните богове. Групи пияни християни танцуваха, пеейки кощунствени песни, викаха „Евое! Евое!“^[3] и се гонеха помежду си с бичове както при празника на Кронос^[4], а в същото време жрици на Афродита, чието единствено облекло бяха талисманите на шията и звънчетата на нозете им, обикаляха сред танцуващите и им предлагаха за няколко монети вино и целувки, нещо, което скандализираше много новопокръстените

чужденци в Рим, защото мислеха, че всички тези неща влизат в християнската литургия, както хората, които присъствуват на някое бурно заседание на американския конгрес, смятат, че и ритниците са също част от демократичните свободи.

Такива бяха хората, които отец Йоан щеше да посоли с атическа сол.

През първите дни Йоан се опита да поговори с тях за догматика, но слушателите му смятаха тези спорове за физиологията на света Троица, които толкова много занимаваха гърците, за излишни както дългите бради, украсяващи челюстите им.

Наследниците на божествения Платон все още спореха на Изток за природата на бога, но потомците на Катон^[5] и Цинцинат^[6], по-практични от първите, считаха богословието за сериозен занаят, от който попът очакваше всекидневния си хляб и освен него — положение, епископии, коне, любовници и други хубави неща, с които човек може да се сдобие само с енергия и практически познания. Вместо, значи, да се ровят из загадките на християнското небе, те се заемаха само да разпрострат като благоразумни хора властта му по цялата земя и събираха от негово име данък от всички народи.

Йоана, като умна жена, много скоро угади вкусовете на учениците си. Като отхвърли от себе си византийските идеологии, тя побърза да слезе от небето на земята и от обвитите в облаци върхове на метафизиката в тлъстите и богато наторени ливади на църковното право и на следния ден говори красноречиво за светската власт на папата, за дара на Карл, за данъци, десетъци, златни одежди и други лакомства на духовенството, с които расоносците се мъчат да направят по-поносимо нетърпеливото очакване на рая, както и поклонниците на Пенелопа се забавлявали със слугините в очакване да вкусат от прелестите на господарката им.

Като наприказва все такива неща, Йоана успя да спечели благосклонността на слушателите си, както и Орфей с лирата си развълнувал камъните.

Това сравнение не е преувеличено, защото ако не камъни, то поне магарета биваха наричани тогавашните италианци от другите народи, съборите им — *магарешки сборища*, а малцината учители, които имаше в Италия, биваха изпращани от Ирландия, Шотландия и

Галатия на нещастните потомци на Цицерон, както днес на нас ни изпращат учени от Германия.

Но Клавдий, Дунгал, Вигинтимил^[7] и други чужди мъдреци бяха вече умрели или остарели и в средновековния мрак Италия надминаваше околните народи по невежество, както Калипсо надвишавала нимфите си по ръст. Повечето от поповете не знаеха да четат и вместо да проповядват от амвона евангелието, разправяха приказки на вярващите — как Богородицата крепяла с белите си ръце краката на бесените разбойници, ако някога били запалили свещ пред иконите ѝ, и как, за да избави от грях някоя благочестива калугерка, вземала образа и леглото ѝ, където приемала вместо нея любовниците ѝ; и че всички, които се отричали от бога, но оставали верни на Богородицата, били вмъквани от нея скришом в блажените селения, и че всемилостивата Божя майка давала на набожните влюбени любовно биле и вълшебно питие, за да спечелят с тях възлюбените си.

Мъдростта на героинята ми блестеше сред този гъст мрак като фар в мъгла през облачна нощ. Цяла тълпа слушатели, а често пъти и сам папа Лъв отиваше в манастира „Св. Мартин“ да чуе новия Августин, който вместо да засяга страшните загадки на вярата, говореше само за приятни и полезни неща, като възхваляваше добродетелите на Първосвещеника и хулеше византийците, обясняваше принципите на Аристотел или разказваше за неволята на потомците му — за чесъна, за раните и постите.

Лекциите на Йоана напомняха на онези гостоприемни къщи в Хамбург, където могат да се намерят ястия за всеки вкус, аромати за всеки нос и жени, които говорят на всички езици и задоволяват всички желания.

Често пъти героинята ми започваше с *Теодицеята*^[8] и завършваше с готварството. Но в онази епоха произведенията на човешкия мозък не бяха още подредени в нарочни прегради както в музея влечугите в стъкленици. Единствената наука беше богословието, което имаше като Бриарий^[9] сто ръце; то ги притискаше постоянно към гърдите си и така успяваше да се вмъкне цяло-целеничко в русокосата глава на героинята ми.

Йоана преподава в продължение на две години; цялата си известност тя дължеше на красноречието, защото никой в Рим не подозираше какви съкровища се криеха под расото ѝ. Там лицата на

всички бяха обръснати и само носът на калугерите се подаваше изпод качулката.

Полека-лека, опиянена от себелюбието си, тя стигна дотам, че почти сама повярва, че е станала мъж, както Тиресиас^[10], че станал жена. Фрументиос беше отдавна забравен и честолюбивата монахиня не бързаше да му намери заместник, защото мислеше за по-високи неща. Игуменски плащеници, мулета на папски легат, епископски митри, а понякога и папски златни пантофи виждаше в бляновете си сега русокосата ми героиня, а любовниците, като разумна жена, ги поставяше в дъното на сцената, както сладкишите се пазят за края на пиршеството.

Но вместо да се отдава само на празни мечти, тя работеше денем и нощем за възхода си, като ласкаеше силните, преподаваше, съчиняваше химни за Христос и за папата в мерени и римувани стихове, които първа въведе в Италия. Но Йоана се занимаваше и с медицина и както разправят злите езици, и с магия, като принуждаваше лукавите духове, т.е. предишните богове Бакхус, Хера, Пан и Афродита да напускат царството на мрака и да дотичват като верни слуги на призивите ѝ.

В това време преславният папа Лъв, който беше вече остарял и страдаше от ревматизъм от деня, когато бе пожелал да проходи по морето като свети Петър и бе направил една непредвидена баня, загубвайки митрата и част от репутацията си, назначи *отец Йоан за свой частен секретар*.

Още в онази епоха в папския двор имаше освен официалните и тайни служители, не само офицери, но и скромни слуги — тайни готвачи, арапи, камериери и метачи на стълби. Но във Ватикана имаше тайни и стълби, и врати, и стаи; и много пъти наместникът на Исус на земята устройваше в тях тайни вечери, но не знаем дали на масата му е имало апостоли.

Героинята ми, когато за първи път я въведоха в частните покои на негово светейшество, едва се осмеляваше да стъпи върху дебелия мъх на ориенталските килими, върху които на човек му се искаше да се плъзне като конете на Ерихтоний, чиито копита при бяг едва се докосвали до цветята. И когато стигна пред вожда на християнството, седнал на трона си от злато и слонова кост сред сребърни кошници, паници от чисто злато^[11], украсени със смарагди кадилници и други

скъпоценности, тя беше така заслепена от този блясък, че се видя принудена да затвори за миг очи. Сетне коленичи и целуна благоговейно сандалите на Лъв, който повдигна с бащинска нежност *отец Йоан*, работи с него до вечерта и беше толкова доволен, че от този ден обикна като свое чедо частния си секретар.

Хората, които бяха около Лъв, *кубикулари*, *дапифери*, *вестиари*, *скриптори*, *аркани*^[12] и други придворни, и се надуваха, понеже извършваха при негово светейшество онези услуги, извършвани от слугите при римските императори, мърмореха отначало срещу новия любимец както телохранителите на почтената Екатерина, когато някой нов кандидат почуквал на вратата на спалнята ѝ. Но обноските на отец Йоан бяха толкова вежливи, а безкористността му беше толкова голяма, че скоро той спечели сърцата на всички и всеки се обръщаше към него, когато искаше да помоли за нещо светия отец.

А Йоана, която беше чужденка в Рим и нямаше нито племенници, нито любовници, за да насити алчността им, бързаше с готовност да изложи пред папата молбите на приятелите си, чийто брой и признателност растяха с всеки изминат ден.

Така частният секретар стана скоро истински водач на партия, обкръжен от цяла тълпа ненаситни службогонци, които се блъскаха около него като ярки около селянка, когато изтърсва привечер пълната си с житни класове престилка.

Йоана, която се грижеше за всичките си приятели, не искаше нищо за себе си, или по-точно осмеляваше се само към Богородицата да се обърне за това, което ѝ се искаше — умоляваше всемилостивата царица на вселената да възнагради колкото е възможно по-скоро добродетелността на светия папа Лъв, като го премести на по-добър живот.

Неблагодарна и нечестива беше тази молитва към Божията майка! Но в Рим вярващите са така интимни с Богородицата, че я молят не само за богатства, коне, високо положение и почести, ами и за смъртта на някой враг, богат роднина, съперник в любовта или друго подобно неприятно същество и още разни други неща, които човек и от сводник дори не би могъл да ги поиска, без да се изчерви. Убийците поставят ножа си пред олтарите ѝ, преди да го забият в тялото на жертвата си, хетерите се разголват пред иконите ѝ и окачват на тях корсетите си, а пияниците изпразват за нейно здраве по цели бутилки и

кани; така че Йоана следваше местните обичаи, като ѝ отправяше честолюбивите си молби.

И понеже не пренебрегваше и покровителството на дявола, тя прибягваше често пъти и към зловещите обреди на средновековната магия. Отиваше сред развалините на някой древен храм и призоваваше духовете на бездната, като забиваше остра игла в гърдите на едно въсъчно подобие на Лъв, а в същото време върху триножници димяха отровни треви и стоеше неподвижно луната, която тогава се подчиняваше на призивите на магьосниците със същата готовност, с която и слънцето на Исус Навин.

Не знам дали Богородицата или дяволът се вслуша в молитвите на героинята ми, пък може би и тя самата не знаеше на кого от двамата да благодари, но така или иначе Лъв скоро се разболя и болестта му от ден на ден се влошаваше; така че, след като лекарите изчерпиха всички билки, а калугерите молитвите си към архангел Михаил, наследника на Асклепий^[13], след като напразно юдейските вълшебници и арабските астролози приложиха най-съкровени тайни на изкуството си, главният съвет на епископите реши главата на християнството да бъде пренесен в подземната църква „Св. Тибуркий“, за да очаква там съновидението, чрез което светецът щеше да му разкрие подходящ лек за изцеряването му. В ония времена вярващите прибягваха при тежко положение до изпратени от небето съновидения и Църквата, макар че изгаряше гадателите, приемаше тълкуването на сънищата, както днес някои лекари преследват магнетистите, при все че сами използват магнетизма.

Вдигнаха нещастния папа от леглото му, положили го върху черна носилка и четирима яки калугери го отнесоха в подземната църква, където го поставиха пред олтара, обкръжен от запалени свещи, отчаяни лекари и пеещи псалми попове.

Този прославен първосвещеник, макар че беше светец, никога не бе проявил изключително благочестие и беше прекарал живота си, като украсяваше Рим, трупаше богатства, строеше повече крепости, отколкото църкви и пазеше владенията си повече от сарацините, отколкото от дявола; не изгори нито един еретик, но закла много свои врагове и много повече бе заслужил титлата „велик цар“, отколкото „светец“, както сам Волтер признава това. И ако бе принуден понякога

да извършва чудеса, той бе направил това за хатъра на малоумните си поданици както Исус за невярващите евреи.

Но болестта превръща дори самите лъвове в зайци и най-скептичния човек — в набожен християнин. Най-великият поет на нашия век, Байрон, чийто мозък тежал шестстотин и тридесет и осем драма^[14], признава откровено, че когато се разболял, след първото кръвопускане повярвал в чудесата на Мойсей, след второто — във възплъщението, след третото — в непорочното зачатие, а след четвъртото съжалявал, че нямало още други подобни неща, за да повярва и в тях.

Така и добрият Лъв, може би най-разумният човек на своя век, очакваше изцелението от свети Тибуркий. Цели три дни първосвещеникът лежа гладен и неподвижен, очаквайки идването на божествения сън. Но болките не го оставиха нито да заспи спокойно, нито да види сън и след тридневна агония той затвори най-сетне очи за вечния и без сънища сън.

След като съгласно традиционните обреди тялото на преславния Лъв бе измито с вино и зехтин и предадено на червеите да го изгуляят, след като замлъкнаха камбаните и изсъхнаха очите, архиереите, низшето духовенство, императорските посланици, първенците и целият народ се събраха на площад „Св. Петър“, за да помислят за избора на онзи, който щеше да окачи на пояса си ключовете на рая.

През деветия век първосвещеникът не се избираше в тъмните потайности на някой свещен събор, не съществуваха нито конклави^[15], нито кардинали, затворени в мрачни килии, всеки от които да гласува все за себе си, докато най-сетне всички бъдат принудени от глада да съгласуват претенциите си; папите се избираха явно, слънцето грееше сред небето, лееше се обилно вино, а често пъти и кръв, и партиите се бореха повече с тояги и камъни, отколкото с интриги.

Първосвещениците представлявала тогава народът както кметовете древните римляни и на народа именно предоставяха до голяма степен избора на представителя му. Гласовете се купуваха открито с обещания, злато, вино или жени, които обикаляха полуголи из пазара и разменяха целувки с гласоподавателите.

Смъртта на папата, значи, беше истинска радост за поданиците му, понеже те както днес конституционните народи притежаваха само едно собствено нещо — гласа си, заради който при всички нови избори

хамалите дори имат честта да стискат ръка на някой облечен в злато големец, да пият фалернско вино в златната му чаша и да получават ласки от благоухаещата му любовница. Според свети Пруденций в ада има дни, когато вечният огън угасва и страданията на осъдените престават. Такива бяха и все още са на този свят за народа дните на изборите, защото само тогава като че ли слугата и господарят, глинената и порфирената делва са съдове-братя, направени от същата пръст и от същия грънчар.

Докато целият Рим се вълнуваше на площада, героинята ми, която отдавна беше подготвила всичко, за да постигне честолюбивите си цели, стоеше на една висока тераса в манастира „Св. Мартин“, скръстила като Наполеон ръце на гърдите, и следеше с неспокоен поглед перипетиите на изборната борба.

Много бяха нея година хората, които се бореха за тиарата; но четиристотинте ученици на Йоана, калугерите от нейния орден, придворните, които са били някога облагодетелствувани от нея, жените, които се възхищаваха на красотата и красноречието на младия бенедиктинец, старите служители на Лъв, всички тези хора работеха само за *отец Йоан* — възхваляваха сред множеството мъдростта, безкористието и добродетелите на кандидата си, който, понеже беше чужденец и нямаше нито племенници, нито харем, щял уж да раздаде на бедните богатствата на свети Петър.

Цели четири часа продължи борбата и през това време лицето на Йоана смени всички цветове като ръцете на сироските бояджии и сега, изтощена от вълнения, тя се беше тръшна на върху една мраморна пейка и, затворила очи, очакваше съдбата, когато радостните викове на приятелите ѝ, които поздравяваха папа Йоан VIII я изтръгнаха от това мъчително вцепенение.

Новият първосвещеник, като се препъваше от радост, метна на раменете си пурпурната мантия и обу сандалите с кръст отгоре, които, дали защото не им се харесаха женските крака, или защото бяха много големи, на три пъти се изхлузваха от краката ѝ, докато слизаше по стълбището на манастира.

Тълпа ентусиазирани хора и украсено със злато муле чакаха пред вратата новопровъзгласения папа, който яхна мулето и отиде веднага в Латерана^[16], където седна на златния трон и постави на главата си тройната корона — на Рим, на цялата вселена и на небето — а в това

време секретарите пишеха указа за избора и кълнях на мнозинството приветствените възгласи.

В същия миг, за да стане още по-блестящ триумфът на героинята ми, в Рим влизаше като поклонник кралят на Англия Етелульф, който помоли първи да целуне нозете на новия папа, като с тази си целувка направи владенията си подвластни на Светия престол; в това време се появиха и посланиците от Цариград, които носеха от император Михаил скъпоценни дарове и вестта, че отстъпва Сиракуза.

Йоана виждаше как най-сетне се сбъдваше мечтата от младините ѝ; тя седеше на високия трон, а около нея се носеха гъсти благоуханни вълма от тамян. Обхваната от неизразима радост, тя плъзна сияещия си поглед по коленичилото множество и сетне, като вдигна очи към небето, извика:

— Лъба, Лъба, благодаря ти!

Церемониалмайсторът прекъсна възторга на новопровъзгласения папа и го покани да седне на един нисък престол, който се казваше „торен“ и върху който поставяха да седне след избора първосвещеника, за да си спомни, че въпреки тройната си корона и той има, както и най-последният от поданиците си, същите естествени нужди. Докато негово светейшество седеше там, поповете пееха „Кириос апо коприас“, като в същото време горяха слама и кълчища, за да му напомнят, че като този пламък угасва и преминава на този свят славата.

Цели осем дни продължиха тържествата, целуването на нозете и илюминациите.

Но докато глупавите попове потъркваха устните си върху сандалите на героинята ми, цялата природа се беше разбунтувала срещу това кощунство. На втория ден след коронацията, макар че беше средата на лятото, сняг покри всички улици на Рим, сякаш свещеният град искаше да покаже скръбта си, обличайки като погребален саван траурното си зимно одеяние. Но и във Франция, и в Германия станаха чудеса и знамения; земетръси разтърсиха цялата империя, в Бреса валя кървав дъжд, а в Нормандия град от мъртви скакалци, чието разлагане предизвика смъртоносен мор. Дори и бухалите, които бяха свили гнезда по таваните на Ватикана, бухаха зловещо цели три нощи както гъските на Капитолия, когато галите заплашвали Рим.

Всички тези знамения, споменати от достойни за доверие летописци, изредих, за да оправдая свети Петър, когото еретиците несправедливо обвинявали, че не побързал да защити с чудеса осквернения си престол.

Но други знамения освен бухали, чума, кръв и земетръси апостолът не можеше да употреби срещу Йоана, защото според Сирах „няма добро знамение за жена^[17]“.

Когато, след толкова вълнения, Йоана остана най-сетне сама в просторната папска спалня, така тиха, разкошна и благоуханна, тя напразно търсеше съня в пурпурното си легло, което приличаше на олтар, посветен на Морфей.

Скръбта, радостта и кафето имат еднакво въздействие върху клепачите. Александър Велики, който спял толкова дълбоко в навечерието на не знам коя си битка, надали през нощта след победата е можел да заспи. Но защо да търсим сън и сънища, когато самата истина, или *действителността*, както казваме днес, е по-сладка от всеки сън? Кой би могъл да си спомни без съжаление и вълнение за безсънната нощ, която е прекарал, след като е спечелил хиляди на лотария, лаври от поезия или първата целувка от първата си любима?

Йоана отметна златотканите завивки на апостолическата постеля и започна да обикаля боса из новото си жилище. Светлината на свещта се отразяваше навсякъде в кристал, злато, лазурит и порфир. Папската стая приличаше на рая на свети Йоан, който като истински евреин дразнеше алчността на сънародниците си, описвайки обиталището на блажените, обсипано със злато и диаманти. А това не малко спомогна за разпространението на християнската вяра; защото всички предпочитаха богатия еврейски рай пред бедняшките Елисейски полета на древните, където вместо сапфири и бисери имаше само миртови горички, бистри ручейчета и врата от слонова кост.

Йоана обикаляше из жилището и не можеше да се наслади на гледката на толкова съкровища, претегляше с белите си ръце стакани, украсени със скъпоценни камъни, броеше диамантите и смарагдите, с които бяха накичени статуите на Богородицата, и разглеждаше украшенията и колелцата на арабския часовник.

След това тя се приближи към една малка масичка до леглото, където поставяха лека вечеря за негово светейшество, ако случайно се събудеше през нощта, и изпи чаша сладък нектар от Везувий

„Христова сълза“^[18], както бяха кръстили това вино набожните християни и за всяка капка от което един истински пияч би дал по капка от кръвта си.

Парите на виното се смесиха с парите на честолюбието и опиянението на героинята ми достигна своя връх. Ако в този миг се появеше маршалът на двореца и я поканеше да седне на торния престол или пък някой служител на Филип ѝ кажеше „Спомни си, че си човек“, щеше да отвърне и на двамата, че са говеда.

Тя намери тази стая тясна за нейното величие, отвори прозореца, надвеси се и се загледа в спящия под лунната светлина Рим, като напразно търсеше в историята някоя друга героиня, достойна да се сравни с нея.

Много жени преди нея са препасвали сабя или са поставяли корона на главата си, но какво са бързо увяхващите военни лаври или преходното царуване на земята в сравнение с папската власт, която по божие право господствува над души и тела и на която са подчинени вселената, раят и адът? И кой би посмял да сравни Семирамида^[19], Моргана^[20], Орлеанската дева^[21] или която и да е друга героиня с моята Йоана? Но и ние нямаме определена мярка за сравнение, защото винаги, когато един човек надвишава себеподобните си в каквото и да е отношение, той може да се сравни само с някое животно — с вол, ако е бил велик цар, с магаре, ако е бил храбър^[22], с лисица, ако се е отличил като дипломат, но не знам с кое животно, ако е успял да стане папа.

Утринният хлад и ревовете на магаретата, които носеха ежедневния зеленчук на поданиците ѝ, прекъснаха честолюбивите мечти на Йоана — тя затвори прозореца и се върна в леглото си.

На следния ден тя стана по папския обичай в десет, изми ръцете си и побърза да поеме кормилото на управлението на държавата си. Няколко дни ѝ бяха достатъчни, за да изучи папския занаят. Само преди една седмица тя седеше на апостолическия престол и всеки можеше да прочете написано ясно на челото ѝ *„ти няма да имаш друг бог освен мен.“*^[23]

Никой друг първосвещеник преди нея не е протягал с по-голямо християнско смирение краката си за целувка; но Йоана, като жена, беше навикнала отдавна и на това. Достойно за възхищение беше и умението ѝ да съчетава светската власт с духовната — събираше

данъци в името на Исуса чрез бирника, колеше чрез палача и освен това конфискуваше, затваряше и вършеше всички останали неща, които съставляват занаята на управника.

И не мисли, читателю, че излагам всичко това като обвинение срещу нея, а само като печална необходимост на нейното положение, на която впрочем Йоана се подчиняваше с християнско смирение.

Жените, тази въплътена смес от любов, преданост, съчувствие, и всички останали мили добродетели, винаги, когато необходимостта го налага, се потапят в кръв като в благовонна баня. Весталките^[24], т.е. калугерките на древния Рим, много пъти навеждали надолу палеца, за да бъде заклан победеният гладиатор; света Ирина изби хиляди хора и ослепи дори собствения си син, а благопристойните кралици Елисавета английска и Екатерина руска използваха секирата и бича със същата лекота, с която и ветрилото си.

Но папите вършат това по божие право или по-точно по божия заповед. Един ден свети Петър, когато бил гладен, изпаднал в екстаз и видял едно платнище, върху което се намирали всички четириноги, влечуги и двуноги животни, и в същото време чул глас, който му казал:

„Стани, Петре, убий и яж!“^[25]

Това е било първото открито обявяване на светската власт на папите, които оттогава убивали и ядели; и за да подражават във всичко на апостола, в чиито нозе богатите поставяли равностойността на продадените си имоти^[26], те превърнали всички в бедняци под предлог, че щели да раздадат всичко на бедните.^[27] И ако понякога са и убивали през средните векове, вършели са това, защото в онази епоха вярата във вечния живот придавала малка стойност на настоящия и изгаряйки хора, те не изпитвали никакво угризение на съвестта, тъй като били убедени, че и апостолите, ако са имали палачи и дърва, биха вършили същото.

Йоана, както свидетелствуват всички историци, била поне в началото, добър папа — спазвала традициите на всичките си предшественици и неуморно плетяла онази мрежа от догми, предназначена да скрива небето от очите на благочестивите християни.

Но тогава никой не се погрижваше да провери дали тази папска тъкан беше наистина небесният свод. Хляб и зрелища искаха от императорите си древните римляни, същото искаха и потомците им от папата; но мястото на зрелищата в Рим бе заето от религията и

героинята ми или по-точно негово светейшество папа Йоан VIII, понеже беше млад човек с добър вкус и обичаше парадността, не жалеше средства, за да направи по-блестящи религиозните представления. Всеки ден димеше тамян, горяха свещи и кънтяха камбани и приветствените възгласи на множеството.

Само римските дами се оплакваха понякога от първосвещеника, защото не вършеше това, което очакваха от младостта и красотата му, но и те вярваха, че скоро ще признае и ще поправи грешката си и ще последва и в това отношение примера на предшествениците си, като им предаде сърцето си и ключовете на хазната си.

Почти две години продължи честолюбивото опиянение и изключителната деятелност на героинята ми и през това време тя ръкоположи четиринадесет епископи, построи пет църкви, прибави нова догма към *Веруюто*, написа три книги срещу иконоборците, подстрига за монах император Лотар, короняса престолонаследника Людовик и много други достойни за споменаване неща извърши тя, които летописците отбелязват с възхищение.

Онези, които не желаят да признаят Йоана за папа, приписват всичко това едни на предшественика ѝ, други на приемника ѝ или го изтриват от историята на папите. Също така и привържениците на Бурбоните определяха началото на царуването на Людовик XVIII от деня на смъртта на брат му и премълчаваха, като незаслужаващи да се говори за тях, лаврите и световната империя на Наполеон. И ако потомците на свети Людовик бяха властвували докрай, ако бяха успели да съборят всички статуи на Корсиканеца и да изтрият името му от всички книги, както се опитаха да сторят това с Йоана и католиците, кой знае дали с *течение на годините* този великан нямаше да стане също тъй съмнителен и митичен като великаните преди него, които трупаха планина върху планина, за да обсадят небето? След хиляда или две хиляди години, когато и Франция ще се превърне като Гърция в страна на спомените, може би ще дойде някой любопитен археолог, който ще изследва всичко свързано с Наполеон както ние днес за Йоана, и ще извести на читателите си, че в ония тъмни времена на историята е живял някакъв смел човек, наричан от едни Наполеон, а от други Прометей, който се опитал да открадне властта от царете и бил прикован от тях на една пуста скала на края на света, където една

ненаситна хищна птица, наречена Хъдзън^[28], разкъсвала вътрешностите му. Но нека се върнем отново на Йоана.

Високото обществено положение прилича на планина, която отдалеч изглежда така правилна по форма и толкова приветлива на вид — ту обвита в чисто було от облаци, ту с цвета си напомняща на честолюбивите за златото; но когато човек се изкачи на върха ѝ, вижда се обкръжен от магарешки бодли, тръни и зверове, а в Атика — от разбойници.

Такъв беше и за моята героиня престолът на свети Петър. Денем и нощем обсадена от секретари, ласкатели, придворни и други подобни алчни просяци, които обикаляха около тронове като гарвани около мърша, тя скоро се умори да протяга нозе на грубите им целувки и със съжаление си спомняше за златните дни, когато вместо сандалите поднасяше устните си на пламенните целувки на Фрументиос.

Йоана започна да се отвращава от миризмата на тамяна както готвачите от дъха на печени пъдпъдъци. Често пъти тя се прозяваше, докато отслужваше литургия пред олтара на свети Петър, облечена цялата в злато, и дори много пъти, когато високо от Ватикана благославяше Рим и цялата вселена.

Но когато парите на честолюбието се разпръсват, старите желания отново се пробуждат.

Тъгата размеква женската душа, а безделието и хубавото ядене оказват върху страстите същото въздействие, каквото оказва и маслото върху огъня. Тъй като знаеха това, древните египтяни отмерваха скъпернически на царете си хляба, месото, постелите и часовете за сън и ги подлагаха, за да бъдат годни за царуване, на приблизително същата диета, на която англичаните подлагат състезателните си коне. Другояче обаче живееха наследниците на Петър — почиваха върху лебедов пух, ядяха пирамиди от яребици и цели хекатомби от елени, а в постните дни — хвърчащи риби, т.е. гъски и патки, и освен това тарама-хайвер, лук, стриди, гъби и други хубави неща, заместващи едемските ябълки, които според равините вместо костилки имали кантариди^[29].

Всичко това превръщаше моята героиня в образец на конституционните царе, които като боговете на Епикур хъркат на високия си трон и предоставят гърба на поданиците си на ножицата на

министрите си, както и творецът според манихейците^[30] предоставил света на разположение на дявола.

В това време работите (искам да кажа, римските) вървяха от зле по-зле; богатствата, събрани от Лъв, се бяха превърнали на коне, тържествени шествия, банкети и пенсии. Ключарите на папската хазна, макар че я бяха изпразнили отдавна, не се махаха оттам — те правеха като Диоген, който, след като изпил виното, се затворил в бъчвата.

Негово светейшество Йоан VIII, комуто бяха омръзнали и дела, и поданици, и печати, и афоресвания, и други папски забавления, се беше оттеглил в Остия, който беше Корфу^[31] на тогавашните папи, и там с една група голобради весели попове прекарваше безгрижни дни, оставяше се да го люлеят приспивно сините вълни на Средиземно море и мелодиите на флейтите, виолончелите, цигулките и евнусите, които следваха негово светейшество навсякъде.

Йоана се намираше тогава в средата на жизнения си път както Данте, когато срещнал в леса лъва, леопарда и вълка; и тя чувствуваше, че се приближават други зверове, не по-малко страшни от вълците и лъвовете за жените — белите коси и бръчките.

Красотата ѝ пееше, бихме могли да кажем, лебедовата си песен. Но макар че беше изяла толкова забранени плодове, Йоана беше запазила бели и непокътнати всичките си зъби и апетитът ѝ, потискан толкова време заради честолюбието, започна отново да вълнува гърдите ѝ, които бяха също като зъбите ѝ твърди и добре поддържани.

Често пъти тя поканваше на разкошни пирове най-красивите си придворни и след яденето оглеждаше редиците на Адонисовците в раса, както добродетелната Екатерина преглеждала редиците на телохранителите си, и се питаше на кого от тях да даде ябълката, а още повече — по какъв начин можеше да я предложи.

Друг път пък, съзнавайки колко голяма би била дързостта ѝ, тя отстъпваше ужасена като някой конституционен крал пред произволно деяние, нещо, което е за конституционните Ендимионовци забранен плод.

Йоана не отдаваше никакво значение на голямата нечестивост на постъпката си и още по-малко се страхуваше от присъдата на небесния съд, който наказва една мигновена слабост с вечен огън и вари в един и същ казан онези, които причиняват скръб или удоволствие на ближния си. И понеже беше много опитна и умна жена, не можеше да

повярва, че бог е създал толкова блага на този свят, за да ги отбягваме, както на английските банкети поднасят гроздето, за да не се яде; но тя се страхуваше от скандал, от бременността и от злите езици, тези три бдителни стражи на женската добродетелност; и ако мъжете бяха ялови като мулетата и неми като рибите, не да въздъхват, ами и дъх дори да си поемат, струва ми се, не биха им дали внучките на Ева.

Повече от два месеца се бори Йоана с демона — обсипваше леглото си с листа от агнус кастус^[32] както атинянките на празника на Деметра, пиеше сок от водна лилия по съвета на Плиний, ядеше краищата на марулите по рецептата на свети Йоан Постник и не пренебрегваше нито едно от средновековните средства, за да задуши младежките страсти, които покарваха отново в четиридесетгодишната ѝ гръд като цветя върху развалини.

Но този род страсти приличат на варта, която колкото повече се залива с вода, толкова повече се разпалва. След всяка победа над плътта си, вместо да пее победно, Йоана плачеше за пропуснатия случай. „*Още една такава победа и съм загубен!*“ — извикал Пир^[33], като броял убитите си войници; същото казваше и Йоана, когато отскубваше след някоя безсънна нощ три бели косъма.

Понеже предвиждаше със сигурност поражението си, тя счете за излишно да продължи борбата; а победителя си Йоана беше отдавна избрала.

Няколко мига преди да умре, свети Лъв ѝ беше поверил единствения си син или по-точно племенника си (защото „племенници“ се наричаха в Рим децата на папите дори когато се случеше те да бъдат и светци), един двайсетгодишен младеж по онова време, рус като лаконийските кучета^[34] и предан като тях на Йоана, която го беше назначила за свой частен секретар, голяма и завидна длъжност в онази епоха.

Това папско синче се наричаше Флорос и спеше винаги в една стая, съседна на апостолическата спалня, готов да се притече веднага щом го призове папското звънче.

Йоана беше свикнала като древните египтяни да изпълнява това, което беше решила, без отлагане; но сега тя се намери за първи път в много трудно положение — напразно се мъчеше да открие как би могла, след като беше папа, да поднесе на устните на невинния младеж нещо друго вместо сандалите си.

Много пъти посред нощ Йоана ставаше боса от леглото си, влизаше на пръсти в стаята, където спеше кандидат-наследникът на Фрументиос, и като закриваше с ръка пламъка на светилника, както Селена^[35] закрила лъчите си с облаци, когато отивала при овчаря от Латмос^[36], тя стоеше по цели часове и гледаше спящия младеж.

Една нощ тя дори се осмели да докосне с върха на устните си челото на спящия и побягна изплашена, щом видя, че клепките му трепнаха. А добрият Флорос разказа на следния ден на другарите си, че едно нощно привидение, облечено във везана нощница, му се явило насън. Но привиденията, сънищата и призраците през онази епоха бяха толкова обикновени неща, че вместо да се учудват, повечето от другарите му се прозяваха, слушайки приказките на младия камериер. Но той, който беше убеден, че неговият призрак не беше от обикновените, трепереше на следващата нощ в леглото си и не можеше да мигне.

Всичко беше вече притихнало в папското жилище освен кукумявките и часовниците, когато един лек шум, подобен на пърхането на нощна птица или на стъпките на млада госпожица, която бърза за първата си среща и се плаши от девственото ехо на токетата си, се разнесе в коридора. Вратата се отвори безшумно, движена сякаш от някакъв неосезаем полъх, и привидението се отправи към леглото, като пристъпяше на пръсти с босите си крака.

Флорос почувствува как ризата му стана мокра от студена като водата на Стикс пот (имам предвид реката в Аркадия, а не онази в ада, чиято вода била гореща), а мракът усилваше страха му, защото привидението не беше нито самосветецо като другите призраци, нито носеше светилник нея нощ — то едва се различаваше при мъждукането на полуугасналата камина като някакъв бял и неясен облак, който се приближаваше бавно към леглото.

Облакът, привидението, върколакът, Йоана най-сетне, се спря до самото легло и, като доби смелост от неподвижността на младежа, започна да ближе с крайчеца на устните си бузите на този забранен плод, без да смее да отхапе от него.

Този топъл досег разпръсна веднага тръпките на ужас, които разтърсваха младежа, и когато се съвзе, той протегна и двете си ръце, за да хване привидението, което едва успя да се изтръгне, като остави в тях половината от нощницата и пет косъма от главата си.

Но добрият Флорос не можеше да се задоволи с такава плячка; сега кръвта му кипеше от възбуда и любопитство и краката му гонеха нощния призрак, който бързо бягаше. Те обиколиха така два-три пъти стаята, но изведнаж привидението се заплете в гънките на раздраната си нощница или саван и падна на килима до един отворен прозорец.

Тогава Флорос протегна отново ръка; но вместо да напипа кости, червеи, разкапани меса и други подобни класически украшения на таласъмните, ръката му се отпусна върху топла и гладка кожа, която, изглежда, служеше за калъф на живо и силно тупкащо сърце; той протегна и другата си ръка, но тъкмо в този миг луната излезе иззад един облак и освети напълно лицето и голата гръд на негово светейшество папа Йоан VIII.

Тук, читателю мой, бих могъл, ако исках, да заема от абат Касти, от преподобния Пулчи, от достопочтения Рабле или от някой друг добродетелен поп малко мръсни думи, за да пооблажа с тях моя разказ, който рискува да стане сух като смокинята от евангелието; но понеже не съм нито богослов, нито поп, нито дори дякон, съмнявам се дали имам право да изцапам ръцете си и ушите ти.

В същото трудно положение се е намерил и авторът на „Дон Жуан“, когато след упорито преследване ръката на героя му се отпуснала най-сетне върху голата гръд на третата или четвъртата му героиня, както Ноевият ковчег отседнал върху планината Арарат. И тъй като не знаел по какъв начин би могъл да опише благоприлично последвалото, Байрон се отказал и от поемата, и от поезията, станал човекомразец и гъркофил от отчаяние и отишъл да се погребее в блатата на Мисолонги^[37].

Аз обаче, тъй като пиша истинска история, съм принуден, волею-неволею, да разкрия, че работите между Йоана и Флорос след необходимите обяснения стигнаха толкова далеч, че бузите на Богородицата, която те забравиха да закрият, станаха алени от срам, на свети Петър побледняха от гняв, иконата на разпнатия падна и се счупи, а ангел-хранителят на папа Йоан VIII, който още не беше разбрал, че ключарят на рая беше жена, литна към небето, като закри лицето си с криле.

Ако беше ден, когато се извършваше това кощунство, сигурно щеше да стане слънчево затъмнение; но понеже беше дълбока нощ, любещите истината летописци са успели да ни опишат само как луната

се скрила зад кървавочервен облак. Според други пък чудото се проточило чак до следната сутрин и жителите на Вечния град напразно очаквали дневното светило, така че тази нощ траяла тройно повече както нощта, когато Зевс заченал Херакъл, но съмнявам се дали на Йоана ѝ се е сторила дълга, защото според Соломон *„Адът и огънят и любовта на жената не казват никога стига!“*

На следния ден, подир тази тройна нощ, когато папа Йоан се появи сред придворните си, лицето на негово светейшество сияеше, устата и ръцете му раздаваха щедро благопожелания, милости и благословии и цялата тази папска радост се отразяваше върху лицата на придворните, които вдигнаха зарадвани глави като житни класове, напоени след дълга суша.

Главата на християнството разпредели него ден четири епископии, ръкоположи за попове шестнадесет дякона, прибави двама светци към Синаксара, спаси от бесилото пет престъпници, от огъня двайсет еретици и съжаляваше, че няма като Бриарий сто ръце, за да раздаде повече милости. След това Йоана отиде на църква, сетне прие посланиците на Ансигизкия княз, който молеше за помощ против сарацините.

Но докато тя вършеше всичко това механически, погледът ѝ търсеше навсякъде Флорос, а умът ѝ се въртеше все около леглото като пчела около цвете и много пъти през този ден тя прошепваше като царя-пророк^[38]: „Кой ще ми даде криле като на гълъб, за да литна към теб и да кацна връз твоята гръд?“^[39]

Цели два месеца продължи Йоана да плува като лебед по вълните на безкрайни наслади, обожавана от младия си любовник, макар че вече беше преминала онази спирка в средата на житейския път, след която извъръщаме с копнеж очи назад.

Но Флорос се намираше още в онази щастлива възраст, в която дори и тръните ни се струват благоуханни и всички жени красиви, когато изнасяме на търг сърцето и устните си, хвърляме се безстрашно във всички обятия, които се разтварят пред нас както Данаил в ямата на лъвовете, търсим вода, за да утолим жаждата си, и ни е безразлично дали е бистра или пълна с пясък и мътилка.

Впрочем, макар че беше четиридесетгодишна, героинята ми не беше никак за пренебрегване, защото все още зъбите ѝ бяха по-бели от косите ѝ; тя беше заменила мекотата и уханието на младостта с онази

чувствена закръгленост и царствена снажност, така обаятелни за голобрадите младежи, които обичат да поверяват в крепки и опитни ръце юздите на сърцето си.

Много критици (не знам дали са правоверни или еретици) предпочитат Одисеята пред Илиадата, а съществуват и художници, които предпочитат развалините пред новопостроените сгради, и лакомници, които обичат тлъстите яребици; също така много поклонници на Соломон твърдят, че само зрелите дами знаят да вкусват изкусно от забранения плод, като обсипват с цветя пътя, който води към него, както йезуитите — пътя за рая. Петрарка, когато остарял, мечтаел за една такава идеална жена, която да владее това изкуство и същевременно да притежава цъфтяща младост, и напразно обикалял из градини и гори, за да намери тази химера, която наричал *зрял плод на цъфнало дръвче*.^[40]

Но Флорос още не беше стигнал дотам, че да мечтае за бели косове и своята Йоана, макар че беше четиридесетгодишна, не би я заменил дори за две двайсетгодишни девици.

Междувременно лятото беше отдавна преминало и светият отец не беше се завърнал в столицата си. Последните есенни листа се трупаха край дънерите на дърветата, морето ревеше, вместо да шушне, а вълците се спускаха от планините, но двамата влюбени бяха все тъй весели и игриви, както гугутките напролет.

Много философи са се мъчели да открият какво отличава човека от животното; евреите твърдяха, че разлика не съществува^[41], а християните — че човек притежава безсмъртна душа, философите — че има разум, а Аристотел — че киха по-често от другите животни^[42]. Но най-сполучлив отговор, струва ми се, е дал Сократ, който забелязал, че ние стоим по-високо от животните в това, че те само през пролетта вършат онези работи, които човек може да върши през цялата година^[43].

Зевс, за да оправдае прекалените си съпружески изисквания, хвърлял вината върху влиянието на пролетта и заповядал на земята да се покрива с цветя всеки път, когато пожелавал да *поговори* с Хера (според смисъла, който дава на този глагол г. Филипос Йоану); а Йоана, тъй като не можеше да извърши същото чудо, заместваше с дърва и големи свещи лъчите на лятното слънце, уханието на цветята — с алое и канела, а чуруликането на птичките — с флейти и песни.

Пиршествата, заровете, маймуните, мимическите актьори, шутовете и останалите средновековни развлечения следваха едно след друго безспирно в папския дворец и според летописците често пъти там кънтели разгулни песни и тропот на танцуващи хора.

Първосвещеникът никога вече не присъствуваше на утринната литургия, понеже следваше Соломоновото „напразно е ранното ставане“^[44], а благословиите, богослуженията и обредите измисляше сам^[45] според словото на евангелието, което забранява на християните бръщолевенето; често пъти след някоя трижди блажена нощ, когато се изтръгваше от обятията на приятеля си, случваше ѝ се, както беше изопачила *Веруюто*, да поправи по същия начин и *Отче наш*, като молеше небесния отец вместо хляб наш насущний да даде *Флорос наш насущний*.

Един от персийските царе — Кир, Камбиз или Ксеркс Хозроис, не помня точно кой от тях, обещаващ голяма награда на онзи, който му измисли някакъв нов вид удоволствие; що се отнася до мен, достатъчни биха ми били тези, които съществуват от падението на Адам насам, но лошото е, че и те не траят дълго. Пълната със сладост чаша или се изплъзва от ръката ни, преди да сварим да утолим жаждата си, или божественият нектар, който се намира в нея, се превръща на оцет и тогава ние сами отдръпваме с погнуса устните си.

Но ето че и героинята ми, тъй както си плуваше с вдигнати платна по морето на насладата, се блъсна неочаквано в една страшна подводна скала, от която отдавна беше престанала да се бои.

През повече от десетгодишното си съжителство с Фрументиос и съперниците му тя се беше почти уверила, че може да яде колкото си ще забранени ябълки, без ни най-малко да пострада от тях; и понеже отдавна не беше разтваряла Писанието, тя беше забравила, че почти всички библийски героини — Сара, Ревека, Рахил и други — са били бездетни до старини и чак след това наредили патриарси и пророци.

Затова тя много се учуди, когато признаците, описани в четвъртата книга на Аристотел, ѝ известиха както ангелът на майката на Самсон^[46], че всевишният най-сетне е благословил утробата ѝ. Но еврейката потръпнала от радост при първото помръдване на детето ѝ, а Йоана от уплаха изтърва чашата, която поднасяше към устните си, и докато сътрапезниците ѝ викаха, че разлятото вино е добър знак, тя избяга в спалнята си, заключи се в нея и заоплакваше злочестината си.

Всички очи в папския дворец отдавна се бяха затворили, но Йоана все още не спеше, опряла глава на ръцете си като свети Петър след отричането си от Христа, и напразно се мъчеше да измисли как би могла да избегне бедата, която я заплашваше.

Ту намисляше да напусне Рим, да захвърли ключовете на рая и да избяга с Флорос в някой непознат кът на земята, ту със заклинания или с церове да изгони неканения и досаден наемател, който се беше появил в утробата ѝ. Но и двата плана бяха пълни с трудности и тръни, защото Йоана нито искаше да изгуби апостолическия престол, нито пък имаше някакво желание да изложи на опасност живота си и се мъчеше да намери някое друго разрешение на злото.

Главата ѝ тежеше, ушите ѝ бучаха, а пред очите ѝ играеха искри и тъмни петна, които Стагирита^[47] считал за сигурни признаци на бременност; но изведнаж се разнесе силен плясък на криле.

При този звук Йоана вдигна глава и видя, че пред нея стои един белокрил младеж, облечен в блестящ хитон, с ореол над главата си, със запалена свещ в дясната си ръка и с чаша в лявата.

Героинята ми, която не беше виждала ангел освен на картина, толкова много се изплаши от видението, че нито можа да стане, за да посрещне госта си, нито пък се погрижи да му предложи стол.

В това време небесният пратеник сви крилето си, разтърси русите си къдрици, които падаха над челото му, и каза, като прикова огнен взор върху скверната папеса:

— Йоана, тази свещ ти предвещава вечния огън за наказание на прегрешението ти, а чашата — преждевременна смърт и позор приживе. Избери едно от двете.

Това ангелско предложение постави в ужасно трудно положение нещастната ми героиня, която дълго време се колеба като Давид, когато е трябвало да избира между глад, война и чума. Страхът от смъртта и ужасът от ада се бореха в гърдите на горката Йоана, както Исав и Яков в корема на Ревека^[48]. Изпърво тя протегна ръка към горящата свещ, жертвувайки бъдещия живот заради настоящия; но така гръмко прихнаха да се смеят духовете на бездната, които винаги следяха невидими подобни сцени, и така се намръщи лицето на ангела, че Йоана се разколеба, протегна другата си ръка, пое чашата на смъртта и позора и я изпразни до дъно.

Това, читателю мой, разправят добрите летописци, а ти, ако си привърженик на школата на *евемеристите*^[49], които обясняват чудесата на Писанието с природни причини както Платон чудесата на митологията и казват, че ангелът, който дал лилията на Богородицата, бил някой предрешен войник и че Лазар спял дълбоко, когато Христос го възкресил, ако, значи, си привърженик на тази школа, можеш да допуснеш, че и Йоана е видяла ангела насън или че някой дякон, който е обичал шегите, узнал тайната ѝ и се накичил с пера, за да я уплаши; ако пък предпочиташ системата на Щраус, който, вместо да си губи времето в търсене на обяснения на трудно обясними неща, е счел за по-лесно да нарече приказки чудесата и евангелията, можеш да сметнеш видението на героинята ми за проста измислица на нейните биографи в раса. Що се отнася до мене, понеже не принадлежа на никоя школа, предпочитам да вярвам в тази история така, както я прочетох, защото според Соломон „*Безхитростният вярва на всяка дума*“.^[50]

На следния ден, когато влезе в папската спалня, Флорос завари нейно светейшество да се мятат върху килима в страшни гърчове; напразно клетият младеж се помъчи като някакъв нов Пигмалион^[51] да стопли с целувките си скованата от ужас своя приятелка.

Цели петнадесет дни Йоана остана на легло, борейки се между живота и смъртта, и когато след това голямо мъчение най-сетне стана, тя побърза да се завърне в Рим, затвори се в молитвената си стая и забрани да влизат в нея не само всички придворни, но и слънчевите лъчи.

Там, обкръжена денем и нощем от зловещи призраци както Саул, след като видял сянката на Самуил, тя скоро заприлича на сянката на предишната Йоана — настръхваше всеки път, когато вратата изскърцваше, и припадаше, ако някоя кукумявка или бухал надаваше крясък нощем върху покрива на Ватикана.

Срещата с небесните обитатели никога не е била от полза за нещастните смъртни, които са имали честта да се видят лице с лице с богове, ангели или светци. Семела^[52] изгоряла от лъчите на Зевс, свети Никон останал едноок, след като видял преславната красота на Богородицата, свети Павел ослепял от блясъка на Исус^[53], Захарий останал нем след появата на ангела^[54], евреите толкова се страхували

от виденията, че всяка вечер, преди да си легнат, се молили на всевишния да ги предпази от онези *страшни неща на мрака*.^[55]

Но докато първосвещеникът трепереше от обитателите на другия свят, много по-страшни врагове от тях заплашваха властта му — омразата на римляните срещу него растеше.

Тогавашните италианци не приличаха на днешните конституционни народи, които смятат кралете за прости архитектурни украшения, поставени на върха на политическата сграда както статуите на покрива на храмовете; и понеже се месеха много малко в едноименните изследвания, те не бяха успели още да установят точно разликата между думите *царувам* и *управлявам* и изискваха от своя властник да властвува, както от готвача си да готви.

Като виждаха, значи, хазната празна, църквите тихи, манастирите превърнати в кръчми, като виждаха как сарацините ограбваха крайбрежията, а разбойниците се разполагаха на стан в предградията на светия град, добрите римляни се питаха отначало с учудване, после с нетърпение и най-сетне с гняв какво правеше негово светейшество и защо, когато трябваше да се бори с толкова врагове, държеше в ножницата светските и духовните си оръжия.

Набожните се оплакваха, задето не им раздаваше вече благословии, а просяците — задето не се раздаваше всекидневната леща; фанатиците казваха със сълзи на очи, че бяха изминали вече цели шест месеца, без да бъде изгорен нито един магьосник или еретик, а куците, обладаните от зъл дух и парализираните питаха защо папата не вършеше вече чудеса.

Но най-зле настроени срещу светия отец бяха поповете без енория, игумените без манастир, *канцлерите* и *висшите военни*, за които вече нямаше място в двора, паразитите — изгонени от папската кухня, и най-вече сводниците и бръснарите, които не можеха да разберат защо не биваха допускани в дворците, след като и обичаят, и традицията изискваха папата да се бръсне и да бъде командван от жени.

Всички тези хора, след като много пъти, но все напразно предложиха предаността, услугите, бръснарите и „пансионерките“ си, на края се отчаяха и се превърнаха в страшни бунтовници. Понеже не можеха да докопат лъжица, за да бъркат в казана на папската щедрост,

те се мъчеха да го прекатурят, както индийците изкореняват високите дървета, за да изядат плодовете им.

Но изглежда, че и самата природа нея година беше настроена бунтовно. Тибър придойде и отнесе диги лодки, крепости и мостове; цветята забравиха да цъфнат, черешите да узреят, макар че беше вече средата на май, а птиците стояха по клоните мълчаливи и навъсени както благочестивите петли в Йерусалим през страстната седмица.

Обаче знамението, което най-много разтревожи римляните, бяха облаците от скакалци, толкова гъсти, че в продължение на осем дни закриваха слънчевите лъчи, а шумът от крилата им приличаше на „грохота на много колесници, тичащи в боя.“^[56] Тези опустошителни насекоми имаха шест крила, осем крака, дълги косми като у жените и остри опашки като скорпионите.

Не знам дали това описание е историческо, или летописците са го заимствували от Апокалипсиса както евангелистите Новия завет от Стария. Така или иначе, но те бяха толкова лакоми, че след като изядоха житата и дърветата, нахълтаха в къщите и църквите и изядоха светените хлебчета и свещите пред олтара. И след като изядоха и тях, започнаха да се ядат помежду си и се биеха във въздуха с такова настървение, че трупове им се сипеха по земята по-гъсто и от есенна градушка и никой римлянин не смееше през онези дни да излезе навън без чадър или шлем.

При последното бедствие озлобението на вярващите преля неудържимо и стихийно като водите на придошла река. Понеже бяха убедени, че беше достатъчен само един знак на папата, за да прогони тези крилати зверове, те се питаха отчаяно един друг защо представителят на Христа бездействуваше, пъхнал всемогъщите си ръце в джобовете на расото си, и оставяше поданиците си на произвола на скакалците.

Достопочтените категории на опозиционерите, за които споменахме по-горе, разтваряха ноздри и душеха ненаситно приближаващата се буря, както арабските коне подушват изворите в пустинята, и когато часът настъпи, строиха римската сган във фаланги и роти и откараха тази орда под прозорците на Ватикана.

Когато тази разбунтувана тълпа се появи, стражите изтичаха и се скриха зад вратите, а придворните запрегръщаха кръстове и

иконостаси както тиванските девици идолите на Акропола, когато седемте вождове размахвали пред вратите щитовете си.

Единствен Флорос, който беше лишен от възлюбената си от дълго време и обикаляше денем и нощем пред заключената врата на молитвената стая, се зарадва много, защото най-сетне му се представяше удобен случай да прекрачи запретения праг.

Нещастната Йоана седеше на един молитвен стол, приковала като египетски калугер тревожен поглед върху издутия си корем, отдето обаче вместо свети дух тя очакваше да види как ще излезе срамът и позорът ѝ; необходими бяха големи молби, за да се съгласи да се появи пред поданиците си и да предотврати бурята.

Когато бледото и променено лице на първосвещеника блесна на прозореца, осветено от един слаб слънчев лъч, разкъсал облаците от скакалци, много от разбунтувалите се бяха обхванати от чувство на почит и се поклониха доземи, както знамената на римските войници се свели пред Христа, когато се появил пред Пилат, но и много ръце на нечестивци се вдигнаха нагоре, стиснали камъни и гнили ябълки, и много фарисейски уста отпавиха към представителя на Исус ругатни и проклетия.

Първосвещеникът простря светата си ръка, за да го оставят да говори и извести, че на следния ден, когато започваха обредите на *Молитствуванията*, щял да анатемоса скакалците в тържествено шествие, а междувременно анатемосвал всички, които не се завърнат веднага по домовете си.

Това папско обещание разсея веднага тревогата и укроти гнева на добрите римляни, чиито сборове бяха заприличали на онези бури в Пропонтида, за които според Аристотел били достатъчни само няколко капки олио, за да стихнат.

На другия ден още от сутринта всички в двореца сновяха насам-натам. Архиереите приготвяха златните си одежди, дяконите търкаха дискосите, а конярите — мулетата, а на площада множеството потриваше и то радостно ръце.

Шествието на *Молитствуванията* беше като повечето християнски обреди наследство от езичниците, които по това време вършеха жертвоприношения за плодородието на нивята, ядяха, пиеха и танцуваха около жертвениците на Деметра и Бакхус, на които се молеха да благословят житата, лозята и гулиите. А и потомците им

молеха с подобни обреди закрилата на *Богородицата житодарителка* и на свети Мартин, които бяха заместили Деметра и Бакхус.

Но този ден тържествата щяха да бъдат двойни, защото заедно с Молитствуванията щеше да се извърши и афоресването на скакалците. В онзи златен век за вярата не само лошите хора, но и всички зловредни животни — мишките, гарваните, дивите свини, червеите, гъсениците и дори бълхите, биваха афоресвани от Църквата, когато дръзваха да ядат от зеленчука или да смутят съня на вярващите. Броят и злонравието на скакалците бяха толкова големи, че афоресването щеше да се извърши със страшна и тържествена церемония и всички благочестиви християни от Рим и околностите му се стичаха да я наблюдават.

Докато придворните, изпълнени с надежди, се блъскаха и шумяха из галериите и коридорите на Ватикана, Йоана се прощаваше със сълзи на очи с любовника си.

Нещастната ми героиня беше прекарала лоша и безсънна нощ в молитвената стая — ту мислеше за безсмъртието на душата, ту пробваше различни архиерейски одежди, за да види кои от тях биха могли най-добре да прикрият скандално издутия ѝ корем.

Страшните думи на ангела звучаха зловещо в ушите на нещастницата, която след ангелското известие изгуби цялата си философия и си припомняше с ужас везните, с които архангел Михаил претегляше душите, бича на дявола, казаните, въглените, куките, змиите, щипците и другите сечива на средновековния ад.

След това започна да мисли за различните философски системи, за метемпсихозата^[57], за преселението на душите на луната и на края за земетръсите, скакалците, проказата и чумата и идваше винаги до едно и също заключение — че бог, щом е всемогъщ, не е направил добре, като е изпълнил с грижи и скърби този свят и с демони-злодеи другия.

Такива работи мислеше нея нощ героинята ми и още много други неща, които съм принуден да пропуска, понеже бързам да завърша разказа си.

Ако бях поет, щях да кажа, че Пегасът ми е подушил конюшната си и волею-неволею ме отнася към нея; но тъй като съм прозаик^[58], имам повече право да призная, че след толкова странствувания на края се уморих и закопнях за обора си, т.е. за края на драмата си.

Добрият Флорос забеляза бледостта и тревогата на приятелката си и се мъчеше всячески да я задържи, като я молеше със сълзи на очи да отложи литанията. Но щом веднаж беше поела горчивата чаша, Йоана трябваше да я изпие до дъно.

Впрочем беше вече невъзможно да се откаже; тълпите, които се бяха събрали под двореца, тропаха нетърпеливо с крака; свещите бяха запалени, камбаните биеха и тамяният димеше; и тогава негово светейшество папата постави на главата си тиарата, стисна в ръка пастирския жезъл, изтръгна се най-сетне от обятията на възлюбения си, обхванат от мрачни предчувствия като Гракх^[59], над чиято глава в деня на неговата смърт се виели гарвани.

Когато вождът на вярващите се появи на входа на Ватикана, повече от двайсет хиляди римляни бяха вече образували шествието; и когато папата яхна мулето си, безкрайната човешка змия започна бавно да развива расоносните си обръчи към църквата „Св. Йоан“.

Отпред вървяха хоругвоносците с кръстове и икони на светците-закрилници. След тях архиереите, облечени в червено, а зад тях игумените и калугерите, които пристъпяха боси, навели надолу посипаните си с пепел глави; калугерките и сестрите следваха отзад под хоругвата на свети Маркелиний, омъжените жени под тази на света Евфимия и на края девиците, облечени в бяло и с разпуснати коси, но намръщени, понеже скакалците не бяха оставили нито рози, нито нарциси, с които девойките бяха навикнали през тези години на разцвет на вярата да окичват главата и гърдите си при тържествени шествия.

Низшето духовенство, войниците и множеството вървяха последни, следвани от цяла тълпа амбулантни търговци, които разпалваха благочестието на вярващите с бира, медовина и сок от дюли.

Цялото това множество пееше химни на Исуса и на свети Петър; но понеже сред народа имаше и новопокръстени сарацини, германци-бenedиктинци, гръцки калугери, английски богослови и много други чужденци, които не бяха успели да научат латински, и всеки от тях пееше псалмите на своя език, беше настанала страшна какофония, която благочестивият Шатобриан положително би нарекъл *съзвучна симфония*^[60] на всички народи за Христа.

Шествието, което отмина Траяновия фар и остави зад себе си амфитеатъра на Флавиан, се спря най-сетне да си почине на площада пред Латерана.

Горещината и прахът него ден бяха толкова големи, че според летописците и самият дявол би се окъпал в светена вода; телата на скакалците, които продължаваха да се бият във въздуха, хрущяха зловещо под краката на поклонниците и на животните.

Всички тези неща увеличаваха неразположението и тревогата на Йоана, която едва се крепеше на мулето си, понеже освен това чувствуваше такова вълнение в утробата си, че на два пъти се препъна, докато изкачваше стъпалата към величествения трон, от висотата на който щеше да отправи анатемата връз скакалците.

Негово светейшество потопи китката в светена вода, поръси на изток, на запад, на юг и на север, сетне взе един изработен от слонова кост образ на Разпнатия и го вдигна, за да прекръсти измърсения от скакалците въздух, но внезапно светият кръст падна от ръцете му и се строши на земята, а след малко и самият първосвещеник падна бледен и полумъртъв в подножието на трона си.

При тази гледка стадото на вярващите потръпна от ужас и всички се заблъскаха един други като овци, обхванати от паника пред вълци.

Онези, които държаха опашката на папската мантия, се притекоха да подкрепят главата на Църквата, който стенеше и се валяше в прахта като премазана змия. Едни казваха, че пресветият отец бил стъпил върху мандрагора^[61], други — че скорпион ужил светия му крак, а трети — че бил ял отровни гъби. Но повечето твърдяха, че негово светейшество бил обладан от зъл дух, а епископът на Порт, най-големият по онова време заклинател, побърза да излее върху него светена вода, като заповяда на лукавия демон да си избере друго обиталище.

Очите на всички вярващи бяха приковани върху бледото лице на първосвещеника в очакване да видят как нечистият дух ще излезе, както имаше обичай, през устата или през ухото му, но вместо дявол едно недоносено и полумъртво пеленаче се изхлузи изведнъж изпод расото на главата на християнството.

Поповете, които подкрепяха папата, отстъпиха ужасени, а в същото време кръгът на любопитните се стесняваше — те се кръстеха и крещяха.

Жените се покачваха на гърба на мъжете, ездачите стъпваха на гърба на животните си, а дяконите използваша вместо сопи хоругвите и кръстовете, за да си проправят път сред тълпата.

Някои висши свещенослужители, предани тялом и духом на светия престол, се опитаха да превърнат в умиление яростта на тълпата, като викаха силно „Чудо!“ и приканваха вярващите да се поклонят.

Но такова чудо беше нечувано и невиждано в летописите на християнското чудотворство, което беше заимствувало много чудеса от езичниците, но не беше сметнало за разумно да представи който и да е светец как забременява и ражда както царят на Олимп така че гласовете на благочестивите попове бяха заглушени от крясъците на разярената тълпа, която риташе, плюеше и искаше да хвърли в Тибър и папесата, и папесчето.

Флорос беше успял да си пробие път сред тълпата и държеше в прегръдките си нещастната Йоана, чиято бледост се увеличаваше с всеки изминат миг, докато най-сетне тя вдигна към небето угасналия си поглед, може би, за да напомни на онзи, който обитава там, че е изпразнила чашата до последна капка, и предаде богу дух, шепнейки думите на Исая:

„Страните си подложих на плесници, лицето си не извърнах от позора и храчките.“

Едва-що тази грешна душа напусна временното си обиталище, и цяло множество от демони изскочиха от бездната, за да грабнат плячката, понеже считаха, че имат над нея отдавна подписана непогасяема ипотека, но в същото време от небесата се спусна, за да прогони лукавите духове, една фаланга от ангели, които твърдяха, че покаянието ѝ беше изкупило всички права на ада.

Но дяволите трудно се убеждаваха и на доводите на ангелите противопоставяха рогата си; тогава те изтеглиха мечовете си.

Битката между духовете беше в разгара си, грохотът на оръжията им напомняше сблъскващи се облаци и кървав дъжд валеше върху вярващите, събрани на площада, когато неочаквано ангелът, който се бе явил на Йоана, разкъса редиците на сражаващите се, хвана клетата ѝ душа, не знам какъде и, като възседна един облак, я отведе... в чистилището може би.

Тези чудеса, читателю мой, ги разказват не четирима рибари, а повече от четиристотин почтени летописци в раса, и ние пред толкова дълбоко почитани свидетели свеждаме глава и казваме като свети Терцилиан:

„Вярваме ги, защото не са за вярване.“

Тялото на нещастната Йоана бе погребано заедно с детето ѝ там, където беше издъхнала, а на същото място бе издигнат мраморен паметник, украсен със статуя, представляваща жена, която ражда.

Флорос стана пустинник; а благочестивите поклонници, за да не омърсят сандалите си, като стъпват по следите на светотатствената папеса, оттогава отиват по друг път в Латерана.

[1] Томас Брюс граф Елгин — английски дипломат и пътешественик (1766–1841). Като посланик в Цариград получил от султана разрешение да събира „стари камъни“ и по този начин отнел от атинския акропол всички барелефи и фризи от храма Партедон, които отнесъл в Лондон и предал на Британския музей. ↑

[2] Днешният град Екс-ла-Шапел или Аахен. ↑

[3] Евое! — вик на вакханките в чест на Дионисий (Бакхус). ↑

[4] Ежегодни празненства, чествувани в Рим на 16, 17 и 18 декември в спомен на равенството и правдата, които царели сред хората през времето на бога Сатурн. Тези празненства се придружавали с големи веселия и дори разврат. ↑

[5] Катон Стари (232–147 пр.н.е.). Римски цензор. Той завършвал всичките си речи в Сената с думите: „Мисля прочее, че Картаген трябва да се разруши!“ ↑

[6] Цинцинат — римлянин, прочут със скромността си и със строгостта на нравите си. Бил два пъти диктатор (V в. пр.н.е.). ↑

[7] Винтимили — известен италиански род, дал много прочути личности. ↑

[8] Част от метафизиката, която се занимава с бога, с неговото съществуване и атрибутите му. Доктрина за божията справедливост. ↑

[9] Бриарий — гигант, син на Небето и Земята, който имал петдесет глави и сто ръце. ↑

[10] Тиресиас — прорицател от Тива. Жителите на този град го почитали като бог. ↑

[11] Авторът е ползувал описанието от Чезаре Баронио — бащата на църковните летописи. ↑

[12] За обяснението на всички тези думи виж Муратори. ↑

[13] Ескулап или Асклепий — син на Аполон и бог на медицината. ↑

[14] Драм — 1/400 част от оката. Една ока — 1282 грама. ↑

[15] Конклав — място, където се събират кардиналите, които избират новия папа; самото събрание на кардиналите за същата цел. ↑

[16] Латерански дворец — резиденция на папите в продължение на 10 века. ↑

[17] Еклесиаст, 46. ↑

[18] *La rima Christi* — вино с много приятен вкус, добивано от лозята, които се отглеждат в полите на Везувий. ↑

[19] Семирамида — царица на Асирия и Вавилон. Построила във Вавилон прочутите висящи градини. ↑

[20] Моргана — фея от о. Сейн, прочута в рицарските романи от келтски произход. ↑

[21] Жана д'Арк. ↑

[22] Омир сравнява Агамемнон с вол, а Аякс — с магаре. ↑

[23] Второзаконие, гл. 5, ст. 7. ↑

[24] Весталки — жрици, които поддържали денем и нощем свещения огън върху олтара на Веста. Онази от тях, която оставяла огъня да угасне или загубвала девствеността си, бивала погребвана жива. ↑

[25] Апостолски деяния, гл. 10, ст. 19. ↑

[26] Пак там, гл. 4, ст. 34. ↑

[27] Зосим, кн. 5, гл. 13. ↑

[28] Хъдзън Лъв — затворническият надзирател на Наполеон на о. Св. Елена. ↑

[29] Кантариди — семейство твърдокрили насекоми. Най-известната от кантаридите е испанската муха, чието тяло, изсушено и стрито, притежава полово възбудителни свойства. ↑

[30] Ерес, основана от Манес през III в. Манес се опитал да съчетае в обща и широка синтеза християнството с източното езичество. ↑

[31] Корфу или Коркира — един от Йонийските острови. Прочут с много приятния си климат. Тук се намира известният дворец

Ахилеон. ↑

[32] Храст, който расте в средиземноморската област. ↑

[33] Пир — епирски цар, прочут с борбите си срещу римляните (318–272 пр.н.е.). Предприел поход в Италия. Победата му над римляните при Аскулум му струвала толкова жертви, че той възкликнал: „Още една такава победа и аз съм загубен!“ Оттук и изразът „Пирова победа“. ↑

[34] *Fulvus lacon arnica vis pastorum*. ↑

[35] Селена — олицетворение на луната. Била обичана от Ендимион и Пан. ↑

[36] Латмос — планина в Мала Азия, между Милет и Хераклия. Според легендата Диана идвала в тази планина да се вижда с овчаря Ендимион. ↑

[37] Мисолонги — град в Гърция; прочут с героичната си съпротива, оказана от гърците на турските войски (1822–1823) и с трагичното му превземане от турците през 1825 г. Тук починал и Байрон, дошъл да се бори за свободата на Гърция. ↑

[38] Давид. ↑

[39] Псалом 14, ст. 7. ↑

[40] *Frutto virile su giovenil fiore!* ↑

[41] Еклезиаст, гл. 3, ст. 1. ↑

[42] Аристотел, част 11. ↑

[43] Ксенофонт, Мемоари, I, 4. ↑

[44] Псалми. ↑

[45] Тези литургии се пазели до XVI в. Може би и днес в библиотеката на Ватикана има преписи от тях. ↑

[46] Съдии, гл. 13, ст. 3. ↑

[47] Стагирит — така наричали Аристотел, понеже бил родом от гр. Стагира. ↑

[48] Ревека — съпруга на Аврамовия син Исаак. ↑

[49] Евмеристи — привърженици на учението на гръцкия философ от IV в. Евмер, според когото митическите лица били хора, обожествени от народите. ↑

[50] Притчи, гл. 14, ст. 15. ↑

[51] Пигмалион — легендарен скулптор от остров Кипър. Влюбил се в изваяната от самия него статуя, наречена Галатея, на

която Афродита вдъхнала живот, и скулпторът се оженил за творението си. ↑

[52] Майка на бога Дионисий. Била обикната от Зевс и поискала от него — по вероломния съвет на Хера — да ѝ се покаже в пълния си блясък. Зевс се появил пред нея, държейки скиптъра и мълнии — и Семела изгоряла от божествения огън. ↑

[53] Апостолски деяния, гл. 22, ст. 11. ↑

[54] Лука, гл. 1, ст. 22. ↑

[55] Псалом 10, ст. 6. ↑

[56] Апокалипсис, гл. 1, ст. 9. ↑

[57] Метемпсихоза — преселение на душата от едно тяло в друго. ↑

[58] Непреводима игра на думи: на гръцки *пезос* значи и *прозаик*, и *пешеходец*. ↑

[59] Гракхи — име на двама братя, трибуни и прочути оратори в Рим, убити и двамата при политически борби. ↑

[60] Непреводима игра на думи: *симфония* на гръцки освен *съзвучие* има и смисъл на *съгласие*, *единодушие*. ↑

[61] Мандрагора — тревисто растение с широки и месести листа с неприятен вкус и мирис. В старо време на мандрагората приписвали вълшебна сила. ↑

ОКРЪЖНО НА СВЕТИЯ СИНОД ОТНОСНО „ПАПЕСА ЙОАНА“

*Колко силни са думите на правдата.
(Йов, 6:25)*

Протоколи №5688 и №5733
Изходящ №4356

КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ

ЗА АФОРЕСВАНЕТО НА БОГОХУЛНА И БЕЗПРАВСТВЕНА КНИГА

КРАЛСТВО ГЪРЦИЯ

СВЕТИ СИНОД НА ГРЪЦКАТА ЦЪРКВА

КЪМ

ДОСТОПОЧТЕНИТЕ ЙЕРАРСИ В ЦЯЛАТА СТРАНА

Някакъв си роман, озаглавен „Папеса Йоана“, от Е. Д. Роидис, издаден наскоро у нас, е изпълнен, за съжаление, изцяло с нечестивост, злочестие и непристойност; авторът ѝ, водим от противохристиянски дух и завиждащ на славата на онези, които понякога нападат православната наша вяра, не само с нейните догми и тайнства, и свещени обреди, и обичаи и нрави, и традиции се подиграва, като се надсмива, гаври и присмива непрекъснато чрез съпоставяне на най-свещените неща със скверните, но накърнява и добрите нрави, като дава най-неприлични описания и разкази.

Макар че Синодът е напълно уверен, че православните гърци, стъпили здраво върху камъка на вярата, никак не се боят от такива празни крясъци, произхождащи от враговете ѝ, непоколебимо държат на всичко, завещано им от блаженопочиващите им отци и деди като на скъпоценно наследство, все пак счита за необходимо в съответствие с вменения му свещен дълг да бди както за строгото съблюдаване на изповяданите от Източноправославната църква догми, така също и да отблъсква и отхвърля всичко, което е враждебно и противно на тях и да предпазва тоже паството Христово от всяко отклонение от вярата, затова афореса споменатата книга и хвърли връз нея анатема, понеже е противохристиянска и безнравствена, и отправи оплакване до Министерството, за да предприеме срещу нея и автора ѝ мерките, които законът повелява.

Понеже книгата бе разпространена вече в столицата на кралството и е възможно екземпляри от нея да са били изпратени и в провинцията, Синодът, бащински загрижен за спасението на душата на всички благочестиви и православни християни, ви повелява в името на Христа-бога нашего да съветвате и наставлявате в съответствие с църковните канони Христовото паство във вашите енории не само за да се въздържат миряните от прочитането на тази вредна за душата и тялото книга, но и да се отвържат от нея като от изчадие и заразна болест и да я предават на огъня, където и да я намерят, за да не изпаднат никога в изкушение и да не заслужат вечния огън.

Това знайте и това правете, за да бъдат благодатта и безкрайната милост божия винаги с вас. Амин.

Задължавате се да наредите настоящето да бъде прочетено и в църквите на главните селища на общините.

Атина, 4 април 1866 г.

Атински ТЕОФИЛОС — Председател
Арголидски ГЕРАСИМОС
Гортински и Мегалополски ФИЛОТЕОС
Каристиист МАКАРИОС

Навпактийски и Евританийски АНТИМОС
Секретар: КИРИЛОС ХЕРОНИДИС

НЯКОЛКО ДУМИ В ОТГОВОР

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Настоящият отговор на окръжното на светия Синод бях изготвил отдавна, но след прочитането на статията на светия епископ Каристийски в бр. 985 на „Етнофилакс“, в която той уведомява правителството, че „докато не бъде наказан авторът на «Йоана»“, светият Синод „има право да не се подчинява на противоканоническите му разпореждания“, отложих публикуването на отговора, понеже се боях да не би достопочтените йерарси да намерят нов повод за отсрочване на многобройните си ръкополагания^[1]; за щастие обаче, многоуважаемите синодални старци, мислейки, че са спасили честта на батальона поради продължителната им съпротива, се подчиниха най-сетне на „правителствените разпореждания“ и пристъпиха към ръкополагания, давайки си вид, че са ме забравили за известно време.

Но примирието бе краткотрайно и скоро те отново започнаха да досаждат на г. прокурора да накаже „назидателно писателя-злодей“. Напоследък на помощ им дойде и един богослов от Германия, който, за да покаже придобитата там своя мъдрост и неподправената си ревност към Църквата, измайстори цели шестнадесет колони ругатни против мен в последния брой на „Ефимерис тон филоматон“. Всички тези неща ме принудиха след шестмесечна резервираност да наруша най-сетне мълчанието, като публикувам този „отговор“, чието авторство нямам никакво намерение да отрека или да твърдя, че е писан от трето лице.

Е. Д. Р.

[1] Игра на думи: на гръцки *хиротоно* освен *ръкополагам* *свещеник* има смисъл и на *бия*, както и в българския език понякога се допуска подобно значение. ↑

ДО ДОСТОПОЧТЕНИТЕ ЧЛЕНОВЕ НА СВЕТИЯ СИНОД НА ГРЪЦКАТА ЦЪРКВА

Vae caecis ducentibus! Vae caecis sequentibus!
(Блажени Августин)

ДОСТОПОЧТЕНИ ЙЕРАРСИ,

Като излагам пред Ваши Високопреосвещения няколко скромни възражения във връзка с афоресванията, жалбите и окръжните, които като бдителни стражи на православието счетохте за разумно да предприемете спрямо „Папеса Йоана“, чувствавам преди всичко нуждата да се оправдая за това, че съм дръзнал да прочета книга, която чрез официални окръжни и от светия амвон обявихте за „изпълнена изцяло със злочестие и нечестивост“, нейния автор — „оръдие на сатаната, ехидна и злодей“, а самите ѝ читатели — „в името на Св. Дух отлъчени от църквата“. И като върша това, имам за цел не само да оправдая себе си, но и да успокоя съвестта на много благочестиви християни, които, изпаднали в грях от любопитство, се считат наистина отлъчени от Църквата.

Всеки път, когато Църквата афоресва някоя книга, предполага се, че открива в нея някаква заблуда или богохулство, което тя осъжда; и тогава всеки благочестив християнин е длъжен да отхвърля и се отвърща от тази заблуда. Обаче никак не е задължен да вярва и това, че осъдената заблуда съществува действително в книгата; защото Църквата, макар и непогрешима във всичко засягащо вярата, не може обаче да бъде считана, нито пък е била някога считана за безпогрешна в тълкуването на книгите, понеже духовниците, които я съставят, лишени от помощта на Св. Дух — който само в споровете по догматика просветява и вдъхновява Църквата — изпадат и те като хора в грешки и заблуди. Но за да разберете по-добре моето схващане, бързам да ви припомня примера на свети Василий, който осъждал като

светотатствени и ариански съчиненията на Дионисий Александрийски, докато свети Атанасий ги зачитал не, разбира се, защото приемал заблудата на Арий, а защото ги тълкувал другояче и не намирал дори и следа от тази заблуда в книгите на Дионисий; Василий и Атанасий, правоверни и двамата, отхвърлили тази заблуда, но се различавали само по това, че единият ги намерил за еретични, а другият гледал на книгите на александрийския теолог като на въпрос, който никак не засягал православието. Също така и аз четох и чета афоресаната книга не защото по-малко от вас се отвърждам от злочестието (опазил ме бог от подобно заслепление!), но само защото тълкувам по друг начин „Йоана“ и не намирам нито заблуди в нея, нито богохулства, и никъде не съществува божии или църковен канон, който да ме задължава да считам вашето тълкуване по-правилно от моето освен ако сте обявили напоследък тълкуванията си за без погрешни, както се опитахте да наложите това — потъпквайки апостолическите канони — по отношение преместванията на епископите.

На тези неща, свети мои отци, счетох за добре да ви обърна внимание като послушно чадо на православната църква, сега, позволете ми като обикновен човек да забележа, че епитетите „богохулник, злодеи, нечестивец, оръдие на сатаната“ и прочие, не само че са забранени от божите канони и неподходящи за уста, предназначени да възхваляват твореца, но придобиват във вашите уста значение съвсем различно от обикновеното; защото хората отдавна свикнаха, когато чуят духовници да изричат тези думи, да ги превеждат веднага в „правдолюбив, откровен, напредничав“ и други подобни и си спомнят, че „богохулници“ и „нечестивци“ са били наречени Галилей, Хус, Паскал, Кораис, Вамвас и Фармакидис. Такъв е духът на века — глух към всяко недоказано обвинение и вместо ругатни и забрани, изискващ светлина, дискусии и учение. Този дух бива наречен нечестив и противохристиянски от много правоверни, които копнеят, изглежда, за златния век на Византия, когато отлъчванията, проскрипциите и дворцовите евнуси бяха стълбовете на православието. Обаче аз считам, напротив, духа на нашия век за най-християнски и в съгласие във всичко с евангелските традиции. Защото какво друго изискваме днес от вас, за да бъдем вярващи, освен да подражавате примера на апостолите и на първите църковни отци, които противопоставяли боговдъхновеното си учение и

красноречивото си слово на доводите на философите и по този начин убеждавали всички хора? „Папеса Йоана“ вие считате за светотатствена и опасна книга, „способна да отрови цялото паство“, нали? Защо тогава не побързате да я оборите, като по този начин направите и за нас омразно злочестието, както предшествениците ви са постигнали това спрямо прадедите ни? Ермий противопоставил очернянето на догмите на софистите, Ориген — „Отрицанието“ на софизмите на епикурейците, Тертулиан — „Апологетиката“ на клеветите на езичниците, свети Василий — „Писмата“ си на заблудата на арианите, и всички повярвали на думите им; но никой не би повярвал, ако тези свети отци, вместо да оборват доводите на заблудените, са се задоволявали да наричат противниците си „оръдия на сатаната, ехидни и злодеи“. Но и вие самите, чувствайки колко недостатъчни са тези епитети за отблъскването на злото, побързахте да потърсите помощта на г. прокурора, за да го противопоставите, по липса на аргументи, като съдебен пристав срещу заблудите на „Йоана“. Но този метод на разубеждаване на заблудените не е нов; напротив, той е процъфтявал през средновековието у франките чрез светата Инквизиция, индулгенциите и изгарянето на хора. Но нито свети Клим, нито свети Василий са помислили някога да използват този метод, защото са смятали, че когато Исус казал на учениците си „Идете и научете всички народи“, той не е имал предвид това учение да се извършва чрез жалби до прокурори и чрез съдебни пристави.

Може би на всичко това ще отвърнете, достопочтени йерарси, че свети Василий и останалите отци са били мъдри хора, които са притежавали и верски, и светски знания, и затова е било възможно да отвърнат с евангелски истини и красноречиви софизми на враговете на вярата; но вие не сте имали щастието да се образувате и се намирате в такова невежество по отношение на верските догми, че сте се видели принудени да прибегнете до лаици, за да решат дали в съдържанието на „Йоана“ има нещо срещу тези догми; при това, докато Василовците и Златоустовците не са имали друга грижа освен да поучават и едва са приемали насила епископии, вие, напротив, към премествания се стремите, министри молитве, врагове оклеветявате, приятели нагласявате и разни други занимания имате, от които не ви остава време да поучавате паството и затова предпочитате като по-практично съдебните пристави. И тъй, свети мои отци, понеже не познавате

занаята си, понеже от противоканоническите ви усилия за настаняване на по-добри места не ви остава време да отворите книга, нима заради това трябва да се пращат в затвора хората и да се лишават от светлината на слънцето, което всеблагият бог *издига на небето и за добрите, и за лукавите*? Тази мисъл, ако не е евангелска, то поне е оригинална и забавна. Но вие видяхте каква градушка от сарказми се изсипа върху светите ваши глави, когато не се задоволехте да поканите светски лица, за да ви посочат на вас, пазителите на ковчега с догмите, къде се намира злочестието в „Йоана“, но се и осмелихте след това да се обърнете към г. прокурора за изцеление на злото, което единствено вие сте длъжни да премахнете, като наставлявате паството и дори върнете самия *писател-злодей*, смазан и покаян, в подножието на Кръста. Господин прокурорът не отговори нищо; съдиите отвърнаха през смях, че тъй като книгата е афоресана, те не могат да я прочетат, за да я съдят; целият печат се нахвърли върху вас; в. „Имера“ отбеляза, че не е християнска гледка да вижда човек въоръжената ръка на приставите до невъоръжената и окървавена ръка на Спасителя; в. „Фос“ публикува погребални беседи, за да се подиграе със забраните и окръжните; в. „Independance“ ви посъветва да последвате примера на днешните католици, които вместо към жалби до прокурора прибегват към опровержения; в. „Неа Генеа“ осмя изпълнените с упреци църковни послания и дори самият г. Калаподакис заяви, че вашият начин на действие напомня мрачните години на средновековието; някои пък запитаха дали не вършите всичко това в споразумение с автора, за да се повиши интересът към книгата. Когато положението се влоши до крайност, а смехът достигна своя връх, тогава счетохте за добре да поверите защитата на църковните права на оратора на батальона, светия епископ Каристийски, който помести в бр. 985 на „Етнофилакс“ под заглавие „Недопустимото нехайство на правителството“ филипика, или „пандахуса“^[1] или „филастрока“^[2], както я кръстиха вестниците, в която ругае правителството заради равнодушието му „по отношение общата опасност, унищожаването на установените порядки(?), подкопаването на устоите на обществото, изтръгването из корен на светите догми на вярата“, най-сетне по отношение на горката „Йоана“, която „смуцава безброй убеждения, унищожават цялото общество и разстройват целия всемир“. След подобно встъпление евангелският мъж иска „назидателното наказание

на писателя-злодей, уволнение завинаги“ на не подчинилия се на заповедите на прокурора, преследване на „нечестивите книжари“ и т.н. Но правителството съвсем не счете за разумно да отговори на всички тези неща; и ако не отговаря, иска вероятно да каже, че премахването на злото е работа на Църквата, а не на правителството; че истините на вярата няма защо да се страхуват от светлината на спора и от откритата словесна борба с нечестивостта и че самото духовенство е длъжно с добродетелите си да докаже, че обвиненията срещу него са неверни; ако обаче са верни, тогава съвсем не е право да се изпращат хората в затвора, за да се прикрият безсрамията на свещенослужителите. Към всичко това би могло да се добави, че този, който ругае християнството, би трябвало да се страхува от свободата на словото, защото именно на тази свобода то дължи съществуването и разпространението си из целия свят. Защото какво друго са били посланията, с които свети Павел и другите апостоли съборили идолите и християнизирали света, освен възражения в името на свободата на съвестта и словото? А гоненията на първите християни и на мъчениците какво друго бяха, ако не непризнаване на тази свобода?^[3] Скоро след това християнството смаза софистите и възтържествува отново благодарение на свободата на словото в школите на Атина, Александрия и Антиохия и само чрез нея можеше да възтържествува; свети Атанасий, светите отци са забранявали намесата на властта, като казвали, че присъщо на вярата е убеждаването, а не принудата, а свети Иларий Пиктавиански заявява: „Ако светската власт поиска някога да възвърне насила заблудените, дълг на епископите е да спрат нейната ръка, извиквайки високо: «Исус не иска да го признаят насила» *«Deus non requirit coactam confessionem»*“^[4], така че, достопочтени мои синодални старци, уважаемото правителство щеше да каже в заключение: „Прибягвайки до помощта на г. прокурора, вие позорите християнството, забравяте апостолическите традиции, обявявате се сами за неспособни да защитите чрез словото поверения ви божествен залог, ставате за смях пред обществото, с една дума, *не знаете какво правите.*“

И не мислете, че като отвърща така, правителството не държи сметка за членовете на закона и на конституцията, които вие с такова безсърдечие призовавате срещу нещастния автор. Ако дори

апостолическите традиции не са в съгласие с вашите окръжни, то държавните закони в никакъв случай не са по-благосклонни към тях.

Що се отнася пък до епитетите „злодей, ехидна“ и др., смятам за излишно да кажа каквото и да е за тях тук, защото ругатнята и клеветата, макар че са наказуеми по Кодекса, станаха благодарение на продължителната практика неотменими привилегии на духовниците и никой не мисли да им ги оспори; въпреки хората ги считат за съвсем безопасни, след като вече никой не вярва на думите на духовниците; но правото на оплакване е определено и ограничено именно от държавните закони. Членът, по силата на който се оплакват от „Йоана“ и искате „назидателно наказание на писателя-злодей“, е, ако се не лъжа, този, който съгласно параграф 9 от устава на Синода ви дава право да бъдете за съдържанието на книгите, третиращи верски въпроси и предназначени за младежта и духовенството. Не знам как тълкувате вие този закон, но старият и начетен професор по конституционно право, г. Д. Кириякос, чиято компетентност по правните въпроси, смятам, с ваше позволение, по-голяма от вашата, тълкува този член по следния начин: „В произтичащата съгласно члена на конституцията забрана за обръщане в друга вяра е включено и даденото на светия Синод право да бди за съдържанието на книгите, предназначени за младежта и духовенството, издадени в Гърция или внесени отвън. Но надзорът на светия Синод (забележете, свети мои отци!) *не може да се разпростре и върху книгите, не предназначени за възпитателни цели, и които третират верски въпроси от философска или историческа гледна точка*“, защото в противен случай това би пречило на търсенето на истината, а самите учени биха били наставлявани от благоразумни архиереи, от каквито понякога е съставен светият Синод. Позволете ми сега да ви запитам, достопочтени мои отци, дали „Папеса Йоана“ може да се смята за книга, която има за цел да обърне някого в друга вяра, след като нейният автор изтъква в предговора си, че няма нито следа от враждебна тенденция в нея, че безсрамията на западните и на източните духовници, виденията на средновековните калугери, бляновете на немските професори и въобще всички верски или философски парадокси са изложени със същото безразличие, с което мореплавателят отбелязва в дневника си посоката на ветровете. Но „Йоана“ не може да бъде включена, мисля аз, и в купищата *книги*,

предназначени за възпитанието на младежта и за духовенство. Тогава с какво право се месите в неща, които не са от вашата компетенция и се оплаквате, ругаете и клеветите книга, която в никакъв случай не подлежи на църковна цензура, ограничена от закона единствено за възпитателните книги? Обществото е поставило под ваш надзор човека само докато той стане способен да разсъждава сам, т.е. докато стане човек; и тогава пак от вас зависи да го насочвате в пътя на православието, но не вече посредством забрани и цензура, а като му доказвате, както правеха светите първи отци, че вашите наставления са най-добрите. Подобен добър пример ви дават вашите братя во Христа във Франция, които волю-неволю се възвръщат към апостолическия метод и вместо да се изплашат, когато се появи злочестивата книга на Ренан, вместо да го нарекат „ехидна, сатана и злодей“, вместо да се развикат като вас „Спасете, господин прокурор, из основи разклатеното християнство!“, тъкмо напротив, благодариха на бога, че в своята всемилост им е дал възможност отново да докажат колко прогнили и лесно превземаеми са били крепостите на нечестивостта, както и сториха, призовавайки на помощ Св. Дух, вместо прокурора. Същия метод духовниците използваха и в Германия срещу Щраус, англичаните — срещу Дарвин, а американците — срещу Паркер; въобще днес законодателите на всички цивилизовани народи считат за излишно и вредно опазването на религията чрез съдебни пристави и смятат, че нейните естествени стражи са онези духовници, които имат за единствени свои оръжия добродетелността и огненото си слово.

Що се отнася до свещенослужителите без език^[5], законът не държи сметка за тях, понеже никъде вече не се ръкополагат такива — хора без език не се приемат дори във войската, защото ги считат за негодни.

От всичко това виждате, свети мои отци, че вашите окръжни и жалби не само са нелепи, но и незаконни, а не са и в съгласие нито с евангелието, нито с изискванията на духа на нашия век; дори малко се съмнявам дали и през самото средновековие биха намерили добър прием. Тогавашната духовна власт осъждаше наистина изпадналите в догматически заблуди богослови и изгаряше понякога ересиарсите, но се въздържаше от всяка намеса в литературните съчинения, които нямаха за цел да обръщат хората в друга вяра и в които всеки можеше

да говори като разумен човек за синоди, чудеса, светци и др.; а самите духовници първи побързваха да се посмеят, когато авторът не вземаше тежък догматичен тон. Най-безнравствените и нечестиви литературни произведения излязоха на бял свят през епохата, когато папизмът и светата Инквизиция тъпчеха безсрамно християнското папство и горяха еретиците на кладите.

И като последица от това тогавашните писатели, които гледали на религията само през призмата на суеверието на калугерите и на безсрамието на архиереите, стигнали до убеждението, че няма нито бог на небето, нито морал на земята, както и днес човек започва да се съмнява в смирението и търпимостта на християнството, след като прочете окръжното, в което светият епископ Каристийски ругае и заплашва всички. Но като се връщам към средновековието, аз ви моля да забележите, че нито Бокачо, нито Ариосто, нито Пулчи, нито Макиавели, нито Еразъм, нито Рабле, нито някой друг поет или писател от онази епоха не е бил преследван за нечестивостта си; защото само от богословите се изисквало правоверност, а останалите учени пишели както си искали, ни най-малко не обезпокоявани от църковните водачи, които извън лакомията си, пианството, търгуването със свещени предмети, безсрамието и манията си да изгарят еретици, са били иначе добри хора, обичащи смеха и шегите, и покровители на просветата. Ако обаче на някой от блажените отци от онази епоха му бе хрумнала странната идея да обвини Ариосто или Рабле във верска заблуда, събратята му щяха да му отговорят през смях с думите на мъдрия йезуит, отец Лемоан: „Les erreurs de ce pays-là n'appartiennent pas à la juridiction de la Sorbonne“ (Peintures morales)^[6], което означава, че няма нищо общо между духовниците и литературата.

Дотук аз се ограничих, достопочтени мои йерарси, да ви изясня, че колкото и противохристиянска да се предположи, че е „Йоана“, безкрайно по-противохристиянски са вашите ругатни, закани и жалби до прокурора; сега обаче искам да разгледам, с ваше позволение, дали авторът на осъдената книга действително се подиграва с религията или с нещо друго. В това изследване не малко щеше да ми помогне изложението, направено от ваша комисия за извършения преглед на книгата, което изложение обаче счетохте за по-добре да запазите в тайна, имайки, изглежда, важни основания за това. Лишен от такъв водач, възможно е да се заблудя; но моят грях ще падне и върху вас,

свети мои отци, защото вие, вместо да предложите словото, т.е. вашето изложение като „светилник за стъпките и светлината по пътя“ на вярващите, предпочитате да ги преведете по тъмно от прокурора при следователя.

И преди всичко позволете ми да ви запitam какво разбирате под думата „религия“? Френският крал Людовик XIV имал обичай да казва: „Държавата — това съм аз!“ По същия начин, изглежда, разбират християнството понякога и много архиереи, макар че не са се осмелили да кажат открито: „Религията — това сме ние!“ Ако приемем религията според това схващане, то тогава всичко, което засяга духовенството, е включено по необходимост в него. В такъв случай като част от религията ще трябва да приемем и кланетата в Ефеския събор, и ритниците на Диоскурий, и пожарите на Нестор, и фалшификациите срещу свети Кирил, и убийството на Хипатия, и съсичането на гръцките философи в Скитополис, и жестокостите на света Ирина, и въобще всички украсяващи византийските летописи подвизи на духовниците. Освен всичко това трябва да гледаме като на съставна част от религията и на разказите на „Спасението на грешните“, на непристойните слова на Никодим, църковното носопение, изгарянето на Юда в Халкис, поклоненията на остров Тинос и най-сетне и на самите окръжни на светия епископ Каристийски. Ако такова сложно съдържание давате на думата „религия“, *о свети мои отци, тогава действително оръдие на сатаната, ехидна и злодей* е авторът на „Йоана“, защото осмя и се подигра безмилостно с всички тези неща. Позволете ми обаче да забележа, че това схващане е остаряло; защото днес, възвръщайки се постепенно към древната простота, ние разбираме под думата „религия“ учението на Исус, тълкуванията на първите отци и каноните на съборите дотолкова, доколкото при тяхното съставяне не се е прибягвало нито до ритници, нито до кланета и освен това дотолкова, доколкото канонизираните от тези събори положения не противоречат открито на духа на евангелието и на изискванията на здравия разум. Като ограничавам само в тези неща моята вяра, смятам, че съм по-правоверен и от самите вас, защото вие заради груби интереси изхвърляте от християнството и онези апостолически канони, които забраняват преместването на епископите. Ако обаче приемем християнството според второто схващане, което е съобразено с

евангелието, здравия разум и традициите на апостолическите отци, докато първото е в съгласие само с инквизиторите и средновековната духовна власт, трудно би било тогава да се открият в „Йоана“ верски заблуди освен само ако се припишат на автора и всички онези смешни възгледи на средновековните богослови или на съвременните немски философи, които той излага, за да ги подиграе, и които отхвърля решително в книгата си и в забележките към нея. Като върши това, той никак не засяга свещените неща; две неща има, свети мои отци, в християнската религия — нейната божествена истина, която авторът зачита, и човешките нелепости, които са я направили за посмешище; обаче *осмиването на чудатостите, с които духовниците срамят религията, не ѝ нанася никаква вреда*. Този израз на дивния Паскал е поставен на френски в началото на първата страница на „Йоана“ и авторът ѝ е сторил зле, че не го е превел за вас. Но и на друго място той сам казва: „Обичаш ли, читателю мой, благородното вино на вярата, както наричаше религията мъдрият Албин? Ако действително го обичаш, мразиш, разбира се, онези безсъвестни кръчмари, които подправят това дивно питие, като смесват вода, бои и разни отрови, и вместо божествен нектар, поднасят на зажаднелите ти уста някаква блудкава течност или някакво питие, от което ти се гади.“ Само на тези кръчмари обяви война, или по-точно само срещу тях отправи подигравките си авторът, следвайки завета на блажени Августин — „*Naes tu irride, ut eis ridenda ac fugienda moendes.*“^[7] Също така, когато авторът казва, че според Алберт Велики „кръстният знак останал отпечатан върху гърба на магарето, което Исус яздел, когато влязъл в Йерусалим“, или по-долу, „че благочестивите йерусалимски петли постят доброволно през страстната седмица“, той никак не цели да осмива Исус, о свети мои отци, а онези глупави богослови, на които не са им били достатъчни евангелските чудеса, та са се осмелили с такива и други подобни измислици да обезобразят божествения лик на Спасителя, представяйки го като някакъв друг Аполон Тиански^[8]. Но и с догмите не се подиграва, струва ми се, авторът, когато заклеява онези хора, които спорят за тях с ножове, фалшификации и ритници, или онези празни богослови, които натрупват непристойни слова, за да установят какво става в стомаха на причестилия се с тялото на Спасителя и къде отива след това, спорят за двойната природа на Исус и потопяват в кръв Изтока, за да се сдобият с по-богати епископии,

както признава съвременникът им свети Изидор Пелусиотски, според когото тогавашните архиереи, „заслепени от властолюбие, се преструват, че не могат да се споразумеят по някои божествени и висши неща на разума“. А какво да кажа за синаксарите, за „Калокерини“, за „Новия рай“ и особено за неприличния „Изповедник“ на Никодим, които и до днес омърсяват ушите и развърщават нравите на хората, представяйки основоположниците на християнството като глупаци и шарлатани? Нима и тези синаксари представляват част от религията, като при това освен с непристойност, те са изпълнени от начало до край с манихейски заблуди? Самите католици не четат вече мартиролога на Узуард или синаксара на Мавроликий, а поканиха учени специалисти да съставят, ако не безупречни, то поне подходящи жития на светци. Съвременното християнство, достопочтени мои отци, може да се сравни с прекрасна картина на Рафаел, която безброй поколения невежи живописци са обезобразявали с бездарни повърхностни боядисвания. Никой не може да обвини, че осквернява паметта на Рафаел онзи, който изстъргва посетне наслоените бои, за да се възхити на картината на големия майстор в нейната първообразна простота и красота; а още по-малко би могло да бъде заклеймено като противохристиянско произведението на онзи, който иска да измие от религията позора на средновековието. Необоримо доказателство, че авторът на „Йоана“ е осмял единствено безсрамията, но не и свещените неща, е обстоятелството, че вие не сте се осмелили, струва ми се, да защитите открито нищо, с което той се е подиграл — нито жестокостите, нито злоупотребите, нито разврата или суеверията на средновековните духовници; и затова вашето изложение остана в тайна.

А какво да кажа и за онова обвинение, което отправихте от светия амвон към автора, че „се подиграва с религията чрез постоянно сравняване на тайнствата, догмите, свещените обреди и обичаи на Православната църква със скверните неща“ (т.е. обичаите и обредите и пр. на езичниците), обвинение, което разкрива такова невежество в областта на църковната история и на съчиненията на светите отци, че се червя заради вас сега, когато съм принуден да го отхвърля? Вероятно единствени вие не знаете, че повечето, за да не кажа всички, християнски обреди са били възприети по признанията на самите свети отци от езичеството и много от тези обреди дори са влезли в

християнството независимо от волята на отците. Така например Тертулиан и Лактанций говорят с отвращение за езическия обичай да се кади с тамян и забраняват на търговците-християни да продават тамян; Минуций Феликс се обявява срещу употребата на свещи; споменатият по-горе Лактанций пита тези, които поддържат внедряването на този обичай в църквата: „Как биха дръзнали някога да поднесат някаква нищожна свещ на създателя на слънцето и звездите както езичниците на своите богове, които, бидейки богове на мрака, са имали нужда от свещи, за да виждат?“ А правенето на водосвет по домовете е според Тертулиан подражание на езически обичай, самите шествия не са нищо друго освен зрелищата на древните. Хлябът на предложението е възприет според Юстин от египтяните, а пък поклоненията са индийски обичай. И дори самото кръщение е според Тертулиан подражание на идолопоклонниците, които посвещаваха чрез него новите си последователи в тайнствата на Изида; на същото мнение са свети Юстин и твърде добрият християнин Ламене. И не само тези неща, но и самите тайнства на християнската религия — св. Троица, възплъщението, изповядването, светите дарове и др., са съществували и преди появата на християнството, както признават светите отци, които не са постигнали съгласие помежду си само в следното — едните се мъчели да докажат чрез тази тъждественост древността на християнските истини и възприемането им от всички народи по света, а другите, напротив, смятали, че Дяволът, знаейки предварително догмите и обредите на бъдещата религия, ги разкрил на езичниците, за да ги направи още от самото начало смешни. „Дяволът, тази маймуна на бога — казва Тертулиан, — подтикна езичниците към подражание на християнските обреди и затова виждаме как и те се кръщават, извършват поклонения, правят приношения пред олтарите“ и т.н. Съвременните критици и археолози преутвърждават напълно мнението на светите отци, като доказват научно чрез сравняване на паметниците на древността — дори и с индийските и египетските — че догмите и обичаите на християнската религия са съществували много преди това на Изток. Но и самите днешни апологети на християнството на Запад не крият това сходство, а тъкмо напротив, потвърждават го на всеослушание като доказателство за истинността на християнската религия, която според тях съдържала в себе си всички останали религии.

Смятам, че всичко това е предостатъчно, за да ви убеди, достопочтени йерарси, че авторът на „Йоана“, доказвайки сходството на християнските и езическите обичаи и обреди, е в съгласие с историята, със заключенията на съвременната наука и което е най-важно, със светите отци, чиито съчинения, поради вашето невежество, афоресахте, струва ми се, заедно с „Йоана“. Но не се бойте, тези светци не са злопапетни и може би в този час се молят на всевишния за вас, като казват: „Прости им, господи, те не знаят какво вършат.“

Остава само да разгледаме дали действително авторът е престъпил евангелската повеля за любовта към ближния, като е подиграл, иронизирал и осмил глупостите на средновековните богослови, вместо да ги обори сериозно, като се позове на закона и пророците. Що се отнася до мен, тъй като по природа съм незлоблив, бих сметнал с готовност насмешките и подигравките за противохристиянска проява, ако съществуваше някакво друго оръжие срещу глупостта освен присмеа. „Любовта към ближния ни задължава често пъти да осмиваме глупостите му, за да ги направим омразни и отблъскващи“, е писал блажени Августин, оправдавайки се за подигравките, с които си послужил срещу африканските богослови, като ги наричал на подбив комети. Същите разбирания са имали, доколкото знам, и останалите отци. Блажени Йероним осмивал безпощадно еретиците чрез своите „Писма“; свети Василий иронизирал невежите, които говорили за богословие; свети Иринеи отправял безброй подигравки по адрес на гностиците и най-сетне самият тъжен и огорчен Тертулиан казва: „Ако в моите книги се срещат места, предизвикващи смях, това се дължи на самата природа на нещата, защото са били по природа смешни, и срещу тях трябва да се води борба само чрез присмеа, за да не им се отдава чрез сериозни възражения повече значение, отколкото те заслужават.“ От това е видно, достопочтени йерарси, че да се наказва глупостта посредством присмеа съвсем не противоречи на духа на евангелието, след като с него са си послужили и най-светите от отците. Авторът на „Йоана“ се е задоволил само да съпостави в повечето случаи без коментarii отделни пасажии от съчиненията на средновековните богослови; *и ако това е предизвикало смях, то се дължи на самите неща, защото са били по природа смешни.* И действително какво по-смешно от това да гледа човек религията, от която очакваме нашето бъдещо спасение,

така безсрамно извратена от смешните измислици на глупави калугери, които спорят за това, какво става с тялото на Спасителя в стомаха на причестилия се, или пък събори, които се свикват, за да решат „*дали жените принадлежат към човешкия род или не*“?

Как другояче освен подигравателно би могъл да говори авторът за такива неща, след като според самите отци: „Само чрез присмеха се наказва глупостта“, а според Писанието: „Господ изпълва с присмех устата, които казват истината“? Само един-единствен упрек би могъл човек да отправи към автора на „Йоана“ — че нищо ново не е казал в книгата си. Заел се да докаже, че повечето от средновековните духовници са били суеверни, алчни, развратни и кръвници, той прилича на човек, който се е качил на трибуната, за да извести на обществото, че скорпионите и змиите са отровни, а осите имат лошо жилище. Присмейте се, ако щете, на простотата на този добър човек, подиграйте се на откритията му, но за бога не се мъчете да го пратите в затвора, задето е оскърбил многуважаемите тези отровни животни — това би било безсъвестно.

И не казвайте, свети мои отци, че не сте схванали намерението на автора — да се подиграе със смешните духовници, а не с религията. Пасажите, в които той изяснява своето намерение, са многобройни и ясни, цитатите му точни и лесно проверими, така че трудно или по-скоро невъзможно е всяко недоразумение. Кажете по-добре, че ви е яд на него, задето е писал в предговора си, че днес сред всички християнски народи единствени ние сме лишени от религиозно възпитание; че докато навсякъде, дори в самата православна Русия, външният култ се съобразява с изискванията на напредъка на културата, само ние оставаме прикрепени към средновековните форми като мидите към скалите; подбираме служителите на всевишния сред неграмотните, целуваме черни византийски рисунки и слушаме двучасови носопения, които не одобрявал и самият свети Василий. Може би ще се разсърдите и за това, което авторът пише за нашето духовенство: „... че докато на Запад поповете са се сдобили с остри нокти и отровни зъби, у нас те станаха постепенно безвредни и кротки като змиорките на Копайдското езеро“ и за да опровергавате този, който ви е смятал за добри хора, побързахте да докажете, че и вие имате зъби. Позволете ми обаче да забележа, свети мои отци, че всичко споменато по-горе няма нищо общо с религията, от чието име вие

ругаете, отправяте жалби и клеветите автора. Може би ще отвърнете, че при сегашния си интелектуален уровень гръцкият народ не е още в състояние да различи истинските граници на религията и затова се налагат предохранителни мерки спрямо „Йоана“, способна да разклати убежденията на онези, които все още смесват религията с нейните служители. Но и така погледнато, какъв разумен смисъл имат вашите забрани и кого се надявате да предпазите чрез тях? Не, разбира се, тези, които не знаят да четат — тях нищо не ги грози; а още по-малко грамотните, чийто брой и любопитство се увеличава десетократно от подобни забрани. Тези неща вие ги знаете по-добре от всеки друг, достопочтени йерарси; но същевременно ви е известно, че благодарение на пълната липса на християнско възпитание у нас още има читатели на „Спасение на грешните“, все още има бабички, които възхваляват най-много света Параскева, и благочестиви поклонници, които мислят, че Богородицата на остров Тинос е по-милостива от богородиците другаде, както онези мегарци, които според Плутарх твърдели, че луната в Мегара е по-голяма от тази в Атина. Тези именно хора се надяха да настроите с крясъците си срещу автора — баба му, дойката и слугите му. А вие, *светлината на света*, се опряхте на мрака на невежеството, за да си отмъстите, оклеветявайки като враг на религията човека, който се отвращава само от злоупотребите на духовниците, а евангелските завети на нашия Спасител следва с такова благочестие, че в продължение на цели пет месеца, заплашван, наричан „ехидна, злодей, оръдие на сатаната, мерзавец, рушител на установения порядък“ и пр., не отвърна нито дума на всичко това — а всъщност отговорът беше толкова лесен. Разбира се, не искам да кажа с това, че би могъл да се мери със светия епископ Каристийски в подбирането на обидни епитети, защото никой не може да оспори на расоносците лавровия венец в този вид филология, но на ругатните би могъл да противопостави в своя защита факти. Например, че не е ваша работа, достопочтени йерарси, да обвинявате другите, че рушат установения порядък, след като вече от три години насам вие сами рушите и потъпквате божии канони и държавните закони, като сменявате епископиите си; че много по-малко подхожда на вас да обвинявате другите в неблагочестие, след като вие самите толкова малко почитате името господне, че извършвате противоканонически помени в неделя; а пък светците толкова малко почитате, че сменявате

имената им според политическите обстоятелства и ги обявявате ту отонисти^[9], ту революционери; и дори вашите собствени архиерейски одежди почитате толкова малко, че пишете оскърбителни писма на частни лица, когато считате, че не са ви заплатили достатъчно за обязаностите, които вие сте задължени да извършвате безвъзмездно. Такива неща и още безброй други би могъл да каже той, черпейки материал от вестниците, с които ежедневно се ругаете, като се наричате едни други симонисти и нарушители на каноните. Но за всичко това автора малко го е грижа.

Ако съгласно завета и примера на Исус и на светите отци авторът ненавижда верските кръчмари, той обаче до такава степен се отвращава от скандалите, че заемайки се да докаже вредата от тези кръчмари, вместо да хвърли поглед около себе си, използва отдалечената и почти непозната епоха на средновековието, за да избегне всяка лична обида. Той не принадлежи към никоя от клерикалните котерии у нас, не се поставя в услуга нито на православната руска пропаганда, нито на библейската, не преследва с книгата си никаква враждебна цел, а казва най-вече истината, разобличавайки безпристрастно посредством присмеха злото, където и да го открие — у православните, у католиците и у протестантите, под расото на монаха или под хламидата на философа; и понеже знае, че премахването на злото на този свят не може да бъде извършено от учените теоретици, пропилява дните си, надвесен над книгите си. Оставете го на мира най-сетне. Последвайте съвета ми, защото по-скоро вие имате полза от това, отколкото автора, защото ако той не изпитва огорчение, когато гледа как служители на всевишния се увеличат в такива противоевангелски кръсъци, би се радвал на известността, която книгата му е добила благодарение на тях. „Папеса Йоана“, която като всички издавани в Гърция книги бе предназначена за един ограничен кръг от образовани хора^[10], бе четена благодарение на афоресванията по клубовете, по кафенетата и бакалниците, при туй понякога на висок глас, за да слушат и неграмотните, а светият епископ Назаретски и игуменът на „Св. Сава“ искали екземпляри от нея от преминаващите през Сирия пътници. Такива са днес последиците от забраните, наложени от духовенството; обновителната

1866 година е по-неподходяща от която и да е друга за афоресвания и преследвания на писатели. Постройката на духовната власт се руши навред, френският сенат утвърди свободата на словото, всеобща любознателност и неудържим стремеж към свободни изследвания са обхванали всички народи и сред това всеобщо вълнение се възправя религиозното чувство, което отхвърля игото на средновековното богословие и жертвува строгото съблюдаване на буквата, за да се приобщи към духа на християнството. Всички, изглежда, разбират, че за да се спаси блъсканият от бурните вълни ковчег на вярата, трябва на всяка цена да се хвърлят в морето незаконно натоварените на него свещенически стоки. Много критици, филолози, независими богослови и прогресивни свещенослужители са се заели денонощно с ревизирането на паметниците на християнството, като обират полезното и хвърлят в огъня плевелите. Коланис, Ревий, Ройс, Рост, Чанинг, Паркер, Кайн, Шенкел, Кине и други са хванали кирката и викат „Напред!“, което значи: „Назад към времето на апостолическото християнство. Общите стени, които ни делят от него, трябва да бъдат срутени, а булото на духовенството, което закрива небето от нашите очи, трябва да бъде разкъсано.“ Духът на това религиозно възраждане, който завладява целия християнски свят, рано или късно ще проникне и у нас. Може би не е далеч времето, когато и гърците ще кажат: „Не искаме повече да сме византийци, а християни!“ И тогава, свети мои отци, когато тази зора изгрее и у нас, ако все още упорствувате да считате автора на „Йоана“ за демон от ада, ще бъдете поне принудени вместо Сатана да го наречете Луцифер^[11].

[1] Пандахуса — окръжно, папско послание; писмо, изпълнено с упреци. ↑

[2] Филастрока. ↑

[3] Шатобриан нарича свети Павел „първия мъченик за свободата на печата“. ↑

[4] Бог не изисква да се вярва в него насила. ↑

[5] Игра на думи: *език* тук е взет в смисъл на *дара на словото*. ↑

[6] Заблудите на тази страна не попадат под юрисдикцията на Сорбоната. ↑

[7] Така осмивай тези неща, че да поправиш това, което е смешно и отблъскващо в тях. ↑

[8] Аполон Тиански — философ от Питагоровата школа и чудотворец; умрял в 97 г. Древните му приписвали чудеса, подобни на тези на Христос. ↑

[9] Привърженици на гръцкия крал Отон I, свален от престола през 1862 г. ↑

[10] „Папеса Йоана“ е написана на най-изтънчен книжовен език — „катаревуса“. ↑

[11] Луцифер — водач на въстаналите ангели. Името му означава *носец светлина, светлоносец*. ↑

„ПАПЕСА ЙОАНА“ И МОРАЛЪТ

ПИСМА НА ЕДИН ЖИТЕЛ НА АГРИНИ

ПЪРВО ПИСМО

Агрини, 1 май 1866 г.

Уважаеми г. издателю на „Авги“,

Името ми е Сурлис; живея в Агрини, близо до реката, и съм абонат на вашия забележителен в. „Авги“. На младини отидох в Падуа да следвам медицина, след това се завърнах тук, където се ожених и живея вече от тридесет и седем години. Но господ не ме дари нито с болни, нито с деца; преди дванадесет години ми взе и жената и за да не остана без тормоз, ми изпрати на нейно място един остър ревматизъм, който ме превърна в паралитик. Сега ходя с патерици; но понеже съм благочестив човек, всеки ден благодаря на всемилостивия бог, като си казвам, че ме е направил куц, може би за да стигна по-късно до последното си жилище. Единствените ми развлечения са моята земя, която ме храни, вашият вестник и библиотеката ми. В нея има (по обичая на лекарите, завършили в Падуа!) повече поети, писатели и философи, отколкото лекари. Омир, Платон, Данте и Вергилий — от които се възхищавам и почитам като свещени неща и затова никога не ги разтварям; а освен тях и Катул, Ариосто, Байрон и други по-малки автори, чието общество предпочитам пред приказките на приятелите ми агриниоти, нарекли ме заради това — мизантроп. Но това е долна клевета; напротив, аз толкова много обичам хората, че ако имах пари или поне крака, нито секунда не бих останал повече в Агрини. Но нека оставим агриниотите и се върнем на въпроса. Казах

ви, значи, уважаеми г. издателю, че имам хубава библиотека и по-голямата си част от времето си прекарвам с книгите си. Напролет, когато слънцето е приятно, чета на терасата на къщурката си; през лятото, когато лъчите му жарят, се подслонявам под сянката на стар платан, чиито излишни колони ме топят през зимата; така че това дърво ми дава според обстоятелствата прохлада или топлина както духането на Езоповия сатир. Изложих ви всичко това, г. издателю, за да ви докажа, че, при все че се наричам Сурлис и живея в Агрини, съм начетен човек, способен да прави по-добри преценки по културните въпроси може би от мнозина столични журналисти и образовани хора, които, понеже пишат и преподават от сутрин до вечер, за да си изкарат хляба, не намират време да разтворят книга, и затова... Но уводът ми стана много дълъг, а вашето място е ограничено; и тъй, връщам се съвсем сериозно на въпроса.

Един мой приятел, живеещ в Атина, комуто бях изпратил няколко оки жълт агриниотски тютюн, ми изпрати в замяна една новоизлязла книга, озаглавена „Папеса Йоана“ и отпечатана в почитаемата ви печатница. Воден от желанието да ми покаже колко скъпоценен е подаръкът му, т.е., че ми се е отплатил добре за тютюна, той бе увил книгата в цял куп вестници — „Хартис“, „Алитуа“, „Independance“, „Палигенесиа“, „Авги“, „Етнофилак“, „Омония“, „Византис“, „Хрисалис“ и др., които я представяха като „остроумна, крайно безнравствена, прекрасна, кална, написана с голяма ерудиция, загубено време за ненужни знания, очарователна, отвратителна, удивителна, мерзка“ и цял куп други епитети, които се караха помежду си. В плика се намираше и едно окръжно на достопочтения епископ Каристийски Макариос, който с присъщата на калугерите евангелска кротост наричаше писателя *оръдие на сатаната и злодей*, а самата книга *заразна, развращаваща, змия, способна да отрови цял дом*, и пр., и пр. Освен него имаше още едно окръжно, носещо подписите на петте члена на Синода, което е било прочетено и в църквите и

което забраняваше на вярващите да четат кощунственото съчинение, за да не им нанесе вреда нравствена и... телесна. Всички тези неща, нека ви призная истината, възбудиха любопитството ми и след като дълго време си блъсках главата, за да свържа толкова възхвали с толкова ругатни, толкова славословия с толкова кал, които печатът и Църквата изляха върху тази книга, реших да я прочета и аз, за да си съставя мнение със собствените си очи и по собствена преценка. Прочитането ѝ е може би грях след забраната на Църквата; но ако аз съм съгрешил от любопитство като първата ни майка, то нека грехът падне върху светия епископ Каристийски, който ме въведе в изкушение; ако аз станах Ева, той е змията, която ме съблазни с дългите извивки на калугерските епитети.

Прочетох, значи, и аз „Папесата“ и бих искал, ако ми позволите, да изложа пред вас не за тази книга, а за морала изобщо и моето лично мнение, или по-точно мнението на библиотеката ми. Много пъти съм се възхищавал, г. издателю, на мъдростта и още повече на смелостта на образованите люде, особено на столичните журналисти, които, без да чувствуват нужда от ничия помощ, извличат всичко, каквото казват, от премъдрата си глава. Говорят за история, без да посочат нито един пример, за конституция и държава, за екстерниране и смъртно наказание, за морал и философия, без да благоволят да проверят дали и други хора са се изказвали за подобни неща. Преди няколко месеца в почитаемия ви вестник съобщихте с възхищение и удивление, че някой си К. Ригопулос, вдъхновен от Св. Дух, успял да обори Ренан, без да го прочете. Това нещо е действително достойно за удивление, не казвам противното; но много по-достойно за удивление са възхищението и удивлението ви, тъй като виждате всеки ден толкова много ригопуловци, че би следвало отдавна да сте свикнали с подобни чудеса. И най-нищожният от журналистите ви е боговдъхновен пророк в своята област, тъй като говори и се произнася за неща, които никога не е

изучил. Не си спомням кой философ казваше на жителите на столицата:

*О, Атина, най-личен ти град,
какви магарета храниш сега!*

Но това двустигшие не изглежда вярно, първо, защото не трябва да ругаем никого и, второ, защото вместо магарета поетът е трябвало да каже пророци, боговдъхновени хора, способни да говорят за всички познати неща и за много други още, овладели цялата мъдрост, без да изпаднат в греха да сдъвчат забранения плод на познанието. Що се отнася до мен, аз почитам такива хора, облажавам ги, удивлявам им се като на редки и странни създания, чиято порода е изчезнала във всички краища на земята и се е запазила единствено в Гърция; но нито ми е по силите, нито смея да им подражавам. Както не мога да ходя без патерици, така също ми е невъзможно да мисля без книги. Преди да се реша да изкажа мнението си по какъвто и да е въпрос, искам да узная какво е мислил по това Аристотел, Кант и Хегел, ако е из областта на философията; свети Василий, Лютер и Ренан, ако се касае за богословие; Атиней и Саварен, ако се отнася за готварство. Този метод ми се струва най-разумният и най-сигурният за хората, които бог не е дарил с нищо друго освен с мозък и книги; другият метод, т.е. всеки да изказва мнението си, без да го е грижа какво са казали другите, подхожда само на гениалните мъже и на лудите. Гениалността и лудостта по мнението на много физиолози са сестри и затова имат еднакви привилегии — казват каквото си искат и определенията им са същински прорицания на Пития, която, както твърдят мнозина от древните, е изпадала и тя в някакъв вид лудост, когато е предсказвала. Но така или иначе, колкото и големи да приемем, че са привилегиите на гениалните хора и лудите, смятам мимо това (простете ненужния архаизъм!), че

мнозина от събратята ви, говорейки за морала, преминаха малко границите на простимото... оригиналничене. Така например в „Хартис“, след като въздига до звездите „остроумието, изящността, атическата грация“ и другите достойнства на автора на „Йоана“, обвинява сетне същия, че „въвежда в Гърция непристойния романтизъм на западноевропейците“, чиито основоположници били според „Хартис“ *Пирон и Парни*^[1]; всъщност тези хора са били отдавна в гроба, когато Юго и другарите му измислиха романтизма. По-нататък четем, че „Наполеон украсил силата на *свободата*“; и на края авторът на статията си представя, че писателят се смее при прочитането ѝ; не би ми било трудно да повярвам това освен ако г. Роидис страда от хроническа ипохондрия. След „Хартис“ разтворих „Етнофилакс“, който изказва пожелание „Църквата да се възвърне към епохата на мъчениците“. Това вече го считам за съвсем трудно изпълнимо; дори вярвам, че ако предложеха на почитаемия му редактор, г. Анагностопулос, да го направят мъченик, т.е. да го сварят, да го набучат на шиш или да го изпържат, щеше да откаже. По-долу същият журналист уверява, че „съвременното общество е обърнало с отвращение гръб на всяка противохристиянска идея“. Къде да беше истина това; но за съжаление съвременното общество изчерпа седемнадесетте издания на Ренан и противорелигиозните му гласове са толкова силни, че се чуват чак в Агрини. Прочетох и статията на вашия „Авги“; редакторът пише, че „Йоана“ е имала „достойнството да го държи по цели часове в напрежение, нетърпелив да вкуси от многобройните ѝ прелести“, а по-долу — че това е една книга „кална и отвратителна“. Тези два израза не изглеждат ли малко противоречиви? Един друг журналист смесва древния философ Пирон, за когото писателят споменава, с френския поет Пирон — изглежда, че той вярва в метемпсихозата; друг пък... Но това, че съм седнал да се удивлявам на оригиналността на вашите журналисти, е само проява на агриниотско простодушие; същото би било,

ако се чудех, че морето е солено, че воловете имат рога или птиците — криле; всеки би ми се подигравал на откритието и с право. Позвовете ми да дам само един съвет, г. издателю, на вашите събратя и ако те го последват, ще станат неуязвими като Ахил. Рецептата е проста; препоръчайте им да отбягват като коварни подводни скали фактите и най-важните имена, да не нарушават покоя на древния Пирон, на поета Пирон и на Бонапарт, а да следват добрия пример на в. „Алитиа“, който похвали „Йоана“ за бялата ѝ хартия и тъмното ѝ мастило. А когато искат да обвинят някого, тогава да вземат за пример и образец светия епископ Каристийски, който с евангелска кротост нарече автора на „Папесата“ само „оръдие на сатаната, ехидна, покварен човек и злодей“, или пък достопочтения редактор на „Анатотикос астир“, г. Калаподис ли беше, Калаподакис^[2] ли, не си спомням добре името му, който нарече книгата мерзка. И понеже стана дума за калъпи за ботуши, това ми напомни ботушите, т.е. думите на един мой приятел, който твърдеше завчера в кафенето на Спиропулос, че някои хора биха употребили най-полезно мастилото си, ако почернеха с него ботушите си.

Но писмото ми стана много дълго, а колоните на вашия вестник са в дорийски стил, т.е. къси и несъразмерни за старческата ми бърливост. Като оставям, прочее, за следното писмо продължението или по-точно началото на това, което исках да ви кажа за морала, моля да ме считате

ваш предан слуга и абонат ДИОНИСИОС СУРЛИС

ВТОРО ПИСМО

Агрини, 10 май 1866 г.

Уважаеми г. издателю на „Авги“,

Получих писмото ви, в което ми казвате, че от моите писма ще направите брошура, само че да пиша на по-чист

литературен език и да не се подигравам с никого, дори и да е журналист. Неприятна и тежка задача е за човек на моята възраст да научи нов език и да се отучи да се смее; но заради вас ще се постарая. За мое щастие намерих у един приятел „Политическа студия“ на уважаемия г. Н. Сариполос, „Неа Схоли“ на г. П. Суцос и други подобни пуристични книжки, които изучавам от три дни насам, за да проникна в тайните на изящното изразяване. Но няма да скрия от вас, г. издателю, че, понеже ми предстои да се потопя в този пуристичен извор, питам се с тревога като Диоген — къде ще отида след това да се изчистя.^[3]

Както ви писах в предишното си писмо, намерението ми е да поговоря с вас малко за *морала*. Нека тази дума да не ви изплаши — не възнамерявам да ви държа проповед; защото според мен най-голямата безнравственост е да приспива човек читателя си. Имам за цел само да ви докажа с доводи, взети не от собствената ми глава, а от библиотеката ми, че свободата на изразяването, дързостта, безсрамието, нечестивостта, словесната непристойност или друго подобно определение, с което са назовавали тази свобода някои столични калимавконосци, е била считана навсякъде, всякога и от всички от сътворението на света до днес, от Еклесиаста до Пердикарий естествена и необходима в кръстните съчинения от рода на „Йоана“ както чесънът в таратора; тази свобода е не само естествена и необходима, но и от нравствена гледна точка за предпочитане пред непристойната словесна предвзетост, единствено опасна за нравите, защото представя непристойното за пристойно.

Тук обаче, г. издателю, аз изпадам в същото затруднение, в което би изпаднал и онзи, който би се заел да докаже, че слънцето свети, че комарите са досадни, а жените — кокетни; неща толкова безспорни и очевидни, че всеки опит да бъдат доказани е съвсем излишен и смешен. Не по-малко излишно и смешно е някой да седне да доказва на образовани хора, че словесната невъздържаност е също така необходима на сатириците, както лицемерието

на духовниците. Аз обаче, г. издателю, не приличам на онези високомерни столични книжовници, които, щом се завърнат от Европа натъпкани с мъдрост и високомерие, пишат в предговорите на мъдрите си творби, че пренебрегват мнозинството и държат само за мнението на най-мъдрите, и прибавят по някой стих на латински като „Non ut miretur turba laboro“^[4] или друг подобен противохристиянски израз. Напротив, аз считам, че както Исус е дошъл да спаси не праведните, а грешните, така и онези, които пишат, трябва да се обръщат не към мъдрите, а към необразованите; и както и на него не му е дотягало да повтаря „Обичайте се едни други“, „Не прави другиму това, което не искаш да направят на теб“, „Отвърщайте с добро на враговете си“ и други не по-малко стари и изтъркани заръки, вече предъквани преди това безброй пъти от Конфуций, Сократ, Зенон, Цицерон и други мъдреци, така и онези, които пишат за днешните гърци, са принудени често пъти да осветляват неща светли и самосветеци като задниците на светулките.^[5]

Ако исках, бих могъл, уважаеми г. издателю, да започна да изреждам примерите си от светото Писание, като заимствувам от пророците, тези свети Аристофановци, както ги нарича Хайне, няколко достойни за отбелязване примера на свобода, подходяща за сатиричния жанр. Притчите и Еклесиаст, Сирах и Йезекиил съдържат неподражаеми образци на свобода на изразяването, които карат читателя не само да се изчервява, но понякога и носат си дори да запушва. Оставям обаче тези неща настрана, първо, защото съгласно благоразумния съвет на светия Синод не трябва да смесваме божественото със скверното и, второ (а това е главната причина!), защото не съм много убеден дали Писанието би могло да се смята за нравствена книга. Във всеки случай не е било много отдавна, когато калугерите са забранявали да се чете Писанието както днес „Папеса Йоана“, а не подчинилият се е бивал отлъчван от църквата или изгарян като еретик според степента на верската ревност на светите епископи Каристийски от

онази епоха. Спомнете си колко неща се казаха едва вчера по адрес на клетия Вамвас от правоверния Иконом, понеже се зае да преведе на говоримия език тази опасна книга, която според Иконома трябва предварително да се сготви умело, за да не вреди на stomасите на вярващите, също както някои гъби — за да загубят отровността си.

След Писанието идват гърците, след религията — отечеството. И те обаче, ако се не лъжа, смятат, че свободата на изразяването е необходима на хумористите. Във всеки случай Архилох, Аристофан, Теокрит, Лукиан и други се надпреварват помежду си в непристойност, която дори самият Аристотел е бил принуден да приеме като неизбежно зло. Но и гърците не могат да послужат за пример по въпроса, защото други са били тогава нравите и други са сега и освен това в онези времена духовниците не са имали още обичай да се месят в литературата както отците на светия Синод. Не трябва, значи, да се учудваме, ако клетите ни прадеди, лишени от подобни Аристарховци, са изпаднали в такива заблуди. По тази причина искам да избягна да се изкажа и за католиците; надявам се обаче, г. издателю, че никой, дори и да е редактор на атински вестник, не би посмял да отрече, че „колкото девствеността подхожда на три пъти омъжена жена“, толкова и шедьоврите на Плавт, Хораций и Ювенал надминават по отношение Свободата на изразяването „Папеса Йоана“, колкото и непристойна да се приеме, че е тя.

В същото време, когато сатирата в своя пълен разцвет се смееше гръмко съвсем гола из Рим, в едно отдалечено село на Юдея се раждаше човекът, който щеше да промени лицето на света. Религии, нрави, обичаи и закони — всичко се преобрази; но сатирата не пожела да промени нито лошия си нрав, нито пък да покрие класическата си голота. От езичниците тя попадна в ръцете на църковните отци, които не успяха да я приучат на благоприличие. Тертулиан, свети Василий, свети Йоан Златоуст, блажени Йероним, блажени Августин и останалите светци описаха и осмяха покварата на езичниците, но ако бог ме беше дарил с

дъщеря, никога нямаше да ѝ позволя да прочете произведенията на тези светци. Откъси от тях тук няма да дам, понеже можете да намерите колкото си щете от тях в речника на Бел и в бележките, приложени към „Йоана“, където авторът се е видял принуден да помести цял пасаж от свети Василий, за да оправдае изрази си, че съчинението „За целомъдрието“ на светия епископ Кесарийски му се струва написано върху гърдите на някоя гола девица.

Но през средновековието, след нашествието на северните варвари, сатирата, съобразявайки се с нравите на победителите, също се оварваря, загуби гражданствеността си, атичeskата сол, тънката си ирония и всички онези украшения, които вулгарният вкус на онзи век направи излишни. Но невъздържания си език и свободата си запази непокътнати, тъй като без тях тя не можеше да живее. „Компанията на средновековните сатирици — казва г. Лениан — прилича на древните вакхически компании — всички са били Силени, Сатири и Панове, които се смеели гръмка, крещели и се държали неприлично.“ През онези векове на разцвет на вярата и тиранията, когато свещеникът и палачът, братски прегърнати, стрижеха свободно стадото на вярващите, сатирата, т.е. правото да се отмъсти за обидите чрез присмеха, беше единственото нещо, което бе останало на угнетените. Средновековният присмех не знаеше нито граници, нито срам. Богословски догми и политически закони, папи и крале, събори и манастири, жени и мъже, всички плащаха редовно своята дан на публичния присмех както атиняните на минотавъра, но нито един Тезей не посмя да се пребори с този звяр. И докато и най-нищожната догматична заблуда в богословска книга се наказваше с огън или бесило, сатириците имаха право да качват на сцената Исус и да го показват как разменя непристойни шеги със Сатаната, да се подиграват с големия корем на кралете си, да възпяват целомъдрието на папата с познатите стихове:

*Papa caputs hunc vel hanc decipit,
Papa quid vult in lectum recipit.*^[6]

И да представят как княгините превръщат като митичната Цирцея съпрузите си в бикове и други рогоносни животни. Тираните и духовниците, които бяха лишили поданиците си от всякакви права, не посмяха да отнемат привилегията на сатирата да осмива нелепостите им и предоставиха тази слава на членовете на нашия свети Синод. Сред този всеобщ упадък на всички човешки права единствена сатирата беше останала права като статуята на Присмеха сред развалините на разрушената Спарта. Сред ужасите на цялото средновековие тя бе единствената утеха на роба, единственият протест срещу тиранията на догматиците и господарите, на който дължим до голяма степен днешното положение на нещата. Но аз нямам за цел да плета тук венцехваления на средновековната сатира, а просто да ви изтъкна, г. издателю, че както у евреите, у гърците, у римляните и у църковните отци, така също и през средновековието свободата на изразяването се е считала необходима за сатириците; в това можете да се уверите, като хвърлите поглед в който й да е сборник със средновековни рапсодии.

Да пристъпим сега към приемника на мрачната средновековна епоха — възраждането на културата.

То започна в Италия още през самото средновековие. Великият Данте, най-изтъкнатият от поетите, постави, въздишайки, основите на италианската поезия, а Джовани Бокачо, най-веселият човек на света, смеейки се, даде облик на прозата. Първият описа страданията на обречените на вечни мъки — как се борят със змии и скорпиони, а вторият — страданията на бащите, съпрузите, настойниците и всички останали, които имат работа с жени. Епопеята на Данте стана неподражаем образец на сериозния жанр, а новелите на Бокачо — на комичния. Колко необходима за комичния жанр е считал Бокачо

свободата на изразяването, вероятно знаете по-добре от мен, г. издателю, тъй като една от неговите, отличаващи се с такава свобода новели, „Дяволът в ада“ (заглавието е алегорично), е била преведена, както ми казаха, и се продава свободно по улиците на столицата — не знам обаче дали със съгласието на светия Синод. Примерът на Бокачо, т.е. свободата на изразяването, последваха всички по-сетнешни италиански поети и писатели — Поджио Брачолини в неговите „Шеги“, Макиавели в знаменитото си „Магаре“, прочутият Ариосто в „Орландо фуриозо“, Трисино, патер Берни, патер Пулчи, патер Лаказа, патер Бимбо (виждате, г. издателю, колко духовници ви споменавам във връзка със свободата на изразяването!), Бойярдо, Тасони и много други, които считам за излишно да изброявам, тъй като може би не познавате тези хора дори по име и вероятно ще помислите, че назовавам като доказателства имената на несъществуващи хора, както кандидатите за кметове у нас възкресяват мъртвите, за да гласуват за тях.

Нека прехвърлим сега Алпите и видим как пишеха около същото това време във Франция.

Най-напред срещаме „Стоте разказа на наварската кралица“, които по отношение на свободата на изразяването не могат да завидят на нищо на Бокачо; тази препоръка считам за достатъчна. През тази епоха известният Рабле пише своята знаменита сатира срещу Църквата и кралете „Гаргантюа“, класически шедьовър на непристойност, Брантом — своите „Галантни дами“, Перие (когото, моля, не смесвайте с едноименника му и ваш събрат Казимир Перие, както гръцкият философ Пирон с френския поет Пирон) — своите „Весели слова“, а Амио превежда Лонгус. Към този литературен период спадат и „Мениповата сатира“^[7], стиховете на Моро, сатириите на Рение, епиграмите на Теофил, „Цимбалум мунди“^[8] и много други съчинения, посипани с едро счукана галска сол, в състояние да убедят и най-невярващите, че и във

Франция, както и другаде, свободата на изразяването се е считала наложителна за сатириците.

Скоро след това на френския трон се качва великият крал на великия век, Людовик XIV, при чието царуване засияха светилата на френската класика — Фенелон, Расин, Боало, Юе, Вожела и други; всички са сериозни, благочестиви и благоразумни писатели, които сравняват краля със слънцето и скланят пред него глава доземи, за да не ослепеят от лъчите му, почитат нравите, религията, етикецията, папските вули и трите единства на Аристотел. Но за съжаление критиците не са определили първото място на тях, нито пък ги считат за истинските представители на френския гений, а възхваляват като такива Молиер и Лафонтен, сатирици и двамата, които не почитат нищо, назовават тиквата тиква и използват разточително и невъздържано свободата на изразяването; най-сетне хора, които, ако са имали нещастieto да пишат днес в нашата столица, щяха да бъдат отлъчени от Църквата на светия епископ Каристийски, г. Калаподакис щеше да ги нарече „безчестни“, а г. прокурорът — да ги призове на съд като разложители на нравите. Щастливи наистина са били онези, които са се родили варвари, а не гърци! А що се отнася до писателите от XVIII век, Монтескьо, Дидро, Волтер, Кребийон, Шанфор и др., смятам за излишно да ви кажа каквото и да е, защото всеки знае, дори и самите ви колеги, че тези, които са написали „Персийски писма“, „Кандид“ и „Диван“, са били почти невъздържани, тъй като също са считали свободата на изразяването за необходима подправка на всяко сатирично произведение.

Нека преплуваме сега Ламаншкия проток, както преди това преминахме Алпите, и се спрем за малко на острова на британците, чиито нрави според Байрон са почисти и от снега, който покрива планините им, за да видим дали английските сатирици са били по-благоприлични.

Първи там ни се представя Чосер, бащата на английската поезия, сатирик, за мое щастие, и който може

да бъде посочен като забележителен образец на невъздържаност в присмеха. Той е бил съвременник на Бокачо, на когото се опитал да подражава в „Кентърбърийски разкази“. Излишно е след всичко това да ви изтъквам до каква степен е обичал „свободата на изразяването“, която е била възприета повече или по-малко и от всички негови сънародници, не само в комичните, а въобще във всички литературни произведения. Марлоу, Шекспир, Шадуел, Флечър, Бътлър, Гарт, Приор и Бомонт са били упреквани от самия Волтер, че са злоупотребявали с тази подправка; а според Байрон всичко писано на английски преди Поп и голяма част от стиховете на самия Поп трябва да бъдат изгорени, ако невъздържаността на изразите се счита смъртен грях. Скоро след това Лоурънс Стерн, който бил и кюре, се оправдавал пред една дама, укорила го за свободата, която царяла в шедьовъра му „Тристрам Шенди“, като сравнявал творбата си с двегодишното дете на тази благопристойна англичанка, което се търкаляло върху килима и показвало съвсем невинно и без каквато и да е зла умисъл всички части на тялото си. Почти по същото време Суифт, също свещеник, написа прочутата си политическа сатира „Пътешествията на Гъливер“, от която френският преводач е счел за уместно да махне „всичко, което би могло да оскърби целомъдрените уши на младежта“, т.е. всички жила и всичката сол на произведението; прочистено по такъв начин от благопристойния преводач, то напомня на оскубания петел на Диоген, както можете сами да се уверите в това и от гръцкия превод, направен на книжовния език.

За испанците не мога да ви кажа много нещо, понеже не знам езика им. Но доколкото мога да съдя от преводите, сатириците и на тази страна не са открили начин да се смеят със затворени уста. „Дон Гусман“, „Пазарило де Тормес“ и „Куцият дявол“ са преводи или подражания на испански разкази, чиято сатирична сол, макар и малко посчукана от преводачите, остава все пак доста едра.

Германците и холандците пропуснах, защото по онова време те още нямат литература, а само тълкуватели учени, които пишат на латински — Бас, Еразъм, Скалигер, Скрибер, Липс и други. Но не мислете, г. издателю, че те са представлявали изключение от общия закон. Напротив, тъй като са имали денонощно под ръка Персий, Петроний и Ювенал, те са подражавали така сполучливо тези благопристойни римляни в книжките, които изстрелвали един срещу друг, че, по израза на не помня кой богослов, човек се чуди как хартията, върху която се пишели тези неприлични слова, не се изчервявала от срам. На масата ми лежи един сборник „Фестивум Опускулум“, т.е. „Дребни неща“, които тогавашните най-образовани хора пишели в часове на безделие. В него са включени „Възхвала на магарето“, „Прослава на въшката“, „Покварата на века“ и други такива „опускули“, които доказват с какво уважение тези мъдри хора са следвали стъпките на Аристофан и Марциал.

Много ми се иска, г. издателю, да попълня колекцията си, като спомена и няколко подобни примера и от литературата на Изтока; но нито знам азиатските езици, нито владея като събратята ви извънредно ценното изкуство да говоря за неща, които не познавам. Обаче по мнението на филолозите онези деколтирани „Милетски легенди“ на нашите прадеди са били пренесени от Изтока в Гърция; освен това имаме и приказките от „Хиляда и една нощ“, които, като сборник от индийски, персийски и арабски предания, олицетворяват духа на целия Изток. Но и те, макар че са били пречистени донякъде от преводача, не могат да бъдат считани за благопристойни; а съвременният представител на източния хумор, прочутият „Карагьоз“, не отстъпва никому лавровия венец на свободата на изразяването. Всички тези неща ме карат да предполагам, че дори и последователите на Брама и Мохамед не смятат невъздържаността на изразите излишна за сатириците, а какво мислят за това кафрите, патагонците, ескимосите и хотентотите, ще можем да

узнаем когато бъдат издадени критически изследвания върху литературите на тези народи, които, понеже се отличават от останалите по цвят и ръст, може би се различават и по основните принципи на добрия вкус.

Но дотогава позволете ми да вярвам, уважаеми г. издателю, че правилото, което споменах в началото на настоящото си писмо, т.е. че невъздържаността е необходима на сатирата както перата на птиците, се отличава от другите правила по това, че не допуска изключения.

Този общ преглед на сатириците от сътворението на света до наши дни аз преминах с голяма бързина, вървейки като Омировите богове, които са правили две крачки и на третата са се намирали вече на края на света; и затова не успях да отбележа нито отделни пасажии, нито по-кратки цитати, тъй като ми е жал за мястото, труда и времето — вашите и моите. Сетне писателите, които споменах, спадат всички, повече или по-малко, към друга епоха, а колегите ви вероятно ще забележат, че всички неща, които са били простени тогава, днес биват наричани „безчестни“. Може би имат право; истината често пъти излиза от устата на простите хора, но в този век на чудесата, когато открихме начин да плуваме без платна, да препускаме без коне и да пишем без мастило, не би било чудно, ако и сатириците са открили начин да се смеят, без да си отварят устата. Но преди да се примиря с това, смятам за нужно да разгледаме неколцина писатели-сатирици и от нашия век. Но понеже писмото ми стана по-дълго и от есенна нощ, отлагам този преглед за следващото и оставам, г. издателю,

ваш предан слуга ДИОНИСИОС СУРЛИС

ТРЕТО ПИСМО

Агрини, 20 май 1866 г.

Уважаеми г. издателю на „Авги“,

Ако старческата ми памет не ме лъже, прекъснах последното си писмо тъкмо когато възнамерявах да разгледаме дали покрай другите открития на чудотворния ни век и сатириците не са открили начин да създават сатири без невъздържаност на езика, т.е. таратор без чесън. Но тъй като стана дума за таратор, позволете ми да ви разкажа във вид на анекдот, епизод или отклонение, както казваше Курие дьо Мере, какво ми се случи преди няколко години.

Денят беше петък, около обяд, валеше силно; тъкмо разгъвах кърпата си за ядене (не знам как се казва това нещо на книжовен език) и се готвех да седна на масата, изведнъж вратата на стаята се отваря шумно и насреща си виждам една дама, висока, руса, красива, макар че беше малко изкаляна. Тази неочаквана посетителка беше графиня Т... (не ви пиша цялото ѝ име, понеже е много известно), три четвърти англичанка и четири четвърти екстравагантна, която пътуваше на кон по нашите места, за да опознае Гърция, и беше потърсила в дома ми подслон от дъжда. След като поизсуши дрехите си край печката, тя ми заяви със смях, че не била още обядвала. Представете си смущението ми! Беше, както ви казах, петък и на благочестивата ми трапеза имаше само цвекло и таратор. От първото тя не пожела да яде, като каза, че у тях давали цвеклото само на свинете; тараторът обаче (кой можеше да повярва!) ѝ се хареса много. Тя го изяде и поиска още, като възкликваше от време на време: „Какво вкусно ястие! Жалко, че смърди толкова! Не можете ли да правите таратор без чесън?“

Не ви ли се струва, г. издателю, че столичните критици много приличат на моята екстравагантна англичанка? Всички те жадно четат „Йоана“ и редят низ от епитети, възхваляващи остроумието, неизчерпаемите хрумвания и други достойнства на книгата, които „ги държат с часове над нея, нетърпеливи да вкусят от многобройните ѝ прелести“, както казва почитаемият ви вестник, а след това я упрекват за „дързостта,

невъздържаността в изразите, непочтителността и саркастичния й дух“, точно както моята англичанка се сърдеше, че в таратора имало чесън.

*Природата на биковете рога,
а на конете копита е дала и т.н.*

Някакво подобно разпределение е направил и Аполон сред поклонниците си. Епиците получиха гръмките тръби, химнографите — божественото вдъхновение, трагиците — сълзите, буколиците — въздишките на зефира и на пастирките, ораторите — софизмите и историците — целия човешки род като плячка; а пък на сатириците, за които не останало нищо на дъното на кошницата, им било дадено правото да се утешават, като се подиграват с всичко. Искате да отнемете това право от тези клетници, лишени от наследство? Не ви ли е жал за горките хора?

В предишното ми писмо видяхме доколко са използвали и доколко са злоупотребявали с това право всички сатирици от сътворението на света насам; сега ни предстои да разгледаме дали сатириците на нашия век се лишиха или се отказаха от тази привилегия; т.е. дали „Йоана“ е, или не е рожба на последната европейска мода.

Измежду многото писатели бих искал да изтъкна, с ваше позволение, Гьоте, Хайне, Байрон, Мюсе и Беранже, представляващи немската, английската и френската литература, единствените надживели века ни, и освен това писатели големи, известни, чиито имена може би са достигнали и до ушите на колегите ви, най-сетне хора, за които всеки човек, получил образование, дори и новогръцко, се срамува да каже, че не ги познава.

Започвам с Гьоте и разтварям на стр. 144 (Изд. Кота, Щутгарт, 1854 г.) „Фауст“, този шедьовър на съвременната сатирична или по-точно сатанинска поезия, и се намирам на планинския връх, където влюбеният герой, изтегнат върху влажната трева, разтваря в екстаз обятията си на

небето, земята, въздуха, звездите, луната и всички останали неща, създадени от бога в продължение на шест дни. Но този екстаз бива прекъснат изведнъж от Мефистофел, сатиричното действащо лице в драмата, човек положителен, който вижда нещата такива, каквито са, и ги нарича с имената им; и той, за да обясни какво представлява екстазът на влюбените, започва да върши на сцената онези движения с ръце, чрез които Диоген успокоявал любовните си желания, като съжалявал, че не било възможно да задоволи по същия начин и глада си. След това Мефистофел предлага на героя да отиде при любимата си, вместо да се отдава сам на това забавление, „чието име човек не смее да произнесе пред благопристойни хора, които обаче не могат да живеят без него“. Фауст отхвърля предложението му и го нарича „сводник“, но Мефистофел, вместо да се разсърди заради тази титла, отвърща със смях: „Този благороден занаят е практикувал сам бог, който създал жената и мъжа и им предоставил място и възможност да се съвкупяват.“

Какво ще кажете, г. издателю, за свободата в комичното на корифея на германските поети, когото арбитрите на поетическото съревнование посочват за образец на пиленцата на нашия Парнас? Но нека прелистим и някои други страници.

На стр. 181 намираме възхитителната сцена с вещиците, от която цитирам две четиристишия на немски, защото превъзходната точност на изразите ги прави непреводими:

*Ernst halt'ich einem wiistem Traum.
Da sah'ich einen gespaltnen Baum.
Der hatt ein Loch
So es war, gefiel mir's doch.
Ich biete meinem besten Gruss
Dem Ritter mit dem Pferdefuss
Haft'er einem... bereit*

А какво да кажа за поздрава в същата сцена на Проктофантазмита? И какво — за „съкровището на Елена“, което преминало през толкова ръце, че се позлатило (глава 11, стр. 81); какво — за сцената на стр. 133, където споменатият Мефистофел се заема като някакъв нов Херкулес да „поговори“ (според стария смисъл на думата) подред с всички вещици и намира едната „суха като дръжка на метла“, другата „отпусната“, третата „подпухнала“ и така нататък. Какво друго мога да кажа, като чета такива неща, освен че премъдрият Гьоте също се е подчинявал на правилото за свобода на изразяването в комичното.

Но за да не помислите, че горните неща са поетически лицензни, непростими за прозаиците, бързам веднага да прелистя и Хайнрих Хайне, краля на съвременната сатира.

На стр. 277 на прочутите „Пътни картини“ (Reisebilder — Парижко издание от 1863 г. — том II) се намира следното определение на „господстващата религия“, която писателят нарича „чудовищна рожба, родена от прелюбодеянието на светското господство с духовната власт; муле, родено от съчетанието на коня на Антихриста с магарето на Спасителя“. На стр. 345 на I том намираме историята на онзи човек, който, понеже четял непрекъснато Писанието, сънувал през нощта, че го навестявали Сузана, дъщерите на Лот, света Магдалина и останалите библейски героини; но съпругата му побесняла от ревност и го набила до кръв, за да го изтръгне от обятията на „тези съмнителни женички“; на стр. 191 попадам на друга сцена, в която един господин взел очистително, но тъкмо тогава бил поканен в спалнята на приятелката си и „вместо да прекара нощта на трона на любовта, я прекарва на друга седалка, много по-ниска“. А малко по-долу (стр. 372): „дъщерите на влажната Холандия

били упрекувани, че носят вълнени долни гащи“; на същата страница се среща и изразът „сурово месо“, иначе присъщ на всички хумористи, но който в „Йоана“ толкова много възмути столичните критици. Такава свобода цари у немските сатирици; и за да не помислите, че тя е някаква изключителна привилегия на жителите отвъд Рейн, нека преминем бързо тази река и се озовем във Франция, класическата страна на изящното изразяване.

Познавате, разбира се, прочутия Беранже, когото преди няколко години изпроводиха до последното му жилище сто хиляди французи, оплаквайки националния поет и истинския представител на френския хумор; критиците го считат за класик в жанра му, така че неговият авторитет, поставен на везните, е в състояние да уравни теглото на всички господа Калаподисовци в столицата, които не биха пропуснали да нарекат на езика си „позорни“ следните стихове, които цяла Франция пееше възторжено:

*Si, d'après à ce qu'on rapporte
On baille au celeste séjour,
Que le Diable nous emporte
Et nous rendrons grâce à Dieu.*

или прочутата песен „Вакханка“:

*Verse encore, mais pourquoi ces atours,
entre tes baisers et mes charmes
ma pudeur ne donnait plus d'alarmes.*

или „Бабата“, която казва на внуците си:

... Un mari plus sensé

*Eut pu connaître à la coquille
Que l'œuf était déjà cassé...*

или „Мисионерите“, които пеят в хор:

*Que tout le sexe enflammé
Nous chante un „adsperges me“*

И безброй други стихове, които пропускам, защото са прекалено конкретни. Нека се спрем сега на Мюсе, този идол на френската младеж, чиито стихове са в библиотеката и в паметта на всички французойки. В прочутата „Ода на луната“, четем следните четиристишия:

*Le pied dans sa pantoufle
Voilà l'époux tout prêt
Qui souffle
Le bourgeois indiscret.
Ouf! Dit-il, je travaille,
Ma bonne, et ne fais rien
Qui vaille,
Tun ne te tiens pas bien...*

Този поет ни дава по-долу прекрасна възможност да установим чрез сравнение и степента на свободата, която френските майстори на перото считат за позволена в сатиричните произведения, и същевременно и „сравнителната“ умереност, с която авторът на „Йоана“ се е възползвал от тази свобода. И затова необходимо е да сравним тук изцяло сходните пасажки. На стр. 58 на „Папесата“ има няколко думи към читателките, които (думите, значи, а не читателките!) столичните критици намериха за толкова неприлични, че побързаха да закрият

лицето си с две ръце. Преписвам този ужасен пасаж дума по дума:

„Не бързай да се изчервиш, благопристойна моя читателко; желязното перо, с което пиша тази истинска история, е английско производство от фабриката на Смит и затова и то е благопристойно като онези руси англичанки, които, за да не изцапат девствената си дреха, я повдигат чак до средата на прасците, като показват на минувачите широки крака в обувки с двойни подметки; така че няма опасност да чуеш от мене нещо, което е неприлично да се каже пред девица.“

А Мюсе в поемата си „Намуна“, оправдавайки се пред читателката, задето е представил пред нея героя си съвсем гол, се провиква:

*Ma lectrice rougit et je la scandalise.
Et quel crime est-ce donc de se mettre à son
aise
Quand on est tendrement aimée... et qu'il
fait chaud!
On est si bien tout nu dans une large chaise,
Croyez m'en, belle dame, et ne vous en
déplaise.
Si vous m'apparteniez, vous y seriez bien tôt.
Vous en crieriez sans doute un peu, mais pas
bien haut...*

Лесно бих могъл да увелича до безкрайност числото на тези примери; но ми липсва време, а се и задушавам от отвращение, когато бивам принуден да навлизам в такива отегчителни подробности, за да докажа неща, разбираеми и за глупаците. Само в едно ви моля да повярвате, г. издателю: че блудкавата свръхчувствителност на романтизма е в упадък във Франция и вместо нея възкръсва старият здрав и искрен френски дух. Потомците на Рабле започнаха отново да наричат тиквата тиква и „се смеят

често при четенето и на най-прочувствените стихове на Ламартин“ (Sainte Beuve). Скиптъра на френската литература днес държи Абу, първи братовчед на Лукиан; „Римински разкази“ наброяват за пет години десет издания, а в дворците на Наполеон III се играе „Долната фуста“ (Cotillion), Аристофановска комедия от покойния Морни; въздишките и лунните лъчи умряха, бяха погребани или, както казваше Хайне, „бяха балсамирани“ за музеите.

Съвременният поет Лапрад, привърженик на Ламартиновата школа, описва по следния начин неудържимия материализъм, обхванал днес Франция:

*Muses,
Descendez à jamais de ses hauteurs glacées
Où règne la pudeur, je veux dire l'ennui.
Le réel avant tout! Fi du vieil idéal!
Donnez à vos romans une odeur d'hôpital,
Faites en es charniers peuplés de bêtes
fauves,
Allez fouiller du nez dans toutes les alcoves.
(Muses d'Etat)*

А сега, нека се спрем на Байрон, прочутия гъркофил, пред чието име и вие, г. издателю, и, струва ми се, всички ваши колеги свалят шапката, калпака, феса или каквото друго носят върху мъдрата си глава. Възможно е да сте чували, че този гъркофил е бил същевременно и велик поет, създал между другото и сатиричната поема „Дон Жуан“, считана за най-остроумно написаната книга от сътворението на света насам. Но и по отношение на свободата на изразяването тя не отстъпва първо място на никоя друга. Няма да цитирам тук откъси от нея, понеже стих 6 от VII глава на евангелието от Матей забранява, струва ми се, да се привеждат примери от Байронови стихове пред колегите ви, и сетне, страхувам се да не би тези пасажки, откъснати от мястото си или неправилно

изтълкувани, да станат причина събратята ви да си помислят, че Байрон е родствен на Пирон и Парни — лебеда с гарваните.

Само това ще ви кажа — английският поет, чийто авторитет и като критик е голям, считал свободата на изразяването за *conditio sine qua non*^[10] в сатиричните произведения. Помолен от издателя да забули малко най-заголените части на поемата си, той му отвърнал: „Душата на подобни произведения се състои именно в тази разпуснатост (*licence*), без която за поета е също така невъзможно да се отдаде на невъздържания си хумор (*bouffonnerie*), както и на Хамлет да се преструва на луд с вързани ръце; и двамата биха били притеснени и смешни.“ А в едно друго писмо той пише: „Моята комична поема не е написана, за да се пее по църквите; ако е остроумна (*lively*), ще има успех; ако е безвкусна — ще потъне. Всичко останало (т.е. забележките на издателя за морала, благоприличието и пр.) са бабини деветини (*cuir eg runelle*), които нито прибавят, нито отнемат нещо от стойността на книгата.“

И забележете, моля, г. издателю, че когато Байрон е написал горното, не е бил вече онзи дързък и екстравагантен младеж, който пиел в човешки черепи и искал от кеймбриджките академици докторски диплом за мечката си, а човек, изпълнен с цялата онази мъжка мъдрост на разцвета. „Дон Жуан“ не е младежко прегрешение, а лебедовата песен на зрял поет, който оставя вече перото, за да побърза да умре за нас. И вярно е, че затова бандата на пуританите и стадото на блудкавите етолози и на гъските, които беше оскубал в предишната си сатира, се помъчиха веднага да удавят поемата и поета в „океан от покръстено мляко“, както наричал на смях критиките им. Свети епископи Каристийски, „Звезди на Изтока“ и ботушарски калъпи, притежаващи като магарецата на Валаам дар слово, се срещат навсякъде; но срещу тях вижте групата от прочути критици, които, паднали на колене пред този шедьовър, размахват

кадилниците си. Великият Гьоте не намирал думи, за да възхвали „Дон Жуан“, с чийто превод се заел веднага; Вилмен не намирал с какво да го сравни дори и в литературата на древните; Хайне, Сент Бьов и други не са пропускали никога случай да се изкажат за него; пък и аз самият, г. издателю, макар че наближавам седемдесетте, когато на една първомайска веселба обяснявах на неколцина младежи, събрани около огъня, на който се печеше агнето, епизода с Хайди в четвъртата песен на „Дон Жуан“:

*Now pillow'd cheek to cheek, in loving sleep
Haidee and Juan their stesta took...*^[11]

Толкова се увлякох в четенето, че оставих да изгори единия ми крак, дървения, за мое щастие.

Но демонът на празнословието пак ме накара да се впусна в отклонения; а единствената цел на това ми писмо беше да ви изтъкна, че както древните, така и съвременните сатирици считат невъздържаността в изразите наложителна за произведенията си. Единствената разлика между тях е, че днес вече не се назовават с истинските им имена частите на човешкото тяло; обаче във всичко останало те са напълно еднакви — и няма никакво изключение от това правило. Не си спомням кой философ пожелал да покаже на някакъв азиатски цар, че не е справедливо да проклена боговете, задето бил изгубил сина си, и поискал от него да намери из обширните си владения само трима души, не изпитали никога скръб, чиито имена, ако се издълбаели върху гроба на починалия, щели веднага да го възвърнат към живот. Но аз не три, а само едно-едничко име на въздържан в изразите си писател-сатирик, ако колегите ви успеят да открият, готов съм да ги нарека Аристарховци, без да изключвам дори самия г. Калаподакис. Ако тези господа казваха, че тази книга е блудкава, не бих имал какво да им отговоря, освен

че авторът на „Йоана“, опитвайки се да възседне лудия Пегас на Ариосто, падна и се изкаля. Ако казваха като г. Куманудис в някакъв преглед на поетическото съревнование, не си спомням за коя година, че не искат „сатирични книги, понеже те по природа съдържат лоши неща“, щях да се възхитя на благоприличието им; но да възхваляват „Йоана“ като много остроумна и много приятна книга, а сетне да обвиняват автора й, че е непристоен, ироничен и саркастичен, след като е признал в предговора си, че е вървял по стъпките на Хайне и Байрон, това не мога нито да го проумея, нито да го приема; това е все едно да обвиняват благочестивия католик, че се кръсти с четири пръста, танцьорката — че си показва краката, бика — че има рога или проповедника — че говори глупости.

В горния дълъг преглед на всички писатели-сатирици от сътворението на света насам забележете, моля, г. издателю, че не ви споменах нито едно име със съмнителна или лоша слава — нито Мъорис, нито Аретино, нито Парни, нито Казанова; напротив, от всяка страна и епоха подбрах корифеите — Лукиан, блажени Августин, Ариосто, Шекспир, Молиер, Стерн, Монтескьо, Гьоте и всички останали, от които цялото човечество се възхищава и тачи; забележете още, че в тази знаменита група няма нито едно изключение по отношение на свободата на изразяването; напротив, това правило е било считано за ненарушимо от хората, живели в различни епохи и страни, разделени една от друга от океани и векове, хора, различаващи се по религия, обичаи, нрави и език, но напълно съгласни по него. Претеглете точно всичко това, г. издателю, и преценете до каква степен на невежество трябва да е изпаднал човек, за да се учуди, когато попадне на невъздържани изрази в сатирично произведение.

Много дни си блъсках главата, за да свържа различните мнения, похвалите и ругатните на атинския печат за „Йоана“, без да успея да постигна това. Завчера обаче научих от племенника си, завърнал се от Атина,

където следва право, имената на неколцина от авторите на статиите; това ми помогна да разреши загадката. Тези критици могат да се разделят на две категории — на възмутени, значи, и на не възмутени. Сред първите се открояват г. г. Янопулос, Анагностопулос, Калаподакис и други, чиито имена не си спомням; сред вторите, приятели, значи, на „Йоана“, откривам г. г. Густав Флуренс, Суцос, Мавроянис, Е. Асопиос от закинтия „Омония“ и др. Нито първите, нито вторите имам честта да познавам лично; но доколкото мога да съдя по окончанията на имената им, едните — г. Флуренс и други — спадат към европейските, фанариотските, йонийските, въобще към външните елементи на столицата; а тези, окончаващи на „пулос“, ако имената им не лъжат, са чисти пелопонесци и затова имат пълно право да упрекват „Йоана“, че е деколтирана. За да схванете по-добре мисълта ми, позволете ми, г. издателю, да ви разкажа един последен анекдот. Исус е говорел чрез притчи и сказания, за да го разберат дебелоглавите юдеи; този метод ми се струва добър и за гръцките журналисти; обаче вместо сказание аз ще ви разкажа следната истинска случка, станала наскоро. Преди няколко години принцеса Солм, почетна дама в двора на Наполеон III и малко нещо негова братовчедка, заминала по здравословни причини за Швейцария и попаднала в едно отдалечено градче в Унтервалден. Жителите на това селище, обкръжено отвред от високи планини, са запазили до днес простите и здрави нрави на прадедите си; женят се млади, през деня правят часовници, а през нощта — деца; при големите празници танцуват в двора на някакъв стар господарски замък. Гореспоменатата знатна дама, обзета, за зла чест, от любопитство да присъствува на едно от тези вечерни забавления, отишла там облечена или по-точно разсъблечена по последната парижка и всесветска мода. Но при вида на голите рамене добрите провинциалистки, които показвали своите само на съпрузите си, отстъпили ужасени, вземайки г. Солм за лека жена, защото била... деколтирана. Какво означава този разказ, излишно е,

смятам, да обясня, г. издателю. В следващото си писмо ще ви занимаю изключително с „морала“. Междувременно ви поздравявам и оставам

ваш предан слуга ДИОНИСИОС СУРЛИС

ЧЕТВЪРТО ПИСМО

Агрини, 29 май 1866 г.

Уважаеми г. издателю на „Авги“,

В предишните си писма аз се ограничих просто да направя колкото се може по-ясен факта, че без изключение всички сатирици от всички епохи и страни са били невъздържани в изразите си, непристойни и саркастични; така че трябва или да изгоним сатирата от обществото както Платон поетите, или да я приемем с недостатъците ѝ, защото те са неотделими от нея както бодлите от розите. Може би ще ми отговорите, че отец Жерар е открил по върховете на Алпите рози без бодли; но нито аз съм виждал тези рози, нито вие, струва ми се, г. издателю; така че държа на сравнението си, защото го считам за много подходящо.

Остава сега да видим дали ще бъде от полза, ако изгоним сатирата, такава каквато е, непристойна, бодлива и злъчна, от обществото на изкуствата, дали Еклесиаст, Аристофан, Лукиан, Байрон и Молиер да бъдат хвърлени в огъня като „чумави, развращаващи, ехидни и злодеи“ съгласно евангелските изрази на нашия свети Синод. Но преди да решим това, трябва, г. издателю, да пофилософствувам малко пред вас.

Че злото съществува на този свят — това никой не може да го отрече, никой от хората, които имат очи и уши, освен ако ушите им са по-дълги от тези на цар Мидас^[12]; и тогава животното, което носи такива уши, се нарича „паневфимист“^[13], или оптимист, както казват французите. Как се е появило злото на този свят, не мога да ви кажа,

защото хората не са постигнали съгласие по този въпрос. Древните гърци обвиняват Пандора, задето е отворила ковчежето, от което изскочили всички злини; манихейците смятат, че бог, не бидейки в състояние да довърши сам света, потърсил помощта на дявола, комуто дал в отплата правото да използва творението му; а ние вярваме, че дяволът съблазнил първата ни майка и че от това идат всичките ни беди. Същото вярвам и аз като послушно чадо на православната ни църква, макар че се питам понякога, преди дяволът да измами Ева кой го е измамил него самия и го е превърнал в мразещ доброто демон, след като е бил преди това ангел, неопетнен и крилат като другите. Ако знаете това, г. издателю, кажете ми го — ще ви бъде много задължен. Но засега това съвсем не ни интересува, защото, макар че мъдреците не са постигнали съгласие помежду си относно източника на злото, никой обаче не отрича, че то съществува във вселената, поне на нашата планета, където го виждаме да властвува под хиляди образи. Войни, разводи, отровни змии, разбойници, подагра, бесилки, данъци, попове, поробители, холера, глупост и други злини не са липсвали никога от лицето на земята, напомняйки ежедневно на обитателите ѝ, че Ева изяла ябълката.

От друга страна обаче, никой не може да отрече, че всеблагият бог ни е дал в своята всемилост и много неща, макар че всички сме изпаднали в страшния грях да се родим потомци на Ева. Навсякъде срещаме доброто до злото, добродетелта до порока; така че тези, които отричат съществуването на доброто, са не по-малко смешни от онези, които отричат злото; оптимистите и песимистите ми се струват като някакви странни животни, които би трябвало да се затворят в една и съща клетка.

Най-голямата от дарбите, които запазихме след падението, или по-скоро придобихме чрез него — защото преди това тя ни е била, струва ми се, излишна, — е онази душевна сила, която наричаме „съвест“ и чрез която различаваме доброто от злото, като обикваме първото и намразваме второто. Съвестта има както слънцето петна и

затъмнения; религиите, законите, нуждите, страстите могат да помрачат за миг блясъка на това небесно светило, но да го угасят — никога; защото, както казва един голям съвременен поет, „човешкия род, взет изцяло, е честен човек“, т.е. обича доброто и мрази злото.

Нека приложим сега този принцип и по отношение произведенията на разума.

Любовта към доброто се нарича *ентусиазъм* и ражда Пиндаровците и Милтоновците; омразата към злото се нарича *сатира* и ражда Лукиановците и Волтеровците.

Тези две чувства са еднакво нужни на обикновения човек, за да изпълни своето предназначение, което е *напредъкът*; и затова виждаме ентусиазма и сатирата, любовта към доброто и омразата към злото да вървят открай време с напредъка на човечеството — Аристофан до Платон и Хайне до Шилер. Ентусиазмът вдъхновява великите хора, които издигат верските, нравствените и политическите сгради, в които се подслонява човечеството. Но тези сгради имат, тъй като са дело на човека, несъвършенства и недостатъци; забелязвайки тези дефекти, сатирата постепенно разрушава постройката и вместо нея скоро се възправя друга, по-съвършена, на която е съдено да бъде скоро също така срутена — и така, строейки и разрушавайки, ние вървим напред. Невъзможно е за едно общество да съществува без ентусиазма, т.е. предаността към институциите, които го крепят; но също така е невъзможно за него да напредне без сатирата, която подкопава тези институции в името на едно по-добро бъдеще. А спре ли едно общество да върви напред, то веднага загнива и умира, както отмряха египтяните и индийците и както упадат днес китайците, защото искат да обожествят, т.е. да направят безсмъртна и непроменима своята цивилизация, вместо да вървят напред като разрушават и строят отново.

От това следва, г. издателю, че докато на света не се възцари абсолютното добро, докато не се издигне верска, нравствена и политическа сграда без пороци и

недостатъци, т.е. докато напредъкът на човечеството не завърши, сатирата е необходима.

Но не мислете, че това са моите лични възгледи. Както вече ви казах в първото си писмо, понеже не съм много уверен в силите си като критик, никога не вземам окончателно становище по никой въпрос, без предварително да разбера какво мислят другите. И тъй, всичко казано дотук за ползата от сатирата се намира пръснато (смисълът, ако не изразите!) из цял куп многотомни книги по критика, към които вече посягах, за да потърся необходимите цитати, когато, за мое щастие, си спомних следната мисъл на един немски философ, която направи съвсем излишен този труд, понеже потвърди напълно изложеното от мен. Този немец е прочутият Шелинг; той счита сатирата необходима „като непримирим враг на настоящето“ (на злоупотребите, извращенията, значи!) и „съюзник на бъдещето“, т.е. на напредъка. Вдъхновен, види се, от тези принципи, г. Флуренс, който има странното хрумване да смята непристойната и саркастична „Йоана“ за нравствена книга, казваше за нея в „Independance“: „Всяка атака срещу злото е в услуга на човечеството и затова дължим признателност на автора на настоящата книга.“

Ако всичко това не е достатъчно, мога да добавя, г. издателю, че сатирата, а именно наказанието на порока и глупостта чрез присмеха, е използвал първи сам бог спрямо първия човек. Писанието поне ни учи, че Адам, обзет от нелепата надежда да стане равен на своя създател, престъпил неговите божии заповеди и тогава бог, за да го накаже за непослушанието, го изгонил от рая, лишил го от безсмъртие и, незадоволен от всичко това, докато клетникът стоял пред него треперещ, гол и изнемощял, той добавил и насмешка към наказанието, като му казал: „Ето, Адам, и ти стана като нас!“, а това според свети Василий и останалите тълкуватели е ужасна подигравка, с която бог осмил безумието на първия човек. А свети Виктор, като тълкува в същия дух този израз, добавя, че „осмиването е

справедливо и богоугодно дело, когато чрез него се наказва порокът“. От всичко това, виждате, г. издателю, че и критици, и философи, и църковни отци, и дори сам бог са считали и използвали сатирата като добро оръжие срещу глупостта.

Но и самата непристойност, самата невъздържаност в изразите, която, както видяхме по-горе, е явно неотделима от сатирата, може ли да бъде сметната за вредна за нравите и в такъв случай да бъдат наречени безнравствени онези, които разголват порока, за да го разкрият в цялата му грозота и да го направят омразен и отблъскващ? Що се отнася до мен, аз смятам за безнравствен само онзи, който покрива тази голота с благоприлични одежди, замазва с белило бръчките ѝ и, така видоизменено, се мъчи да направи злото желано вместо омразно, като извращава чрез това преобразяване понятията за добро и зло и отслабва вроденото във всяка чиста съвест отвращение към злото; напротив, за нравствен човек считам този, който се стреми по всякакъв начин да поддържа това чувство. И затова хиляди пъти по-нравствен считам Байроновия „Дон Жуан“, който осмива всички безобразия на обществото, от благопристойната „Валентина“ на г-жа Санд, която окичва с венец от неопетнени лилии съпружеската изневяра; хиляди пъти по-полезни — забавните разкази на Балзак от меланхоличната „Дама с камелиите“ на Дюма, който се мъчи да оправдае с чувството постъпката... т.е. занаята на героинята си; а „Йоана“ считам за нравствена, или поне безвредна книга, защото в нея няма нито едно еротично описание, авторът никъде не се стреми да предизвика у читателя симпатия към героинята си, като прикрива със сантиментални постъпки прегрешенията ѝ, а отначало докрай стоварва подигравки и презрение върху порока, защото говори за сластолюбието, яденето, любовта, жените и въобще за всички страсти ако не в същия дух като Еклесиаст, Лукиан, Волтер, Хайне и другите, които са казали истината, то поне със същото красноречие. Опасни книги са, г. издателю, онези, които разпалват, а не тези,

които охлаждат страстите; а в „Йоана“ от първата до последната страница страстите са подложени на шумен порой от сарказми и подигравки. Героинята на книгата, ако не се лъжа, е олицетворение на егоизма и неблагодарността, а и самият автор се отнася с нея, според израза на един от вашите колеги „с по-голяма суровост от тази, която сатаната проявява към някоя повлечена от него към ада душа“; и смятам, че той има право да се отнася така с нея, освен ако приемем мнението на споменатия ваш колега, който твърди, че „историкът трябва да храни някаква любов към своите герои и героини, като се стреми да пробуди у читателите уважение и обич към тях“. Забележете обаче, г. издателю, че ако историците бяха последвали тази благонравна препоръка, щяхме да уважаваме Нерон, Далила, Ефиалт и Месалина. Съгласно този метод и авторът на „Йоана“ е бил длъжен, за да пробуди „уважение и обич у читателите“ към героинята си, да назове например развратниченето ѝ „благороден порив на душа, нетърпелива да предложи едно неизчерпаемо съкровище от преданост и любов“, да оправдае непостоянството, с което сменя любовниците си, като я сравни с „бяла гълъбица, която подхвърква непрекъснато и търси сърце, способно да я разбере“, и така нататък, по маниера на Санд. Ако книгата беше написана по този начин, вероятно колегите ви щяха да я намеря много нравствена, но аз, г. издателю, щях да я изпратя в крайбрежието на Капернаум^[14], защото не мога да понасям нито блудкавите изрази, нито възхвалата на нечестността; и може би затова са ме нарекли мизантроп жителите на Агрини.

Позволете ми, г. издателю, да направя една последна забележка във връзка с критичната статия във вашия в. „Авги“. Авторът на „Йоана“ в желанието си да покаже царящата през онази епоха поквара, въвежда две жени, света Лъба и света Ида, които описват с най-черни краски тази поквара; а вашият редактор взе това като повод, за да каже, че чрез тези жени „писателят излага схващанията си

за монашеския живот“. Ако се разсъждава по този начин, трябва да предположим, че и Молиер в комедията си „Скъперникът“ излага чрез устата на Арпагон схващанията си за използването на богатството, че Байрон чрез „Корсара“ иска да оправдае пиратството, а спартанците, въвеждайки сред пиروвете пияни илоти, са искали да препоръчат пиянството на младежите. Това твърдение преминава границите на смешното. За да схванете цялата комичност на това твърдение, трябваше, г. издателю, да ви обясня предварително какво значи *субективно* и *обективно*, алфата и омегата на философията. Но това начинание ми се струва малко трудно, щях дори да кажа невъзможно, ако не бях чул, че напоследък е бил открит начин да се обясняват цветовете на слепите. Само това, значи, ще ви кажа — ако авторът споделяше схващанията на света Лъоба, вместо да ги подложи така разгопени и неугледни на обществен присмех, щеше по-скоро да подражава на Евгений Сю, който написа апологията, или по-точно възвеличаването на „Седемте смъртни греха“ — сластолюбието, завистта, гнева и т.н. — препоръчано от колегите ви като много подходящо четиво, докато в същото време те наричат нечестиви и непристойни онези хора, които осмиват тези пороци:

*De nobis post haec tristis sententia fertur:
Dat veniam corvis, vexat censura columbas.*
(Juven. Satyr. II)

Кое то, преведено свободно, значи, г. издателю, че виждате бели гарваните, и черни — гълъбите.

Може би ще възразите на всичко това, че авторът на „Йоана“, понеже непрекъснато осмива, не се изказва винаги достатъчно остро срещу злото и самият читател остава често пъти в нерешителност, очаквайки въпросния „катарзис на страстите“. Може би споделяте, г. издателю, осмяното с голямо остроумие от г. Вернадакис оригинално

мнение на някои столични литератори, които смятат, че „катарзисът“ се състои в прякото отхвърляне на злото; аз обаче, тъй като живея далеч от тези светили, само с книгите си, споделям все още схващането на Аристотел, на Хегел и на другите критици, които наричат „катарзис“ вдъхнатото по какъвто и да е начин отвращение към порока. А в „Йоана“ „катарзисът на страстите“ е самият смях на читателя, принуден да се надсмива над злото. Може би познавате, поне може да сте чували, за знаменитите „Провинциални писма“ на Паскал срещу йезуитите. В тях прочутият писател излага всички безсрамия на тези скорпиони в раса с такова комично равнодушие, че често пъти читателят недоумява — техен защитник или обвинител е Паскал! Но от тази флегматична ирония на автора възмущението на читателя с всяка измината страница нараства до такава степен, че му се иска често пъти да удари плесник на йезуитите и на апатичния им историограф. Тази язвителна пасивност, това обмислено въздържане от всякакво неодобрение, което усилва до крайност в съзнанието на читателя отвращението към злото, е смятано от всички критици за шедьовър на нравоучителна и здрава ирония. Някакъв подобен метод е възприел, струва ми се, и авторът на „Йоана“; а доказателство, че атаката му срещу злото е успяла, е, че е сполучил да направи дори колегите ви защитници на морала.

Забележете още, г. издателю, че сатиричният дух никак не изключва възторга от доброто; този въпрос дори изпъква още по-ярко чрез съпоставянето. Така например авторът на „Йоана“, който „нагло очерня и осмива всичко“, когато сред мръсното стадо на средновековните расоносци среща истински служител на всевишния, свети Агобард, смирен и милостив човек, мразещ властта на духовенството, чудесата, поклоненията и глупостите, веднага пада на колене пред него, „за да целуне полите на расото му“, прекъсва разказа си, „за да си отпочине замалко до него, както измореният арабин край кладенеца в

пустинята“, и счита титлата „светец“ недостатъчна за такъв човек, „диамант сред чакъл, лебед сред гарвани, блестящ сред мрака на онзи век като бисер в свинска зурла“. Подолу авторът, който „очерня и осмива всичко“, проронва сълзи над гробовете на съсечените на късове гръцки философи в Скитополис и за да оплаче изгарянето на Хус; и всякога, когато му се удава случай, той бърза да се измъкне от заразната атмосфера на средновековния фанатизъм, да изостави калугерите, чудотворците, гадателите по вода, иконопоклонниците, Теофил, Ирина, съборите, кланетата, суеверията и другите византийски позорни петна, за да си отдъхне под покрива на Партенона или да се заслуша почтително в думите на Либаниус, „тази лебедова песен на умирация елинизъм“; и тогава (както отбелязва „Неа Генеа“), т.е. „тъкмо когато говори за действително заслужаващи уважение неща, изведнаж от устата му изскачат присмехът и иронията“. Сатириците, г. издателю, живеят в злото както жабите в блатата; но както самите герои на Аристофан са принудени да подават от време на време глава над калната вода, за да си поемат дъх, така и всеки честен сатирик, след като осмее порока, чувства нужда да отмори за утешение погледа си върху доброто и да извика заедно с Аристотел:

*О, добродетел, мъчителка за рода
човешки,
Търсене на най-прекрасното в живота
Молец за моминска хубост,
Жребий, за който гърците достойно
умират.*

Това исках да ви кажа, уважаеми г. издателю, за морала, за който, струва ми се, съм в състояние да направя по-добра преценка от столичните критици, понеже всички те са учители, журналисти, служещи, политици, администратори на завещани за човеколюбиви цели

имущества, членове на литературни сдружения, издатели на поучителни книги, с една дума хора, които си имат свои работи, грижи, порядки и малко време за губене с книги; а пък аз съм само Сурлис и нищо друго и затова имам време да се ровя из тях и по този начин да се уча. Когато говоря за морала, на мен трябва да се вярва повече, отколкото на всеки друг, защото косите ми са бели и по-голямата част от дните си съм прекарал, изучавайки всичко написано за него от мъдреците от сътворението на света насам. Неразделни мои другари са Плутарх и Цицерон, които ме учат да обичам доброто, и Байрон, от когото се уча да мразя злото, и ако стане нужда, да пожертвувам като него за една велика идея малкото останали ми дни и единствения си крак.

Дотук, г. издателю, смятам, че ви доказах:

А. — Че без изключение всички — стари и нови — сатирици са били непристойни, невъздържани в изразите си и саркастични, така че човек трябва да е до висша степен „невежа“, за да се учуди, че намира насмешки и непристойности в сатирична книга.

Б. — Че по мнението на всички критици, философи и на самите църковни отци сатирата е необходима дотогава, докато злото съществува на света.

В. — Че, както отбеляза вече един от колегите ви, авторът на „Йоана“ е „проявил уважение към наистина заслужаващите уважение неща...“ Може би тук ще ме прекъснете, като ми отвърнете, че е осмял „религията“. Тежък и непростим грях, който, ако авторът наистина бе извършил, първи аз щях да препоръчам не да бъде отлъчен от църквата, ами да бъде жив изгорен и щях да хвърля с готовност и патериците си дори в огъня, за да изгори по-бързо; обаче, понеже те са ми нужни, мисля, че е по-добре, преди да ги пожертвувам, да разгледаме дали действително религията или нещо друго е осмял авторът на „Йоана“. Дотогава моля да ме считате, г. издателю,

ваш предан слуга ДИОНИСИОС СУРЛИС

[1] Парни — френски поет (1753–1814); Пирон — френски поет (1689–1773). ↑

[2] *Калаподи* на гръцки значи калъп за ботуши. ↑

[3] Игра на думи: названието *катаревуса* на книжовния гръцки език има в основата си думата *катарос* — *чист*. ↑

[4] Не се трудя, за да ми се възхищава тълпата. ↑

[5] Игра на думи, чиято форма не може да бъде точно предадена.

↑

[6]

*Папата използва по избор този или тази,
Папата каквото си иска в леглото си приема.*

↑

[7] Менипова сатира — оригинален политически памфлет, написан ту в проза, ту в стихове от седем парижки граждани срещу Католическата лига. ↑

[8] *Цимбалум мунди* — алегорична сатира от Бонавантюр Дюперие (1537 г.), според който човешките вярвания не заслужават повече внимание от звука на цимбалите. ↑

[9]

Мефистофел (танцува със старата):

Веднаж сънувах страшен сън,

видях един разцепен пън.

Там отвор зееше дълбок,

хареса ми — макар широк.

Старата:

Отвърщам с поздрав мил и драг

на рицаря със конски крак.

Да дойде с... си навън,

щом няма страх от оня пън.

(Из „Валпургиева нощ“ —
Фауст)

↑
[10] Условие, без което не може. ↑
[11]

*Буза до буза връз възглавницата, в любовен сън,
Хайди и Жуан си почиваха...*

↑
[12] Мидас — Фригийски цар, който предпочел флейтата на Пан пред лирата на Аполон. Богът си отмъстил, като поставил на главата на Мидас две магарешки уши. ↑
[13] Паневфимист — човек, който възхвалява всичко, който е доволен от всичко. ↑
[14] Капернаум (град на утешението) древен град в Галилея на брега на Генисаретското езеро. Исус пребивавал известно време в този град. ↑

Издание:

Емануил Роидис. Папеса Йоана

Второ издание

Преводач: Георги Куфов

Редактор: Димитър Попиванов

Художник: Петър Добрев

Художествен редактор: Пенчо Мутафчиев

Технически редактор: Станка Милчева

Коректор: Евгения Станчева

Дадена за набор: 19.X.1979 г.

Подписана за печат: 23.I.1980 г.

Излязла от печат: 20.II.1980 г.

Печатни коли: 19

Издателски коли: 12,31

Формат: 1/32 от 70/100

Печатница „Балкан“

Издателство на Отечествения фронт, 1980 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.